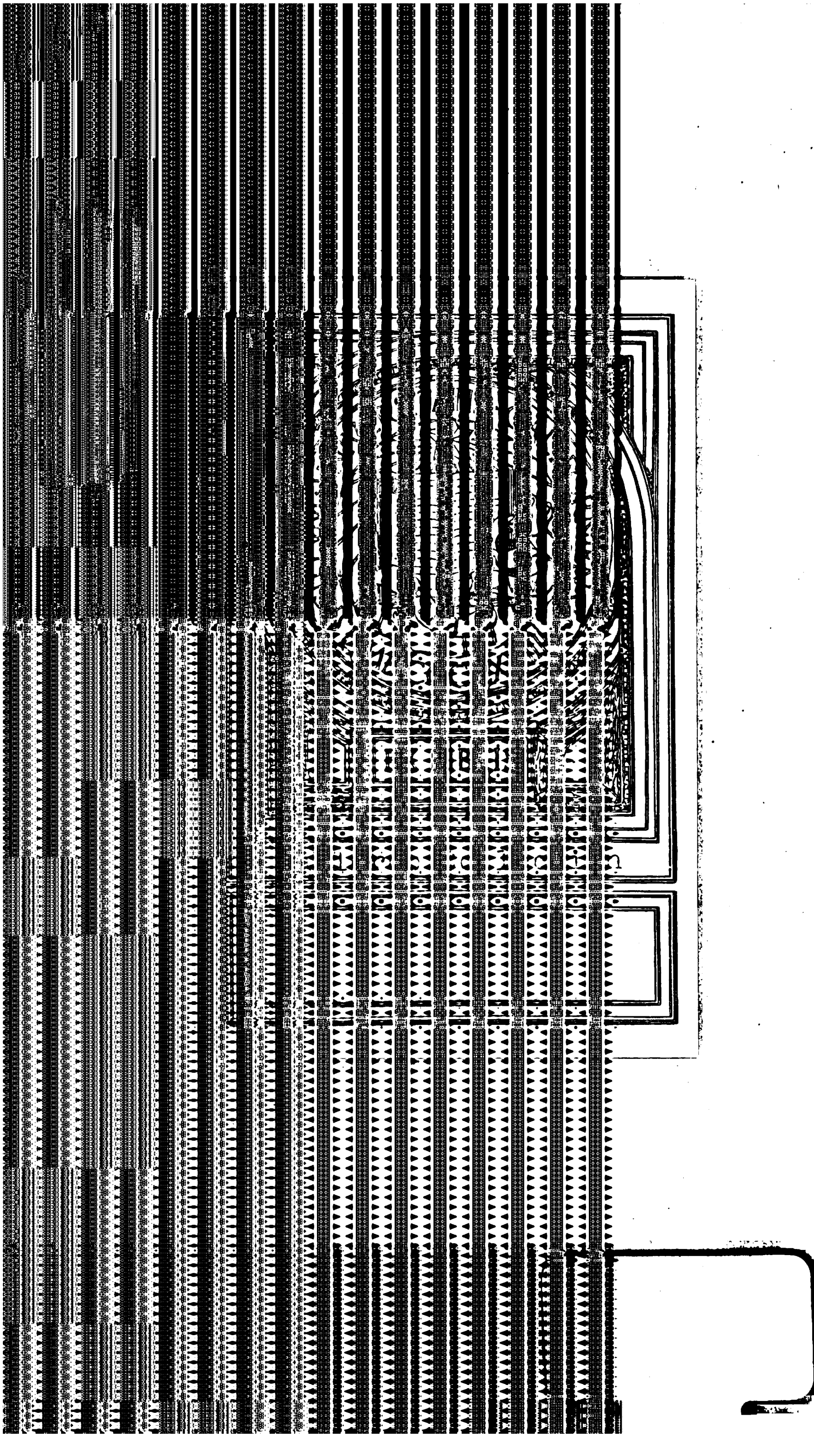

BIDRAG

TIL

DANSK SÆTNINGSLÆRE

MED UNDERSTØTTELSE AF

MINISTERIET FOR KIRKE- OG UNDERVISNINGS-VÆSENET

UDARBEJDET

AF

B. T. DAHL.

Quare denique ab ipsa grammatica, quæ natura sua fere tota philosophica est, exsulabit philosophia?
(F. P. J. Dahl: De ratione syntaxeos Latinae in scholarum usum adornandae.)

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF J. H. SCHUBOTHES BOGHANDEL.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1884.

FORORD.

Nærværende Arbejde, der søger at give en fornuftmæssig (raisonnerende) Fremstilling af Hovedpunkterne i den danske Sætningslære, har væsentlig taget Sigte på Modersmålet i dets nuværende Skikkelse; kun lejlighedsvis er der indskudt Exempler, hentede fra ældre danske Forfattere, samt draget Paraleller med fremmede — døde så vel som levende — Sprog. Da Bogen ikke særlig er beregnet på Skolebrug, men væsentlig på Selvstudium og altså fortrinsvis søger sine Læsere blandt Dem, der måtte føle Lyst og ønske Vejledning til videre gående selvstændig Syssel med og Tænkning over syntaktiske Vendinger og Udtryk i vort Modersmål, ere enkelte Afsnit behandlede med forholdsvis større Udførlighed end andre, og Et og Andet er medtaget, der i en strengt pædagogisk Behandling vilde og måtte være henført andetsteds.

I fuld Erkendelse af, hvad jeg skylder de Sproggranskere, hvis Arbejder jeg har havt Lejlighed til at bruge og citere, må jeg med særlig Tak nævne Hr. Professor H. V. Rasmussen og afdøde Professor Svend Grundtvig, som med deres fremragende Sagkundskab og varme Interesse for Modersmålet have

støttet og opmuntret mig til fortsat Arbejde. Sluttelig bringer jeg Ministeriet for Kirke- og Undervisnings-Væsenet min ærbødigste Tak for den mig tilståede Understøttelse, uden hvilken det næppe vilde have været mig muligt at føre Arbejdet til Ende.

Nakskov, d. 11te October 1884.

B. T. Dahl.

Indhold.

		Side.
Om Sætninger og Sætnings-Forbindelser i Almindelighed.		1— 5
Første Afsnit:	**Sætningen og dens Dele**	6— 34.
Cap. I:	Den nøgne Sætning	6— 14.
1.	Grundordet	6— 7.
2.	Omsagnet	7.
3.	Grundords og Omsagns Uundværlighed for Tanken	7.
4.	Upersonlige Sætninger	7— 12.
5.	Sætningsæmner	12— 14.
Cap. II:	Den udvidede Sætning	14— 34.
6.	Grundords-Udvidelser	14— 16.
7.	Omsagns-Udvidelser	16— 17.
8.	Omsagnets Tal	17— 18.
9.	Omsagnsordet	19— 21.
10.	Genstanden	21— 22.
	Tillæg I: Om Forholdet mellem Omsagnsord og Genstand	22— 23.
	— II: Om Grænsen mellem virkende og uvirkende Udsagnsord	24— 26.
11.	Medgenstanden	26— 30.
12.	Hensynsbetegnelsen (Hensynet)	30— 32.
	Tillæg I: Om Grænsen mellem Hensynsbetegnelse og Genstand	32.
	— II: Omvending til Lideform	32— 34.
Andet Afsnit:	**Sætningsarter og Sætningsforbindelser**	35—118.
Cap. I:	Selvstændige Sætninger	35— 44.
13.	Udsagnssætninger	35— 36.
14.	Viljessætninger	36— 38.
15.	Spørgesætninger	38— 44.

		Side.
Cap. II:	Uselvstændige Sætninger el. Bisætninger	44—103.
Navneagtige Bisætninger el. Navneords-Bisætninger		45— 56.
16.	Afhængige Udsagns- og Viljes-Sætninger	45— 48.
17.	Hensigtssætninger	48— 50.
18.	Følgesætninger	50— 53.
	Tillæg	53.
19.	Afhængige Spørgesætninger	53— 56.
	Tillæg	56.
Tillægsagtige Bisætninger el. Tillægsords-Bisætninger		57— 66.
20.	Henvisende (relative) Bisætninger	57— 66.
Biordsagtige Bisætninger el. Biords-Sætninger		66—103.
21.	Steds-Sætninger	66— 67.
22.	Tids-Sætninger	67— 73.
23.	Årsags- og Grunds-Sætninger	73— 77.
	Tillæg	76— 77.
24.	Betingelses-Sætninger	77— 84.
25.	Indrømmelses-Sætninger	84— 91.
	Tillæg	91.
26.	Sammenlignings-Sætninger	92—102.
	Tillæg	102—103.
Cap. III:	Om forbundne el. sammenhørende Sætningers indbyrdes Forhold og Plads	103—118.
I.	*Sætningsrækken*	103—106.
	Ordret Anførelse [Oratio recta]	105.
	Sætningsrækkens Leds Følgeorden	106.
II.	*Sætningskæden*	106—118.
	A. *Den nøgne Sætningskæde*	106—116.
	Fri Anførelse [Oratio obliqua]	107—110.
	Tillæg: Om Bisætningen	110.
	Sætningskædens Grundleds Følgeorden	111—116.
27.	Forsætningen	111.
28.	Eftersætningen	111—113.
	Tillæg: Om For- og Eftersætninger	113.
29.	Mellemsætningen	114—116.
	B. *Den udvidede Sætningskæde (Perioden)*	116—118.
	Tillæg I: Samstilling (Apposition)	119—122.

Side.

Tillæg II:

Ejeform, Ejefald (Genitiv) .... 122—129.

Tillæg III:

A. Udsagnsordenes Arter .... 129—131.
B. Udsagnsordets Måder (Modi)....... 132—135.
C. Udsagnsordets Tider (Tempora) .... 135—143.
D. Tidsfølgen......................... 143—153.

Tillæg IV:

Om Nægtelsen .... 153—158.

Tillæg V:

Overflødige Udtryk (Pleonasmer)....... 158—161.

Tillæg VI:

Ordfølgen............................ 161—175.

Om Sætninger og Sætnings-Forbindelser i Almindelighed.

En Sætning er en i Ord — mundtlig eller skriftlig — udtalt Bevidstheds-, Tanke-, Følelses-, Viljes-, overhovedet Tilværelses-Ytring; dens Grundled eller Grunddele ere:

I. Grundord (Subject), Den eller Det, hvorom eller hvortil Noget udsiges, f. Ex. *Jern ruster i Vand. — Kommer Du snart tilbage?*

II. Omsagn (Prædicat), Det, der udsiges om eller til Nogen eller Noget, f. Ex. *Rådhuset ligger midt i Byen. — Bringe I mig gode Tidender?*

Anm. 1. Sætnings-Udsagnsordet (Prædicatsverbet) er ganske vist Omsagnets væsentligste Del; man kunde for så vidt gerne kalde det „Hovedordet", om man vilde „Livsordet", og med Høysgaard [„Forklaringer"] sige: „Ethvert Verbum er for sin Proposition, ligesom en Capitain for sit Compagnie, og er ikke uligt Hovedet, der opliver alle Lemmerne, og hvis Nik de alle maa rætte sig efter"; men derfra er der endnu et Skridt til at godkende den desværre tidt hørte, stundum endog læste(!) Opfattelse, som gør Omsagn og Udsagnsord énsbetydende (identiske), idet den i Sætninger som:

Denne Mand bôr for Tiden i Korsør, kalder *bôr:* Omsagnet; thi Omsagn i en Sætning er ikke alene Sætnings-Udsagnsordet, men Alt, hvad der udsiges om Grundordet.

Anm. 2. Forskellig fra en Sætning er en Ordhob (Frase), i hvilken Noget nævnes eller udsiges uden at henføres til et Omsagn eller Grundord, f. Ex. *En på sin egen Kraft stående Mand. — At være tilfreds med Lidet.*

Nøgen Sætning er en sådan, som kun består af sine Grundled, f. Ex. *Kjød nærer.*

Udvidet Sætning er en sådan, hvis Grundled ere bestemte ved Tillæg, de så kaldte Udvidelser, f. Ex. *Baron Münchhausens* Røverhistorier *om de Eventyr, han oplevede på Felttog imod Tyrkerne og på Jagten,* udkom *endnu i hans levende Live i London på Engelsk.*

Efter Indhold og sproglig Værdi kunne alle Sætninger inddeles i selvstændige og uselvstændige:

A) **Selvstændige Sætninger**, sådanne, som ej behøve Hjælp til at udtale deres Indhold, ere:

a) Særsætninger, ene stående, selvstændige Sætninger,

f. Ex. *Livet er kort. — Når kommer Våren? — Bliv her! — Kongen leve!*

b) Hovedsætninger, selvstændige Sætninger, der ere knyttede til andre, sproglig „underordnede“ Sætninger,

f. Ex. *Jeg trôr, at han kommer. — Den Mand, som jeg talte med igår, er død imorges. — Når Høsten kommer, drage Trækfuglene bort.*

B) **Uselvstændige Sætninger** eller **Bisætninger**, sådanne, der kun ved at knyttes til andre, sproglig „overordnede“ Sætninger eller til enkelte Ord i disse, blive

i Stand til at udtale et bestemt Indhold. — Efter det Forhold, hvori Bisætninger kunne stå til sine Omgivelser, lade de sig betragte som udvidede Taledele og inddele i:

1) navneagtige (substantiviske), f. Ex. *Jeg har erfaret, at han er kommet* [= hans Ankomst];
2) tillægsagtige (adjectiviske), f. Ex. *Her bôr en Mand, hvem Ingen kender* [= ukendt];
3) biordsagtige (adverbielle), f. Ex. *Reisen tiltrådtes, da Solen kastede sine første Stråler* [= årle, ved Morgengry].

Af to eller flere Sætningers Forbindelse kan fremgå en Sætningsrække eller en Sætningskæde.

A) **Sætningsrækken** er en sideordnende Sammenstilling af sproglig énsartede (ɔ: enten overordnede eller underordnede) Sætninger, med eller uden Bindeord. f. Ex. *Jeg heiser, og Du haler; jeg drikker, Du betaler* (Blicher). — *Dette Menneske har gode Evner; men han savner Dannelse.* — *„Vi vide Alle . . ., at andre Menneskers Domme have megen Indflydelse paa os, at de ofte bestemme vor egen Dom, at de snart holde os tilbage o. s. v.“* — *„Det er et stort og udmærket Menneske, der vælger det Sande og Gode med uovervindelig Fasthed, der modstår de frygteligste indvortes og udvortes Fristelser, der med et let Sind bærer de tungeste Byrder o. s. v.“*

B) **Sætningskæden,** der er en Sammenknytning af sproglig uénsartede (ɔ: over- og under-ordnede) Sætninger, kan være nøgen eller udvidet:

1) den nøgne Sætningskæde består kun af sine Grundled, nemlig den over- og den under-ordnede

Sætning, eller Hoved- og Bi-Sætningen, f. Ex. *Man skal ikke tage Hatten af, førend man sér Manden.*

Efter den Plads, Sætningskædens Grundled kunne indtage, lade sig adskille:

a) ligefremme Sætningskæder, også kaldte faldende (fordi det er naturlig Sætningsfølge at „falde“ fra det sproglig Overordnede til det Underordnede), i hvilke Bisætningen står efter Hovedsætningen,

f. Ex. *Trækfuglene flyve bort* (Hovedsætning), *når Kulden kommer* (Bisætning);

b) omvendte Sætningskæder, også kaldte stigende (fordi de fra det sproglig Underordnede [Bisætningen] „stige“ op til det Overordnede [Hovedsætningen]), i hvilke Bisætningen som Forsætning stilles foran Hovedsætningen, der altså bliver Eftersætning,

f. Ex. *Når Nøden er størst* (Bisætning), *er Hjælpen nærmest* (Hovedsætning).

c) Indskuds-Sætningskæder, i hvilke det ene af Sætningskædens Grundled som Mellemsætning (Indskudssætning, Parenthes) indskydes i det andet,

f. Ex. *Du er, hvor jeg så færdes, i mine Tanker. — Forfatteren (Alle anerkende hans Dygtighed) er min gode Ven.*

2) Den udvidede Sætningskæde (Perioden) er en sådan, i hvilken Grundleddene ere udvidede ved side- eller under-ordnede Sætninger,

f. Ex. *Men de, der med Anaximenes antoge Jorden for at være et bredt Blad, der svævede i Luften, og opstillede den Sætning, at Underverdenen var delt i et Tar-*

tarus og et Elysium, et Mørkets og Lysets Rige, af hvilke hint laa til Venstre og dette til Høire, og at Afstanden mellem den og Jordens Overflade overalt var den samme, kom den oprindelige Opfattelse nærmere, der utvivlsomt henlagde Underverdenen til Jordens Under- eller Skyggeside. (Draper.)

Første Afsnit.

Sætningen og dens Dele.

Cap. I.

Den nøgne Sætning.

1. Grundordet, der efter sit Væsen er nævnende (nominalt), kan kun dannes af Navneord (Substantiver) — egentlige eller uegentlige — såsom:

1) Navneord, f. Ex. *Konger æres. — Karl legede.*

2) navneagtige Stedord (substantiviske Pronominer), f. Ex. *Hun blegnede. — Vi skilles.*

3) navneagtig brugte Tillægsord (Adjectiver) og Tillægsmåder (Participier), f. Ex. *Døve høre, Døde staa op* (Matth. $11_{,5}$).

4) Navnemåder (Infinitiver), f. Ex. *At svømme er sundt. — Sejle er hans Lyst. — „At være Nabob kan forgylde Alt“.*

5) Ordlyds-Udtryk, ɔ: Ord eller Ordforbindelser, der kun bruges efter deres ydre Form og Lyd (materialiter), uden Hensyn til deres Betydning, f. Ex. *Dette Nu er smukt skrevet. — Kong Frederiks det skal ej ské var i sin Tid på Alles Læber.*

Anm. Virkelige Navneord ere Ordlydsudtryk blevne i Tilfælde som: *Nuet er flygtigt.* — *Et Leve udbragtes.* — *Nejerne sejrede.*

6) Sætninger, f. Ex. *Om Planen kan iværksættes* (= Planens Iværksættelse), *synes tvivlsomt.*

2. Omsagnet, der efter sit Væsen er udsigende (verbalt), kan være:

a) enkelt, når det kun dannes af Udsagnsord (Verber), f. Ex. *Drengen læser.* — *Vognen væltede.* — *Kongen leve.* — *Får bræge;*

b) sammensat, når det dannes af Ordforbindelser med udsigende Betydning, f. Ex. *Hesten er halt* (= halter). — *Pigen blev rød* (= rødmede). — *Pengene bleve udbetalte* (= udbetaltes). — *Barnet gjorde Støj* (= støjede).

3. Grundord og Omsagn ere for Tanken lige uundværlige; men dette udelukker ikke, at Tale- og Skrift-Sproget kan rumme Sætninger, i hvilke et af disse Grundled enten er blot antydet eller delvis eller hélt udeladt („underforstået"), således som Tilfældet er i Upersonlige Sætninger og i Sætningsæmner (d. e. ufuldstændig udtrykte Sætninger).

4. Upersonlige Sætninger

ere sådanne, i hvilke Omsagnet udsiges i rén Almindelighed uden at henføres til et bestemt Grundord. Den upersonlige Sætnings Grundord, der kan siges at være trådt i Skygge for eller at være indoptaget i sit Omsagn, kan være:

ubestemt antydet

a) ved „det“ (egentlig påpegende Stedord med svag Tone), der især bruges

1) foran uvirkende Udsagnsord i Handleform (Activ), f. Ex. *det regner* [som det virkelige Grundord må vel tænkes: „det at regne“ eller: Regn; altså = Regn er, eller: Regn regner (jfr. „For Regnen den regner hver evige Dag“), — hvis man ikke vil tænke sig Gud, Naturen, Himlen eller Desl. som Grundord.] *Det lynede* (jfr. „det sidste Lyn lynede stærkt“). — *Det har blæst stærkt idag.* — *Det passer sig ikke.* — *Det går nok an.* — *Det knagede og bragede.* — *Det støver på Landevejen.* — *Og saa gik det løs paa Pumperne* (H. Dr.)

Anm. Foran lideformede Udsagnsord står „det“ i Tilfælde som: *Det dages.* — *Det våres* (= bliver Vår). — *Det grønnes.* — *Det lykkedes over al Forventning.* — *Det behøves ikke.* — *Det rygtedes snart* o. s. v. [jfr. K. Knudsen: Haandbog i Dansk-Norsk Sproglære, hvor det p. 411 hedder: „Staar der Verbum paa „s“ efter „det“, da er det ikke virkeligt Passiv“.]

2) foran et navneagtigt eller tillægsagtigt Omsagnsord, f. Ex. *Det er Morgen* (= Morgen er). — *Det bliver snart Vinter.* — *Det blev mørkt* (= Mørke blev). — *Er det sandt?* — *Det synes tvivlsomt.*

3) som foreløbigt Grundord, når en Navnemåde (Infinitiv) eller en hel Sætning følger efter som det virkelige Grundord, der da med større eller mindre Lethed kan gøres også til sprogligt (grammatiskt) Grundord,

f. Ex. *Det er Synd at lyve* (= Det, at lyve, = Løgn, er Synd). *Det begynder at blive*

Vinter. Det nytter ikke at tage til Genmæle. — *Er det vist, at hun kommer?* (= Er hendes Ankomst vis?) — *Det lader til, at han har Ret.* — *Det er Din Ulykke, at Du er rig.* — *Det er et Spørgsmål, om Planen lykkes.*

Anm. Om Brugen af „det“ 1) til at fremhæve et enkelt Led af en Sætning, f. Ex. *Det var Det, han mente* [= netop Det mente han] og 2) som Genstand, f. Ex. *Hvorledes har Du det?* o. s. v., sé nedenfor.

b) ved „der“ (oprindelig påpegende Stedsbiord med svækket Tone) brugt:

1) foran Udsagnsord i Lideform, f. Ex. *Der arbejdes* [= Arbejde finder Sted] *ved Dag og ved Nat.* — *Der bankedes på Døren.* — *Der fattes mig Intet.*

2) foran et tillægsagtigt Omsagnsord, tidt med en tilføjet Stedsbestemmelse, f. Ex. *Der blev mørkt i Værelset.* — *Der er dog hyggeligst i Hjemmet.*

3) som foreløbigt Grundord, når et Navneord eller navneagtig brugt Ord (Ordforbindelse, Sætning) som virkeligt Grundord følger efter Sætnings-Udsagnsordet,

f. Ex. *Der er intet Håb.* — *Der herskede dyb Taushed.* — *Der er skrevet store Bøger om dette Æmne.* — *Der gives Mange, som ikke kunne forstå Spøg.* — *Der er gjort flere Forsøg.* — *Der står skrevet: Du skal ikke slå ihjel.* — *Der siges, at han har taget Gift.* — *Der gives dem, der mene.*

Anm. 1. Når det egentlige Grundord stilles foran Sætnings-Udsagnsordet, bortfalder sædvanlig „der“ f. Ex. *Der var ikke et Menneske at sé;* **men**: *Ikke et Menneske var at*

sé. [Høysgaard §. 1681 Anm. siger: „Man siger baade: Der MAA ingen Jøde boe i Sverrig: og: Ingen Jøde MAA boe i Sverrig; men det sidste passer sig best i et Forbud, og det første i en Historie.“]

Anm. 2. Istedetfor „dèr“ kan også bruges „hèr“ (der forholder sig til det skarpt betonede „hér“ på samme Måde, som „dèr“ til „dér“), sædvanlig med en efterfølgende Stedsbestemmelse, der, ligesom ved „dèr“, erstatter den tabte eller i alt Fald svækkede Stedsbetydning,

f. Ex. *Hèr vaskes og rulles* [men: *Hér vaskes og rulles dèr*]. — *Hèr er temmelig varmt i Værelset.*

helt udeladt,

f. Ex. *Men hvor er fat, Søster?* (Holb.) — *Af din Bøn kan ikke læres* (Øhl.). — *I denne Seng soves godt.* — *„For Frihed sværmes i alle Lande.“* — *Derom tvivles ikke.* — *Hvordan staaer til i Huset, Pernille!* (Holb.). — *Sødt kan slumres nu* (Øhl.).

Anm. 1. Er ved „det“ og „der“ det virkelige Grundord et personligt Stedord, står dette nutildags i Afhængighedsfald, f. Ex. *Det er mig.* — *Var det Dig?* — *Det bliver vel hende.* — *Der gives dem, der mene* . . . [jfr. Tysk: *Es giebt* med Genstandsfald (Accusativ)]. — I ældre Dansk bruges i slige Tilfælde tidt ikke Afhængighedsfald, f. Ex. *det er ieg, fröcter icke . . . est det dw da biwd mig* (Bibel 1550). — *Huilken ieg kösser det er han* (ibid.) — At man hos Holberg kan finde: *det er jeg; hvo tvivler om, at jeg er det? — er det Hun, som er saa klog?* o. s. v., samt hos Wessel: *Nej, det er jeg*, skyldes mulig deres norske Herkomst; thi „Nordmændene sige og skrive (s. Lundell: Norskt Språk i Letterstedtske Tidsskr. V. p. 495) det er jeg, ikke: det er mig.“ — H. Ibsen skriver også: *Det er I Kvinder, som er Samfundets Støtter;* jfr. Svensk: *det är jag*, [*det är han, som vet, att Peleg hette så* (E. Tegnér)]; Tysk: *Ich bin's*; Engelsk: *it is I.*

Anm. 2. Ved de „foreløbige Grundord“ må det vel nu anses for Sprogbrug, at Sætnings-Udsagnsordet ikke i Tal retter sig efter det virkelige Grundords, f. Ex. *Der skal være mange Ansøgere.* — *Der er kun få Mennesker, som kunne tåle Rôs* (jfr. Tysk: Es sind nur

wenige Menschen . . .). — *Det er mine Brødre* (jfr. Fransk: Ce sont mes frères) o. s. v. Dog kan man også hos gode Stilister finde en anden — tankerigtigere — Opfattelse (f. Ex. *Ogsaa tør det haabes, at der blandt de yngre Theologer ere ikke Faae* [Martensen]. *I ethvert Tilfælde lader sig paavise, at der i selve dens praktiske Livsanskuelse ligge store Hemmelser* [id.]), der synes at stemme godt med ældre dansk Sprogbrug, hvor Sætnings-Udsagnsordets Tal sædvanlig retter sig efter det virkelige Grundords, f. Ex. *Der ere och mange, som icke haffue börn* (Kr. P. IV. 482). — *Thi der skulle mange komme i mit naffn* (id. III p. 156). — *Der erre de, som mener, att* (J. M. p. 226). — *Der ville vel nogle sige* (P. Syv). — *Der ere de Sprog til, som Mennesker tale* . . . (Eilschov). [Dr. E. Jessen: „Småting om Dansk“ (Aarbøger for nord. Oldk. 1866 p. 142) siger: „Den skoleregel, at udsagnsord retter sig efter *der* som grundord, d. e. altid står i ental, er sproget selv uvedkommende, da man konstig har „analyseret“ sig til den, efter at udsagnsords flertalsform i virkelighed var uddød.“]

Anm. 3. Medens der er en bestemt ydre og indre Forskel mellem Sætninger som: *Dèr er en Gud* (hvor „Gud“ er det virkelige Grundord) og: *Det er en Gud* (hvor „Gud“ sædvanlig kaldes Omsagnsord), kan man i Sætninger som: *Dèr er kun Få, som gå den trange Vej.* — *Dèr siges, at han har taget Gift o. s. v.*, istedetfor *dèr* indsætte *det*, hvorved Udtrykket stundum bliver bestemt ere, uden at Meningen dog væsentlig ændres. — I ældre Dansk kan man finde brugt *det*, hvor nutildags bruges *dèr*, f. Ex. *Uii læse at det wor en bödel som hedrede Jomfru maria* [Kr. P. I. p. 28]*) og *dèr*, hvor vi nu bruge *det*, f. Ex. *Der vaare icke helder gaat, at mand skulle saffne alle honde böger* (Kr. P. IV p. 515). *Der er icke mindre synd ath forsöme en pebling i sin lerdom en ath skende en Jomfrue eller pige* (id. p. 479).

---

*) Jfr. Svensk: *Det fans en tid, då filologien med en viss ringaktning såg ned på naturvetenskaperne* (E. Tegnér). *Det finnes i vår bibel en författare* (id.). *Ibland de talrika Sångens . . . Idkare . . . är det säkert ingen, som ei med Stolthet och Kärlek blickar upp på den gamle Skalde-drotten* (Lagerheim).

Anm. 4. Så vel i Oldnordisk (s. Lund: Oldnord. Ordføjningslære S. 10) som i ældre dansk Stil havde det upersonlige Udtryk en meget udstrakt Brug, [f. Ex. ***Mig forundrer**, ath du . . . . (Ludus. v. 1128).* — *Met dem **bør dig** at raadföre (Ranch p. 125).* — *Dog skal **dig bluess** at solen skin offuer dig men dw ligger* (Kr. P. I p. 7). — *Men ther **vndrer** oss möghet oppaa ath . . . (Povel El.. p. 76).* — *hwij haster tegh swa? (*Br. III p. 732). — *Da **dem nu syntes**, at dette Øjemeed var naaet. (O. Guldberg).* — *Mig **bør** at være i min Faders Gjerning o. s. v.*]. Nyere dansk Sprogbrug synes at ytre Tilbøjelighed til at lade det personlige Udtryk brede sig på det upersonliges Bekostning, [*f. Ex. . . . eftersom **han hugede** og fandt tjenligst (Brandt).* — *. . . ligesom **han** heller ikke **fattes** . . ., Billeder (id.),* — *Saa skal **Du** da **times** en lille Ulykke (Blicher).* — *Lyster I ikke en Kop Øl? (Carit Etlar)*]. Dog kan man også hos ældre Forfattere finde personlige Udtryk, hvor vi sædvanlig vilde foretrække upersonlige, *f. Ex. ... da **tyckte hun** sine synder ilae at vere (Kr. P. 1 p. 66).* — *Myn **frue töcker** sa (Br. I p. 4 v. 95). Det **I tyckte**, I være i Himmerig (Folkev.).* — ***Han timedes** en stor Vanlykke (Vedel).* — *Gid **Du times** en Ulykke (Bording)*; omvendt bruge vi nutildags tidt „Upersonlighed som Middel til at stille det egentlige (logiske) Subj. i Skyggen og fremhæve Prædikatet: Der er d r æ b t mange Mennesker, ɔ: mange M. er dræbte. Jfr.: det er godt Vejr for: V. er godt. Det var ønskeligt. at du kom, ɔ: At du kom, var ønskeligt.“ (Knudsen a. St. p. 417/8) — og kunne i mange Tilfælde lige godt tilstede et personligt og et upersonligt Udtryk for samme Tanke, *f. Ex. **Det gyser** i mig,* og: ***Jeg gyser.*** — ***Det aner** mig,* og: ***Jeg aner**, at der forestår en Ulykke.* — ***Der mangler** os Intet,* og: ***Vi mangle** Intet.* — ***Fejler** der Dem Noget?* og: ***Fejler** De Noget?* o. s. v.

5. Sætningsæmner

ere sådanne, i hvilke Sætnings-Grundleddene enten ere ufuldstændig udtrykte, eller den hele Sætningsform mér eller mindre er gået tabt.

Sætningsæmner kunne fremkomme *α*) ved Forkortelse *β*) ved Indlemmelse.

α) F o r k o r t e l s e, ved hvilken for Tanken mér eller mindre selvfølgelige, sædvanlig sproglig væsentlige Led af en Sætning ere udeladte, kan indtræde i

1) Tilfælde som:

f. Ex. *Ingen Roser* [ɔ: gives eller findes] *uden Torne. K a n g e r n e v æ r e,* || *at Saltvand og Tjære* || *holder os rene* (H. Dr.). — *f o r s t a a r s i g først og fremmest af Interesse for Sagen* (Schandorf). — *Nu* [ɔ: må det ske] *eller aldrig* [ɔ: vil det ske]. — *Sandt nok* [= d e t e r s. n.]. — *Stille!* [= Du skal, I skulle, være stille!]. — *Tålmodighed!* — *Hvad Nyt?* — *Hvem der?* o. s. v.

2) S æ t n i n g e r, d e r h a v e L e d f æ l l e s m e d a n d r e é n s -, e l l e r u é n s - a r t e d e S æ t n i n g e r,

f. Ex. *Jeg så ham, f ø r Du* [ɔ: så ham]. — *Vi mødes, o m* [ɔ: det end] *ikke* [ɔ: sker] *før, så på Fredag. Han betragter mig, s o m* [ɔ: han betragter] *e n F j e n d e. Jo galere* [ɔ: det går], *des bedre* [ɔ: er det].

β) I n d l e m m e l s e, ved hvilken en Sætning, når den bliver Led af en anden Sætning, mister Form af Sætning, kan indtræde:

a) v e d é n s a r t e d e S æ t n i n g e r, d e r h a v e

1) f æ l l e s O m s a g n (Dobbelt-, Trefolds-, Flerfolds-Sætninger), f. Ex. *M i n F a d e r* (nl. døde ved Vintertide) *og M o d e r døde ved Vintertide.* — *S o l, M å n e og S t j e r n e r ere lysende Himmellegemer.* — *Da H u s, H a v e, I n d b o o g B e s æ t n i n g var solgt, iværksattes Udvandringen.*

2) f æ l l e s G r u n d o r d (Sammentrukne Sætninger), f. Ex. *Jeg k o m,* (ɔ: jeg) *så og* (ɔ: jeg) *vandt. Man kan ikke være h é r og d é r og S t r å l e m e s t e r tillige. Skøndt han har forladt H j e m, S l æ g t og V e n n e r, føler han sig dog ikke forladt.*

b) ved uéns-artede Sætninger, idet

1) Hovedsætninger indlemmes i Bisætninger, f. Ex. *Mennesket er uimodsigelig* [= det er uimodsigeligt, at Mennesket er] *Skabningens Krone. — Han er vistnok en dygtig Mand. — Mærkeligt nok har Svalen endnu ikke indfundet sig. — Den Sag må selvfølgelig drøftes.*

2) Bisætninger indlemmes i Hovedsætninger, f. Ex. *Det er ikke godt at være alene* [= at man er alene]. — *En Fugl i Hånden* [= som man har i Hånden] *er bedre end ti Fugle på Taget. — Kongen modtoges ved sin Ankomst* [= da han ankom] *med Jubel* o. s. v.

Anm. Utilladelige, ialtfald upassende eller uklare, Indlemmelser ere, f. Ex. *Ved at sætte over Grøften sprængtes mine Benklæder. — Uden at tage Hensyn til Omstændighederne blev han dødsdømt. — I et Anfald af Vanvid behagede det den Almægtige at bortkalde min kærlige, trofaste Mand. — En broderet Vest er tabt ved at gå fra Nørregade til Amaliegade. — „Grundet på anden Bestemmelse er en Lejlighed i en Provindsby . . . at erholde tilleje til førstkommende November.“ — „Efter at have lugtet til en Basilikongreen, udtømtes der af Patientens høire Næsebor 80, allerede vel udviklede Larver“. Ved at dividere på begge Sider af Lighedstegnet bliver* x = 7. o. s. v.

Cap. 2.

Om den udvidede Sætning.

---

6. Grundordet kan ifølge sin navneagtige Natur kun udvides ved tillægsagtige Bestemmelser, der kunne være:

a) **egentlig tillægsagtige**, så som:

1) Tillægsord (Adjectiver), f. Ex. *Tomme Tønder buldre mest.*
2) Tillægsmåder (Participier), f. Ex. *Brændt Barn skyr Ilden.*
3) tillægsagtige Stedord, f. Ex. *Vore Soldater kæmpede tappert.*
4) tillægsagtige Talord, f. Ex. *Tretten Børn vare fraværende.*

b) uegentlig tillægsagtige, så som:
1) Ord, med hvilke Grundordet er sammensat, f. Ex. *En Uld-vante* (= en ulden Vante) *er glemt.*
2) Ejeformer (Genitiver), f. Ex. *Faderens Råd* (= det faderlige Råd) *var godt.*
3) Samstillinger (Appositioner), f. Ex. *Judas, den Forræder* (= den forræderiske J.), *hængte sig.* — *Sproggranskeren Rask* (= den sproggranskende R.) *døde ung.*
4) Forholdsled (Præposition med Casus), f. Ex. *Studenter fra Norge* (= norske) *vare ombord.*
5) Sætninger, f. Ex. *Et Menneske, som hverken kan sé eller høre* (ɔ: et både døvt og blindt Menneske), *er ulykkeligt stillet.* — *Den Tro, at Alt er forudbestemt* (= Forudbestemmelses-Troen), *må forkastes.*

Anm. 1. Som tillægsagtige Udvidelser kunne fremdeles opføres:
a) Kendeordene, af hvilke det bestemte oprindelig er et påpegende Stedord, det ubestemte et Talord, f. Ex. *Det Gode sejrer.* — *Bogen* (eg. Bog-hin) *er læst.* — *Et Ord er et Ord.*
b) Biord (især Steds- og Tids-Biord), der sædvanlig stå efter

det Navneord, de udvide, f. Ex. *Lejligheden hér* (= den herværende L.) *er stor.* — *Samtalen igår var livlig.*

Anm. 2. Grundordets Udvidelser kunne selv udvides, f. Ex. *Den tolv Mil lange Vej tilbagelagdes i 3 Timer. En i første Øjeblik opblussende Vrede er sædvanlig kortvarig.*

Anm. 3. Så vel de egentlig som uegentlig tillægsagtige Bestemmelser, der selvfølgelig kunne udvide ethvert i en Sætning forekommende Navneord (ikke alene Grundordet), ville, for så vidt som de lade sig omskrive til Sætninger med tillægsagtigt Indhold, findes nøjere omtalte under de henholdsvise Bisætninger.

Anm. 4. Udråbsord (Interjectioner) så vel som ønskende og befalende Udråb, samt Kaldeformer (Vocativer), kunne i Kraft af deres ene stående (isolerede) Charaktér ikke bruges som Grundords-Udvidelser.

7. Omsagnets Grundbestanddel, Sætnings-Udsagnsordet (Prædicatsverbet), kan udvides:

A) **Ved Hoved- eller Væsens-Udvidelser,** der udgøre Dele af Omsagnets Indhold og Væsen og ere:

a) Omsagns-Ordet eller Støtteordet (Prædicatsordet).

b) Genstanden (Objectet). — Med-Genstanden.

c) Hensynsbetegnelsen.

B) **ved Bi-Udvidelser,** der føjes til Omsagnet uden at udgøre Dele af sammes Væsen og ere:

1) egentlige Biord (Adverbier),
f. Ex. *Huset ligger dér.* — *Jeg kommer strax.* — *Hun arbeider gerne.*

2) uegentlige Biord,
f. Ex. *Du kom i rette Tid* (= tidsnok). — *Familien bôr i denne Lejlighed* (= hér.) — *Man skal lære, så længe man lever* (ɔ: altid).

Anm. 1. Mange Biord, der nutildags opfattes som egentlige, ere, efter deres Oprindelse, uegentlige, f. Ex. *især* (af isl. i sér, i sig), *således* (så, og isl. leið, Vej).

Anm. 2. Så vel Omsagnets Hoved- som Bi-Udvidelser kunne selvfølgelig udvides ved Udvidelser og Udvidelsers Udvidelser, f. Ex. *En kraftig Constitution er vel ikke den eneste, men en højst væsentlig Betingelse for at opnå denne så vel i åndelig som legemlig Henseende yderst anstrengende Post.*

8. Omsagnets Tal.

Af Omsagnets talbøjelige Bestanddele rette Hovedudsagnsordet, det tillægsagtige Omsagnsord og Stedord, der pege tilbage på Grundordet, sig i Tal efter dette, f. Ex. *Druen er moden: Druerne ere modne. — Jeg må betænke mig: Vi må betænke os.*

Anm. 1. I Enkelttal (Singularis) står Omsagnets Udsagnsord
1) ved de i Tiltale brugte Flertals-Grundord: I og De, f. Ex. *I er ma foi en Nar! Vil De vise mig Vej?* o. s. v. [Hos ældre Forfattere står dog i dette Tilfælde Omsagnet tidt i Flertal (Pluralis), f. Ex. *Ere y innde, hertug Knud, || Soffue y, heller y vaage?* (Ludus v. 964—5). — *Dog y woris broder ere* (ib. v. 616). — *Myn frue, j skulle ey were wrede* (Br. I. p. 4 v. 115.). — *Hil sidder I, stolten Adelus! || I ere min Hjærtenskjære* (Folkev.).]
2) ved nogle Flertals-Egennavne, f. Ex. *Nederlandene var engang mægtigt. — Pompeji blev begravet af Aske. — Pyrenæerne adskiller Frankrig fra Spanien.*

Anm. 2. Når et som Grundord stående Samlingsnavn (Collectiv) er bestemt ved en navneagtig Samstilling, retter Sætnings-Udsagnsordets Tal sig sædvanlig efter Grundordets, dog stundum efter Samstillingens Tal, f. Ex. *Denne Kurv Æbler koster 5 Kroner. — En Skare Ryttere er bleven indquarteret i nærmeste Landsby. — En Mængde Mennesker* (o: mange Mennesker) *vare forsamlede på Kæmpehøjen. — Et Par Kunstnere bleve indbudne.*

Anm. 3. Når et Tillægsord af højeste Grad (Superlativ) uden Kendeord står som Omsagnsord, får det intet Flertalsmærke, f. Ex. *Dette Svin er fedest: Disse Svin ere fedest* [jfr. det ubøjelige tillægsagtige Omsagnsord i Tysk, f. Ex. *Der Mensch ist gut: Die Menschen sind gut*]

Anm. 4. Ved et flérleddet eller flérfoldigt Grundord står Omsagnsordet, for så vidt det lader sig talbøje, sædvanlig

a) i Flertal (Pluralis), når Grundordene ere for selvstændige, forskelligartede eller modsatte til at kunne tænkes under Et, f. Ex. *Min Fader og Moder ere forlængst døde. — Hovedbygningen og Staldlængen ville blive ombyggede iår. — Kærlighed og Had grænse til hinanden.*

b) i Enkelttal (Singularis),

1) når Grundordene ere Navne på mér eller mindre énsartede eller sammen hørende Ting og Begreber, f. Ex. *Øl og Mad gør Helten glad. — Taknemmelighed og Beundring har knyttet dette Venskab. — Hans Fryd og Glæde kender ingen Grænser.*

2) når Grundordene ere Sætninger eller Sætningsæmner, f. Ex. *At Solen står stille og, at Jorden drejer sig om den, er vist. — I rette Tid at tie og tale kan være vanskeligt.*

3) når Grundordene ikke hvert for sig kunne tage det fælles Omsagn til sig, f. Ex. *Gult og Blåt giver Grønt. — Tre og Ni er Tolv.*

4) når Grundordene ere således forbundne, at Omsagnet gælder hvert især af dem, f. Ex. *Så vel Glæde som Sorg får engang Ende. — Hverken min Søster eller hendes Veninde er meget snaksom. — Ikke Du, men Din Broder er skyldig.*

For så vidt Omsagnet ved sin Plads særlig knyttes til et enkelt af sine flere Grundord, retter det sig i Køn og Tal efter dette, f. Ex. *Dit er Riget, Magten og Æren. — Der kommer Moderen og Børnene. — Skibets Passagerer bleve reddede så vel som Ladningen.*

At Sætnings-Udsagnsordenes Flertalsformer i mange Tilfælde ere bortfaldne, er en Kendsgerning, og at Talesproget, Prosaister, der efterligne dette, og Digtere, der søge Rim, tidligere eller senere ville gøre Deres til at udslette de sidste Spor heraf, er rimeligt; men derfra er der, så længe det dannede Skriftsprog og det høitidelige Foredrag fastholder sådanne, endnu et Skridt til overhovedet at bortkaste Sætnings-Udsagnsordenes Talbøjning.

---

9. Omsagnsordet.

Såfremt et Ord, der ikke er Udsagnsord (f. Ex. Dreng, stor, ude o. s. v.) skal udsiges om et Grundord (f. Ex. Peter, han, Saga o. s. v.), må der nødvendigvis indskydes et Udsagnsord, det så kaldte Låneord (Copula), som kan bringe „Ikke-Udsagnsordet“ i Forhold til Tid og Måde. De hertil brugelige Udsagnsord: *være, blive, hedde, kaldes, synes* o. s. v. kaldes uselvstændige, fordi de først ved Omsagnsordet få virkelig Indholdsfylde.

Omsagnsordet, der sammen med det uselvstændige Udsagnsord danner et selvstændigt Udsagnsord, kan være:

1) Navneord eller navneagtig brugte Ord og Ordforbindelser,

f. Ex. *Han er Konge. — Min Broder hedder Peter. — I Øjeblikket er han Intet. — Skriftens Hovedbud er at elske* (ɔ: Kærlighed). — *Hans Levevej er at undervise i Musik* (ɔ: Musikundervisning).

2) Tillægsord eller tillægsagtige Ord og Ordforbindelser,

f. Ex. *Kvinderne kaldes føjelige. — Han var lidende. — Klokken er ti. — Manden er fra Forstanden* (ɔ: afsindig). — *Din Flid er til at rose* (ɔ: rosværdig).

3) Biord eller biordsagtige Ord og Ordforbindelser,

f. Ex. *Vinteren er forbi. — Konen var i sit Hjem* (= hjemme).

Anm. I Exempler som: *Alle Anstrængelser vare forgæves* (ɔ: frugtesløse) må man vel ansé forgæves som et

Biord, der udvider en underforstået Tillægsmåde, såsom: gjorte, foretagne eller Dèsl.

4) Sætninger, f. Ex. *Det Underligste er, at jeg ikke har anet hans Tilværelse. — Enden bliver nok, at han spiller Fallit.*

Anm. 1. Medens Omsagnsordet og det uselvstændige Udsagnsord i mange Tilfælde frembringe kun højst uegentlige Udsagnsord [er Konge, var ude o. s. v. har man således kaldt Tider af de rigtignok foreløbig kun tænkelige Udsagnsord: „at konge“, „ude“ o. s. v.], gives der flere virkelige Udsagnsord, som ere Enheden af et uselvstændigt Udsagnsord og dettes Omsagnsord, f. Ex. *Manden halter (= er halt). — Det dages (= bliver Dag). — Pigen rødmede (= blev rød)* o. s. v. [Udsagnsordenes enkelte Lideformer (Passivformer) ere efter Betydningen Enheden af blive og Førnutids lidende Tillægsmåde (Perfectum Participium Passiv), f. Ex. *Pengene udbetales (= blive udbetalt). — Tyven hængtes (= blev hængt)* o. s. v.]

Anm. 2. Ligesom de uselvstændige Udsagnsord, der ere svagt betonede i Forhold til Omsagnsordet (f. Ex. *han èr gód*), med ændret Betydning kunne blive selvstændige, stærkt betonede Udsagnsord (f. Ex. *Gud èr Den, som ér, som vár, som bliver)*, således kunne, omvendt, selvstændige Udsagnsord tabe Tonen og nærme sig Betydning af uselvstændige Udsagnsord, f. Ex. *Det fàlder (omtr. = èr) svært. — Hjælpen fàndtes tilstrækkelig. — Alle forholdt sig tause. — Det forekommer mig sært.*

Anm. 3. Det tillægsagtige Omsagnsord retter sig, hvis det lader sig bøje, i Køn og Tal efter Grundordet [f. Ex. *Huset er stort: Husene ere store. — Byen er nærsom. — Om han kommer, er tvivlsomt*], med mindre det udvider et underforstået Navneord af et andet Køn eller Tal [f. Ex. *Blandt alle Dyr er Hunden vel det klogeste* (ɔ: Dyr). — *Gåsetårnet er en* (ɔ: Bygning) *af Danmarks ældste Bygninger*]. — Ved flere Grundord af forskelligt Køn retter det fælles Omsagnsord sig i Køn efter det nærmeste, f. Ex. *Smørret er dyrt så vel som Mælken.* Ubøjeligt (indeclinabelt) er dog det tillægsagtige Omsagnsord altid, når det er en ubestemt stående „højeste Grad“ (Superlativ), f. Ex. *Natten er* / *Nætterne ere* } *kortest. — Pæren* / *Æblet* } *var størst* o. s. v., sædvanlig i Tilfælde som: *Sligt*

{kan Du / kunne I} ikke være bekendt. — *Hans store {Løfte er / Løfter ere} Intet bevendt.* — *{Jeg er mig / Vi ere os} intet Ondt bevidst.* — Dog: „. . . . *eller ere sig deres Gierninger, ligesom vi, i deres Cirkel bevidste.*" (Eilschov).

Anm. 4. Medens det navneagtige Omsagnsord, så vidt muligt, retter sig efter Grundordet i naturligt Køn, f. Ex. *{Hun / Han} er min {Veninde / Ven}*, behøver det ingenlunde at have samme sproglige Køn, f. Ex. *Hun er et sandt Huskors.* — *Bjørnen er et Rovdyr.*

Anm. 5. Hvor Omsagnsordet vilde falde sammen med Grundordet, udelades det ofte og efterlader da kun sine Udvidelser, f. Ex. *Skylden er min* (ɔ: Skyld). — *Røsten er Jakobs* (Røst), *Hænderne ere Esaus* (Hænder).

Anm. 6. Det uselvstændige Udsagnsords Udvidelse, Omsagnsordet, kan selv være udvidet ved Bestemmelser, hvis Art læmper sig efter Omsagnsordets, f. Ex. *Han er en ypperlig Taler* — *Den Fremmede blev meget glad.* — *Skriftens to store Bud ere at elske Gud over alle Ting og sin Næste som sig selv.*

10. Genstanden (Objectet).

De virkende (transitive) Udsagnsord kræve — i Lighed med de uselvstændige — et deres Indhold afsluttende Ord, den så kaldte Genstand, der betegner Det, hvor ud over Udsagnsordets sanselige eller åndelige Virksomhed går. — Genstanden, der med sit Udsagnsord sammensmælter til ét Udsagns-Begreb (verbalt Begreb), kan være:

1) Et Navneord eller navneagtig brugt Ord, f. Ex. *Drengen vogter Får.* — *Pigen narrede mig.* — *Sig ikke altid „Men".* — *Barnet lærer at stave* (Stavning).

2) En Sætning eller et Sætningsæmne, f. Ex. *Han spurgte, om Du var hjemme.* — *Kongen mente at have et stort Parti for sig.*

Anm. 1. Forbindelsen af det virkende Udsagnsord med sin Genstand frembringer, sædvanlig kun højst uegentlige Udsagnsord, f. Ex. *Manden hugger Brænde* (= brændehugger!) — *Drengen vogter Får* (= fårvogter!) o. s. v. Dog gives der flere virkelige Udsagnsord, som ere Enheden af et Udsagnsord og dettes Genstand, f. Ex. *Manden fisker* (= fanger Fisk). — *Koen kælver* (= føder Kalv). — *Barnet støjede* (= gjorde Støj); sådanne Udsagnsord kunne atter tage en Genstand, f. Ex. *Man halshuggede* (ɔ: huggede Hals) *Forbryderne.* — *Bønhør mig!*

Anm. 2. Genstanden kan være ubestemt antydet ved det samme det, der i de upersonlige Sætninger (s. o. S. 8) træder i Grundords Sted, f. Ex. *Den Syge har det kun dårligt.* — *Vi . . . holdt det gaaende under Kysten til Middag* (H. Dr.). — *Han under alle Mennesker det godt.* — *Nu kan Du have det så godt* o. s. v. Tidt forefindes det sammen med den virkelige Genstand, f. Ex. *N. N. tog sig det meget nær, at han ikke opnåde Genvalg.* — *„Han fandt det ikke passende at skrige høit.“ . . . men om jeg gietter ret,* || *Et Ja, et Nei af dig skal snart afgiøre det* (Wessel).

Anm. 3. Genstanden kan udvides ved Bestemmelser, der atter kunne være udvidede, f. Ex. *Hun bedrog mig, Stakkel.* — *Du gør særdeles megen Blæst.* — *Røgteren vogter Herregårdens Hjord, som tæller over 200 Kör* o. s. v.

Tillæg I:

Om Forholdet mellem Omsagnsord og Genstand.

Omsagnsord og Genstand ere vel begge væsentlige Tillæg til deres henholdsvise Udsagnsord; men:

1) Medens Omsagnsordet tjener til at fylde det uselvstændige Udsagnsord med et bestemt Indhold [*er, bliver* o. s. v. få først ved Tilføjelse af Omsagnsord som: *halt, Dag* o. s. v. den bestemte Betydning: *halter, dages* o. s. v.], kan Genstanden vel siges at fuldstændiggøre, men ikke at „fylde“ sit Udsagnsord med Indhold. I: *Manden hugger Brænde* har således *hugger* i og for sig et bestemt Indhold: *er huggende*, der dog først ved Tilføjelsen af *Brænde* når et bestemt Mål.

2) Medens Omsagnsordet efter sit Væsen er beslægtet med sit Grundord, på hvilket det enten er et andet Navn [I: *Døden er den sidste Fjende* er således *den sidste Fjende* væsentlig en

Omskrivning af Grundordet], eller af hvis Væsen det udgør en Dél (I: *Gud er uendelig* er *uendelig* at betragte som en Side af eller Egenskab ved Grundordet: *Gud*), kan Genstanden ikke i og for sig siges at være beslægtet med Grundordet (I Exempler som: *Hesten trækker Vognen.* — *Pigen tændte Lyset* o. s. v., findes der således intet Væsensslægtskab mellem de henholdsvise Grundord og Genstande), hvilket dog ikke forbyder, at samme Begreb på engang kan være Virksomhedens Grundord og Genstand, f. Ex. *Hæren har opløst sig.* — *Du bedrager Dig selv.*

Anm. Det navneagtige Omsagnsord og Grundordet kunne som Følge af deres Væsens-Slægtskab i flere Tilfælde med Lethed bytte Værdighed, f. Ex. *Gud* (Gr.) *er Kærlighed* (Oms.), og: *Kærlighed* (Gr.) *er Gud* (Oms.). — *At undervise i Musik* (Gr.) er *hans Levevej* (Oms.), og: *Hans Levevej* (Gr.) er *at undervise i Musik* (Oms.). — *Spørgsmålet* (Gr.) er, *om Planen kan iværksættes* (Oms.), og: *Om Planen kan iværksættes* (Gr.) er *Spørgsmålet* (Oms.) . . .

3) Medens Omsagnsordet, hvis det er bøjeligt, i Kraft af sit Slægtskab med Grundordet følger dette i Køn og Tal (f. Ex. *Nøden er stor.* — *Huset er stort.* — *Vejen er god*: *Vejene ere gode* . . .), går Genstanden i så Henseende sin egen af det givne Indhold anviste Vej (f. Ex. *Broderen ejer et smukt Hus.* — *Feltherren tiltalte Soldaterne*). For så vidt Genstanden falder sammen med Grundordet, retter den sig dog i Tal (hvis den er talbøjelig) efter dette, f. Ex. *Du må betænke Dig* : *I må betænke Eder.*

Anm. Den i formrige Sprog synlige Forskel mellem Omsagnsord og Genstand, af hvilke hint står i Nævnefald (Nominativ), denne i Genstandsfald (Accusativ), findes ikke i vort formfattige Sprog [Det hedder således uden Forskel: *Jeg* { *er* / *ejer* } *Intet*; *Fruen* { *er* / *har købt* } *en Gås* o. s. v.], end ikke ved de personlige Stedord, hvor der dog haves flere Fald (Casus). Det hedder således: *Det* { *var* / *overraskede* } *hende* o. s. v.

Tillæg II:
Om Grænsen mellem virkende og uvirkende Udsagnsord.

Skøndt virkende og uvirkende Udsagnsord ere væsentlig forskellige, kunne de dog i visse Forhold, Forbindelser og Betydninger flyde over i hverandre:

A) Virkende Udsagnsord kunne blive uvirkende

a) ved at bruges ene stående (absolut), el. „særstilles“,
f. Ex. *Denne Dreng læser* (= er læsende) *uafladeligt.* — *Du spotter* (= forholder Dig spottende) *ved enhver Lejlighed.*

b) ved at tilknytte Genstanden middelbart (ɔ: ved Forholdsord), hvorved Meningen kan blive:

α) uvæsentlig ændret, f. Ex. *Jeg traf på ham*, og: *Jeg traf ham.* — *Mængden kunde ikke standse med Råbet*, og: *standse Råbet.* — *Du bør søge efter ham*, og: *søge ham.*

β) væsentlig ændret, f. Ex. *Har Du læst i Bogen?;* **men**: *Har Du læst Bogen?* — *Han stødte på mig;* **men**: *stødte mig.* — *Duellanten skød på sin Modstander;* **men**: *skød sin Modst.* Fremdeles: *bære (på) Sorg*, *finde (på) Noget* o. s. v.

Anm. At den middelbart tilknyttede Genstand for Tanken vedbliver at være Genstand, sér man af den større eller mindre Lethed, hvormed det tilknyttende Forholdsord kan sammensættes med Udsagnsordet, f. Ex. *Fjenden brød gennem (= gennembrød) vor Slagorden.* — *Han tog mod (= modtog) vor Indbydelse.* — *Du bør søge efter (= eftersøge!) ham.* — *Jeg traf på (= påtraf!) ham.* — *Man må finde på (= påfinde!) Noget.* [Miine Liidelsers Fortelning er bedrøffuelig att påhøre (Jammersm.). — . . . *om vi kunne dem paa finde* (Folkev.). — . . . *der mig den Løgn paa sagde* (ib.). — *Den begyndte med at paafinde danske Kunstord* (N. M. Pet.)].

c) ved Afledsendelser, der gøre:
f. Ex. *blege* til: *blegne;* *stive* — *stivne;* *køle* — *kølne;* *klappe* — *klapre;* *nyde* — *nytte;* *drage* — *dratte* o.s.v. Derimod: *stande* (uv.) — *standse* (v. og uv.).

Anm 1. Ofte tjene Afledsendelser dog kun til at forstærke eller særpræge (individualisere) Udsagnsordets enten virkende eller uvirkende Betydning, f. Ex. *klappe* — *klapse;*

svige — *svigte; give* — *gifte; byde* — *bytte; yde* — *ytre; våge* — *vågne; flage* — *flagre; lyde* — *lystre; ringe* — *ringle* o. s. v.

Anm. 2. Det virkende Udsagnsord omdannes i Lideform til et sådant, hvis Indhold ikke længer kræver, men kan tilstede Udvidelser, f. Ex. *Krigen erklæredes.* — *Forbryderen benådes af Kongen* o. s. v.

B) Uvirkende Udsagnsord kunne blive virkende

1) ved at udvides med Genstande af samme Stamme eller af beslægtet Betydning,

f. Ex. *Uffe kæmpede en afgørende Kamp.* — *Han går Ærender.* — *Klokken slog To* (nl. Slag).

Anm. Om Exempler som: *Fjenden løb Storm* (= *stormede*). — *Jeg stod Fadder.* — *Børnene legede Soldat*, s. o. S. 20 Anm. 2.

2) ved Sammensætning med Forstavelser,

f. Ex. *Du be-bôr Huset* — *Skibet an-løb denne Havn.* — *Over-spring alle Mellemled!* — *Fjenden om-gik højre Fløj.*

Anm. Hvis Sammensætning er vanskelig eller umulig, sættes det den virkende Betydning frembringende Begreb med Tone (Accent) bagest i Sætningen, f. Ex. *Manden rendte Barnet omkuld.* — *Jeg gik ham træt.* — *Enken sørgede sig til Døde.* — . . . *hans Blik stirrer, som vilde det stirre Gaardens hvide Mur i Brand* (Ntd.).

3) ved Omlyd, der tidt ledsages af Medlyds-Fordobling eller — Hærdelse: Således bliver: *ligge* (uv.) til *lægge* (v.), *sidde* — *sætte*, *springe* — *sprænge*, *falde* — *fælde*, *brage* — *brække* o. s. v.

Anm. 1. Tale og Skrift ænse ikke altid denne Betydnings-Forskel. Således siges og skrives sædvanlig, f. Ex. *Barnet har sunket* (ikke: *sænket*) *en Kirsebærsten.* — *Han ryger* (ikke: *røger*) *Tobak* o. s. v. I et Begravelses-Ceremoniel hedder det: „*Naar det høje Lig kommer forbi, synke Officererne deres Sabler og Soldaterne deres Geværer.*“ — Hverdagslivets Vrængemål (Jargon) tager fremdeles ikke Anstød af Sætninger som: *Synk* (ↄ: sænk) *denne Mur!* *Han har lagt* (!) *syg.* — *Tjeneren lå* (!) *i Kakkelovnen.* — *Jeg har sat* (!) *her længe* o. s. v. [Af ældre Forfattere et Par Exempler: *ath ingen skall ligge mig deth till straff* (Kr. P. V, 509). — *Bedragelig Verden, jeg takker dig af,* || *Og synker dig ned i Forglemmelsens Grav* (Kingo). — *Grønland havde i ældre Tid lagt under Norge og dreven Handel med dette Rige*

(O. Malling). — *Og ned sprang Tyven, liig en Kat,* || *Der lang Tid har i Tønden sat* (Baggesen).

Anm. 2. Overhovedet kan man selv i det „finere" Omgangssprog finde flere Udsagnsord afvigende, for ikke at sige fejlagtigen, opfattede og construerede. Således høres og siges ofte, f. Ex. *Jeg bader* (istdf : *bader mig*) *hver Dag.* — *Han har giftet* (ɔ: *giftet sig med*) *en rig Pige.* — *Har Du talt* (istedetfor: *talt med*) *denne Mand?* . . ., i hvilken Anledning J. L. Heiberg i „Sprogfejl" (Bd. VIII S. 411 ff.) siger: „hvorvidt forresten denne Licentia i at forandre Præpositionerne, eller endog rent udelade dem, endnu vil kunne udstrækkes, er svært at sige, efter at man i disse Dage paa det Spørgsmaal: „Har De nylig talt Fru A.?" har hørt svares: „Ja, jeg spiste hende igaar"". — I Kirken stødes selv et ikke fint uddannet Øre ved forældede Vendinger som: „. . . . *at jeg kan af Prædiken lære at sørge for* (istedetfor: *over*) *mine Synder;*" „*at vi kunne afstå det Onde*" (istdf.: *fra det Onde*) o. s. v. [Af ældre danske Forfattere et Par Exx.: *keyseren . . . giffde sydhen syne søster hertog Mylon* (Br. III, 11). *send efter en tiwff som Alegast hedher* (Br. III, 1). *criste men harmede meghet hans dødh* (ib. 64). *haffde tw senth efter tin fadher i dag* . . . (ib. 66). *tror tw fadher, tha tror tw sønnæn ok then hælge and* (ib. 82). — *ded fortryder ieg paa* (Jammersm.) . . .]

Anm. 3. Medens samme Udsagnsord i forskellige Betydninger kan være snart virkende, snart uvirkende, (f. Ex. *Kom tilbage! Den Syge er kommet sig.* — *Har Du kommet Sukker i Kaffeen?* — *Magneten drager Jern til sig.* — *Han drages med et sygt Legeme.* — *Drag bort!* o. s. v.), ere flere Udsagnsord, skøndt énslydende (homonyme), helt forskellige Ord, f. Ex. *Landet ruster sig.* — *Jernet ruster.* — *Dagen lider.* — *Jeg lider ham ikke.* — *Den Syge lider.* — *Barnet beder* (isl. beiða) *sin Aftenbøn.* — *Vi måtte bede* (isl. biða) *længe.* — *Han beder* (isl. beita) *en Hjort.* — „*Han vidste vel at jage og bede Dyr med Konst*" (Helt).

11. Medgenstanden.

Flere virkende Udsagnsord kræve foruden Genstanden et andet Ord, den så kaldte Medgenstand

eller **fjærnere Genstand**, der tjener til at udfylde Udsagnsordets Begreb og kan være:

a) et Navneord eller navneagtigt Begreb,
f. Ex. *Man kalder ham en Nar.* — *Sig nævnede han Audun || og Øfjord sin Stavn* (Ploug). — *Det kalder jeg at lyve.* — *Jeg bad hende have mig undskyldt.*

b) et Tillægsord eller tillægsagtigt Begreb,
f. Ex. *Juryen dømte den Anklagede skyldig.* — *Hustruer kunne gøre deres Mænd fattige.* — „*Da fandt han dem sovende*“ [jfr. Kr. P. Marc. 14,40: Da fant han dem soffue]. *Han erklærede sig overvunden.* — *Jeg traf ham i Sengen* (= sengeliggende). — *Vi så ham komme* (= kommende).

c) et Biord, f. Ex. *han nægter sig hjemme.* — *Jeg ønskede mig langt borte.*

Anm. 1. Medgenstanden tilknyttes ofte middelbart, d. e. ved Forholdsord eller ved Biordet „som“, f. Ex. *Jeg ansér ham for uopdragen.* — *Han gør sig tidt til Nar.* — *Du kalder Christus for en Kilde* ... (Chr. Richardt). — *Vis Dig som en Mand!* o. s. v. I Exempler som: „*I ham har jeg en trofast Ven*“, er Genstanden *ham* tilknyttet middelbart, Medgenstanden *en trofast Ven* umiddelbart.

Anm. 2. At Medgenstanden nærmest hører til Udsagnsordet, vise Exempler som: *Kongen lod Fangerne løs* (= K. løslod F.). — *Jeg havde Dette behov* (= J. behøvede D.). — *Gør Huset rent!* (= rengør H.!)

Anm. 3. Medgenstanden retter sig i Køn og Tal efter Genstanden, [f. Ex. *Jeg kalder* { *ham* / *hende* } *min* { *Ven.* / *Veninde.* } — *Gør Huset rent!* — *Mænd kunne gøre deres Hustruer ulykkelige*]; dog er den tillægsagtige Medgenstand, for så vidt den sammensmælter til Enhed med Udsagnsordet, sædvanlig ubøjelig, f. Ex. *Kongen gav 8 Fanger fri* (= frigav) [dog: *gaff alle fange ok trælæ løssæ* (Br. III, 51)]. — *Stormen rev et Stykke af Taget løs* (= løsrev). — *Hun har sine Børn kær* (har kær =

= elsker) [jfr. *the haffde hinnæ allæ i hierthet kiere* (Br. II)]. — *Officeren sluttede de ulydige Soldater krum* (= krumsluttede); jfr. Tysk: Man preist $\left\{\begin{matrix}\text{den}\\ \text{die}\end{matrix}\right\}$ Reichen glücklich. Man mærke Forskellen mellem: *Købmanden har fået sine Varer fordærvede* (tillægsagtig Medgenstand), og: *K. h. f. sine Varer fordærvet* (Tillægsmåde). — *Fik Du Bogen indbunden*, og: *indbundet?* eller: *Fik Du indbundet Bogen?* Fremdeles: *Nu har jeg alle mine Regninger betalte* og: *Nu h. j. betalt a. m. R.* [Medens i sidste Tilfælde Handlingen (ɔ: Betalingen af Regninger) må tænkes udført af Grundordet, *jeg,* kan den i første Tilfælde også være udført af en Anden].

Anm. 4. Genstanden med sin Medgenstand (også kaldet Genstandsomsagn) lader sig i mange Tilfælde omdanne til en hel Sætning, i hvilken hin er Grundord, denne Omsagn eller Led af Omsagnet. Således kan man, uden væsentlig ændret Mening, sige både: *Jeg hørte Barnet skrige i vilden Sky*, og: *Jeg hørte, at Barnet skreg i vilden Sky.* — *Man fandt Arbejdet kedeligt,* og: *M. f., at Arbejdet var kedeligt.* — *Han nægter sig hjemme*, og: *Han nægter, at han er hjemme* [s. dog Lefolii, som a. St. p. 157 f. siger: „Jeg ser ham komme ridende henne paa Vejen, kan jeg kun sige, naar jeg virkelig ser ham selv; er han derimod indhyllet i en Støvsky, saa jeg ikke kan se ham selv, mens jeg dog af andre Grunde ved, at det er ham, der kommer, saa kan jeg se, at han kommer. Ligeledes ser jeg, at Toget gaar, naar jeg blot ser Røgsøjlen fra Damphesten bevæge sig bag Muren om Banegaarden; men saa ser jeg ikke Toget gaa.“]

Lidende (passivisk) Betydning har den handleformede (activiske) Navnemåde (uden forud gående „at“), der ved Udsagnsordene lade og høre som Medgenstand kan følge efter Sætningens Genstand eller Hensynsbetegnelse, f. Ex. *Han lod sin Lejlighed* (Gstd.) *istandsætte* (= istandsættes). — *Man har aldrig hørt den Kunstner omtale.* — Læreren lader *sig* (Hensb.) *sine Timer* (Gstd.) *godt betale.* — *Barnet lod sig det ikke sige to Gange.* — *Jeg hørte Dit Navn nævne.* — *Politimesteren har ladet den Anklagede* (Hensb.) *idømme simpelt Fængsel* (Gstd.) o. s. v.

I slige Tilfælde at sætte Navnemåden i Lideform

vilde vel være tankeret, men finder ikke fast Hjemmel, hverken i ældre eller nyere Sprogbrug.*) Hos ældre danske Forfattere kan man således, hvor Navnemåden følger efter Genstanden, finde så vel Handleform som Lideform brugt [f. Ex. *jeg skall lathe tegh hengy* (Br. III, 21,10), *da grebe de hannum oc lod hannem halshugge* (Kr. P. V, 455), og: *biscopen aff Wiburgh scal lade thettæ gøres* (Gld. L. 80,19), *saa tit som de høre ihesu naffn neffnis* (Kr. P. I, 131), *da ville vi icke lade os aff nogen Modgang eller Modstand saaledis bevegis* (J. Brochmand).]; derimod bruges, når Navnemåden står foran Genstanden, gennemgående Handleform [f. Ex. *tw willt nw lathæ døbæ tegh* (Br. III, 52); *tha latth henge oss allsammen* (ibid. 56); *De lode lære deris børn erlige op* (Kr. P. IV, 483); *de ypperste Prester . . . lode binde Jesum* (id. III, 97)].

Af nyere danske Forfattere, der sædvanlig kun sætte den navnemådeagtige (infinitiviske) Medgenstand umiddelbart foran Genstanden, når denne er bleven en hel Sætning [f. Ex. *Jeg har hørt sige, at Kongen personlig vil åbne Rigsdagen.* Dog: *Den indtrådte Forblødning lader ikke håbe snarlig Bedring*], foretrække nogle Lideform, andre Handleform, f. Ex. *hvorfor man ogsaa . . . medrette har seet Kotzebue bebreides for den store Inconsequents* (Heiberg). — *Befolkningen . . . saa' sine egne Forhold . . . fremstille paa Theatret* (S. M.). — Ja man vil endog kunne høre og læse handleformet Navnemåde brugt i Tilfælde som: *Jeg har hørt den Bog rose af Sagkyndige.* Den handle- og lide-formede Navnemåde kunne dog ikke bruges iflæng: Når det således hedder: *„Han lod dette Rygte udsprede“*, da er Meningen: han bevirkede, at det blev udspredt, hvorimod *„Han lod dette Rygte udspredes“* betyder: Han hindrede ikke, virkede Intet

---

*) Høysgaard a. St. § 1612 siger: „Ligesaa er Infinitivus Activus af et Transitivum nok saa tvetydig hos Verbum *lader*: men den Tydske Construction er i den Fald ikke tydeligere end vores. Thi, naar en Dansk siger, f. Ex. Jeg lod ham *hilse*; siger en Tydsker ligeledes: Ich liesz ihn *grüssen*; og hvor vilde det ikke skurre, om man sagde: Jeg lod ham *hilses*? Det rætteste var at sige: Jeg lod hilse ham: men den Orden lyder og noget selsom, fordi den er ubrugelig hos *lader*.“

imod Udspredelsen af dette Rygte (s. Molbech: Dansk Ordbog I. p. 1846.). Når man ser på det Enkelte i Stedet for på hele Sammenhængen, kan denne vaklende Sprogbrug stundum frembringe tvetydige Udtryk, såsom: *Manden lod ham beværte* (= beværtes, eller = være den Beværtende); fremdeles: *Han lod mig straffe.* — *Mester lader sine Svende slagte hver Søndag ... igår lod han mig stikke, imorgen vil han lade mig flå.*

Mærk Betydningsforskellen mellem: *Han lod mig Pengene betale* (ɔ: han lod Pengene betales til mig) og: *Han lod mig betale Pengene* (ɔ: han overlod mig Pengenes Betaling). — *Han lod mig det sige*, og: *Han lod mig sige det* o. s. v.

12. Hensynsbetegnelsen (Hensynet).

Sammenhængen (Indholdet) kræver tidt med større eller mindre Nødvendighed, at man nævner Den eller Det, i Forhold eller med Hensyn til hvilket Omsagnet udsiges om Grundordet. Denne Omsagns-Udvidelse kan dannes af:

a) et Navneord eller navneagtig brugt Ord, f. Ex. *Feltherren gav Soldaterne Løn.* — *Der fattes os Meget.* — *Jeg giver at synge Fortrinet.*

b) en Sætning eller et Sætningsæmne, f. Ex. *At Du advarede mig, skylder jeg min Frelse.*

Mærk. „Hensynsobject" og „Personsobject" ere mindre heldige Navne på Hensynsbetegnelsen, der 1) ikke — som Genstanden — kan siges at være Genstand for Behandling, og 2) lige så godt kan være Navn på en Ting som på en Person.

Anm. 1. Trangen til en Hensynsbetegnelse skyldes tidt:

1) Forholdsord, med hvilke Udsagnsordet er sammensat, f. Ex. *Kongen frabad sig en festlig Modtagelse.* — *Herren eftergav sin Tjener Gælden.* — *Dette Menneske modsætter sig* (Gstd.) *ethvert*

Fremskridt (Hensynsb.). — *Man har underkastet ham* (Gstd.) *en ny Prøve* (Hensynsb.).

2) efterhængte, men til Udsagnsordet nærmest hørende Omsagns-Udvidelser, f. Ex. *Drengen vilde bilde sin Lærer en Løgn ind.* — *Hun lagde mig Svaret i Munden.* — *Du gør ham Rangen stridig* o. s. v.

Anm. 2. Hensynsbetegnelsen kan udvide et Tillægsord (f. Ex. *En Korsfarerne overlegen Hær viste sig i det Fjerne.* — *Dér bringer Du en mig glædelig Nyhed*) eller et Biord, f. Ex. *Du handler en brav Mand værdigt.*

Anm. 3. I et løsere, tildels overflødigt (pleonastiskt) Hensynsforhold til Omsagnet står især første Persons personlige Stedord i livlige Hverdagsudtryk, som: *Kom mig ikke med den Snak! Hvad siger Avisen os for Godt?* fremdeles: *lever jeg mig til Sommer*, || *jeg lader mig gjøre en ny* (Folkev.). — *Rid du dig til Stranden neder* (ibid.). s. Høysg. § 997. [Dativus ethicus].

Anm. 4. At Hensynsforholdet egentlig er et — virkeligt eller billedligt — Stedsforhold og Hensynsbetegnelsen for så vidt en Bi-Udvidelse til Omsagnet, fremgår deraf, at denne i mange Tilfælde tilknyttes:

a) kun middelbart, ɔ: ved Forholdsord,
f. Ex. *Barnet kaster Stén efter Hønsene.* — *Pøbelen lagde Hånd på Rettens Betjente.* — *Hun bukkede under for Fristelsen.* — *Udfaldet svarer til Forventningen* o. s. v.,

b) lige så godt middelbart som umiddelbart (ɔ: uden Forholdsord),
f. Ex. *Jeg giver Drengen Bogen* = J. g. B. til Drengen. — *Moderen fortalte sine Børn Eventyr* = M. f. E. til sine Børn. — *Man har rejst de faldne Krigere en Kæmpehøj* = M. h. r. en K. over de f. Kr. o. s. v. En Betydningsforskel kan der for Øvrigt stundum være. f. Ex. mellem: *Jeg sendte min Ven Pengene* (ɔ: til hans eget Brug) og: *Jeg sendte Pengene til min Ven* (ɔ: til Uddeling) [jfr. Latin: scribere alicui og: scribere ad aliquem; dare litteras ad aliquem og: dare alicui litteras.].

Anm. 5. Både den umiddelbart og middelbart tilknyttede Hensynsbetegnelse, af hvilke hin sædvanlig står inde i Sætningen (lige efter Sætningsudsagnsordet), denne sidst i Sætningen, kunne med særligt Eftertryk (Emfasis)

stilles forrest i Sætningen, f. Ex. *Ham kan jeg ikke give min Stemme.* — *Sit Fædreland skylder man Alt.* — *På Nydelser ofres der i vor Tid alt for Meget.* — *For enkelte Mennesker lykkes Alt.*

Tillæg I:

Om Grænsen mellem Hensynsbetegnelse og Genstand.

Lige så let som Hensynsbetegnelse og Genstand, hvor begge forekomme i samme Sætning, sædvanlig lade sig adskille [s. dog Høysgaard § 846], lige så vanskeligt eller umuligt kan det på Grund af vort Sprogs Formfattigdom være at skelne mellem dem i Sætninger, i hvilke kun den ene af disse Udvidelser findes, f. Ex. *Din Adfærd behager* („behager" kan enten opfattes som: „fylder med Velbehag" eller som: „er til Behag", „er behagelig for") *os ikke.* [I Tilfælde som: *„Marcella Maior | bleff tilspurdt aff sin Moder | en kort tid effter hindis Bryllup | om . . . huorledis hun behagede den Stat?"* (H. H. Skonning) er Det, der vilde være opfattet som Hensynsbetegnelse eller Genstand, indsat som Grundord]. — *Der påkom de Tilstedeværende en stor Rædsel.* — *Gavner det Fædrelandet?* — *Det smigrer mig.* — *Jeg vil følge Sandheden.* — *Man kan ikke tro noget Menneske* o. s. v.

Det nytter ikke at ty til fremmede, formrige Sprog, der tidt opfatte énsbetydende Udsagnsord på forskellig Måde [således styre gr. ἕπεσθαι, isl. *fylgja*, tyd. *folgen* Hensynsfald, medens det på Latin hedder: *sequi aliquem;* fremdeles gr. βλάπτειν τινα, men lat. *nocere*, t. *schaden*, isl. *skaða* med Hensynsfald; gr. πείθειν τινα, men lat. *persvadere*, t. *überreden* med Hensynsfald]; men Spørgsmålet kan i flere Tilfælde finde sin Løsning ved Sætningens „Omvending til Lideform" — hvis en sådan er mulig.

Tillæg II:

Omvending til Lideform.

Når en handleformet (activ) Sætning vendes om til Lideform, bliver dens Tankeindhold uforandret; men af dens sproglige (grammatiske) Bestanddele bliver: 1) Grundord til Forholdsled (Forholdsord med Styrelse), 2) Genstand til Grundord, 3) det handleformede Udsagnsord til Lideform,

f. Ex. *De Sammensvorne* (1) dræbte (3) Cæsar (2) [H.], Cæsar (2) blev dræbt (3) *af de Sammensvorne* (1) [L.].

En af Sætningens handle- eller lide-formede Ydre uafhængig Stilling indtage Udvidelser som: Hensynsbetegnelsen, Ejeformer, Hjælpeudsagnsord, Biord, enkelte Sætningsled udvidende Bisætninger, Forholdsled o. s. v.,

f. Ex. *Bartholomæusnattens* (1) *Rædsler berøvede mange Mennesker* (2) *Livet* [H.] = *Livet berøvedes mange Mennesker* (2) *af (ved) Bartholomæusnattens* (1) *Rædsler* [L.]. — *Kongen satte Tiggeren til Højbords* [H.] = *Tiggeren blev af K. sat til Højbords* [L.]. — *Feltherregeniet kan* (1) *ikke* (2) *i en Håndevending* (3) *skabe en vel ordnet Hær* [H.] = *En vel ordnet Hær kan* (1) *ikke* (2) *i en Håndevending* (3) *skabes af Feltherregeniet* [L.]. — *Læreren roser det Barn, som er flittigt.* [H.] = *Det Barn, som er flittigt, roses* (el.: *bliver rost*) *af Læreren* [L.]

Som det vil ses af oven stående Exempler, kan ved Omvending til Lideform Hovedudsagnsordets Form snart være den enkelte eller rene Lideform (endende paa s), snart den omskrevne, dannet af blive og Førnutids Tillægsmåde (Perf. Part.). Af disse Former, der hverken kunne eller bør bruges i Flæng, synes Sprogbrugen at foretrække hin, hvor det Udsagte betegnes som noget Almindeligt og Sædvanligt, hvorimod denne fortrinsvis bruges til at betegne den enkelte Kendsgerning og til — stærkere end den rene Lideform — at fremhæve Grundordet som Genstand for Behandling, f. Ex. *Denne Plan kan med stor Lethed kuldkastes* (ɔ: er kuldkastelig). og: *D. P. kan m. st. L. blive kuldkastet* (ɔ: og vil muligvis også blive det). — *Verden vil bedrages* og: *V. vil blive bedraget.* — *Dette Arbejde skal udføres* og: *skal blive udført* o. s. v. (s. Lefolii: Sproglærens Grundbegreber S. 166—69).

Fra de oven for opstillede Regler for Sætningers Omvending til Lideform kan man så vel hos ældre og nyere danske Forfattere, som især i Talesproget finde Afvigelser, f. Ex. *Silcket tog ieg aff miine ny Silcke Strymper, ieg war giffwen* (Jammersm. 112) . . . *mens han skulde lees af* (Budde). *Jeg blev kaldt på midt om Natten* o. s. v.

Ved flere Udsagnsord så som: *berøve, afføre, iføre, iklæde, idømme* . . . er det endog tildels Sprogbrug at gøre Handleformens Hensynsbetegnelse til Grundord i Lideform, f. Ex. *Jeg blev berøvet alle mine Ejendele.* — *Han iførtes Purpurkåben* o. s. v.

Men derfor behøver man ikke med flere Sproggranskere at foregribe Sprogbrugen ved at godkende eller i alt Fald undskylde Omvendinger som: *Han er bleven budt 1000 Kroner for den Hest.* — *„Jeg er bleven lagt på Huslejen.“* — . . . . *idet*

hun, *da hun kom paa den kvindelige Badeanstalt, blev forklaret*, *at* . . . (Dags-Avis Nr. 1653).

Anm. 1. I den til Lideform omvendte Sætning indskydes stundum et tonløst, tildels overflødigt „der", f. Ex. *Han fremførte mange løse Påstande* [H.]: *Der fremførtes m. l. P.*, eller: *M. l. P. fremførtes der af ham* [L.].

Anm. 2. Når lideformede Sætninger, i hvilke Den eller Det, af hvem Noget gøres, ikke er nævnt, skulle omvendes til Handleform, må man indsætte et almindeligt Grundord (*man* [opr. = Mand], *Folk* el. Desl.), f. Ex. *De flygtende Fjender forfulgtes til langt ud på Natten* [L.] = *Man forfulgte de fl. F. t. l. u. p. N.* [H.]. — *Han beskyldes for Underslæb* [L.] = *Folk beskylder ham f. U.* [H.].

Anm. 3. Undertiden kan et i en lideformet Sætning stående Forholdsled enten opfattes som et handlende Grundord eller som en Bibestemmelse, hvilket medfører en forskellig Omvending til Handleform, f. Ex. *Guds Vrede kan ikke sones ved Brænd-Ofre og Slagt-Ofre* (i Handleform enten: *Brænd-Ofre og Slagt-Ofre kunne ikke sone G.s V.*, eller: *Man kan ikke sone G.s V. ved Brænd-O. og Slagt-O.*) — *Mad skal sædvanlig krydres med Salt* (= *Salt skal sædv. kr. M.*, eller: *Man skal s. kr. M. med Salt*). — *Et Folk må styres ved strenge Love* (= *Strenge Love må st. et F.*, eller: *Man må st. et F. ved str. Love*) . . .

Anm. 4. Omvending fra Handleform til Lideform, eller omvendt, er umulig i Sætninger, hvis Hoved-Udsagnsord ere: uselvstændige, uvirkende, tilbagevirkende, genvirkende (reciproke) eller lideformede (deponente), f. Ex. *Mine Forældre ere fattige.* — *Løvet falmer.* — *Soldaten har udmærket sig.* — *Drengene slås altid.* — *Barnet trives.* — *Planen mislykkedes.*

Dog kunne handleformede Sætninger med Hovedudsagnsord, der enten ikke have eller ikke kunne have Genstand, gengives upersonligt i Lideform, f. Ex. *Konen vasker* = *Der vaskes af Konen* (**men**: *Konen vasker Tøjet* = *Tøjet vaskes af Konen*). — *Fjenden kæmpede tappert* = *Der kæmpedes tappert af Fjenden.* — *Man arbejder ved Dag og Nat* = *Der arbejdes ved Dag og Nat.* [Af ældre Forfattere et Par Exempler: *Thet sckeer wdi twenne mode* | *ath ther staas i mod Christum* (Povel El. p. 69). — . . . . *fordi wij wijde* . . . | *alt ketterij wære ther aff begynt* | *ath ther icke lydis Guds prester oc stadholdere* (ibid. p. 106)].

Andet Afsnit.

Sætningsarter og Sætningsforbindelser.

Cap. I.

Selvstændige Sætninger

om hvilke er talt ovenfor S. 2, kunne efter deres Indhold være: Udsagnssætninger, Viljessætninger, Spørgesætninger.

13. Udsagnssætninger

indeholde en — bestemt eller ubestemt udtalt — Fortælling, Beskrivelse, Dom eller Udsagn om, at Noget er så eller ikke er så,

f. Ex. *Cæsar gik over Rubico.* — *Tidselen er ikke skøn.* — *Man skal stævne efter Evne* (P. Laale). — *Det turde være Løgn.* — *Uden Kærlighed vilde Livet være en Ørken.*

Udsagnssætninger kunne blive Sætningsæmner (s. o. S. 12—14) så vel ved Forkortelse som ved Indlemmelse.

Forkortelse kan finde Sted i Tilfælde som:

Mands Vilje [nl. er] *Mands Himmerig.* — *Blot Dette endnu* [nl. er at tilføje, vil jeg sige el. Desl.]. — *Ingen Årsag* [ɔ: der er ingen Årsag]. — *Efter Behag*

[ɔ: man kan betale, el. Desl., efter Behag]. — ***Kun Skade*** [ɔ: det er kun Skade], *at det Gode i hans Bog ikke er Nyt, og det Nye ikke er Godt.*

Anm. 1. En egen Slags forkortede Udsagnssætninger udgøre Svar, der kun bestå af det „omspurgte Begreb",
f. Ex. *Hvis er denne Hat?* ***min*** (ɔ: Denne Hat er min). — *Når kommer Du hjem?* ***imorgen*** (ɔ: jeg kommer hjem imorgen).

Anm. 2. I Udsagnssætningers Sted træde
1) det hele Spørgsmålet besvarende *Ja* (Jo) og *Nej*,
f. Ex. *Er Kongen død? Ja* (= Kongen er død). *Kan Du hjælpe mig? Nej* (= jeg kan ikke hj. Dig).
2) Lydord (Onomatopoietica), der ere sproglige Afbildninger af Naturlyd,
f. Ex. *Plump* (= det gav en plumpende Lyd, sagde: Plump).

Indlemmelse kan finde Sted

a) af selvstændige Sætninger i sideordnede,
f. Ex. *Vorherre sidder øverlig og* [nl. Vorherre] ***sér nederlig*** (Ordspr.). — ***Min Søster*** [nl. rejste igår] *og min Moder rejste igår.* — *Han har måttet forlade Slægt og* ***Venner.***

b) af selvstændige Sætninger i underordnede,
f. Ex. *Du er* ***selvfølgelig*** *i Din gode Ret* (= det er selvfølgeligt, at Du er i Din gode Ret). — *Dette Arbejde er* ***rigtignok*** *højst utaknemmeligt* (= det er rigtigt nok, at dette A. er h. utakn.).

14. Viljessætninger

udtale ikke noget virkelig Stedfindende, men indeholde kun en Opfordring, et Ønske eller Udråb (Ønske- og Udråbs-Sætninger), en Befaling eller et Forbud (Byde-

sætninger), hvis Opfyldelse eller Afslag udgør Sætningens Virkeligheds-Indhold.

Viljessætninger kunne være udtrykte

a) ved Udsagnsordets Måde:

i Ønske- og Udråbs-Sætninger: forestillende Måde (= Conjunctiv og Optativ),

f. Ex. *Enhver Mand gøre sin Pligt! Kongen leve!* (også: leve Kongen!). — *Ære være Gud i det Høje!*

i Bydesætninger: bydende Måde (Imperativ),

f. Ex. *Tænk på Døden!* — *Pral ikke med lånte Fjedre!*

b) ved Hjælpeord, så som Ønskebiordene: *bare, blot, gid* [egentlig = giv at, give det], Gradsbiordet *hvòr* (forskelligt fra: hvór) o. s. v., samt Hjælpeudsagnsordene: *måtte, skulle, ville* o. s. v.,

f. Ex. *„Bare det var en lille Missekat!"* — *Blot han vilde komme!* — *Gid Du må blive lykkelig!* — *Gid det og blive sidste Ord, || Jeg tale skal paa denne Jord* (Ps. 205). — *Gid jeg aldrig glemsom er!* (Ps. 91.) [*Giv, at jeg saa || Dig bringe maa || For Alting Lov og Ære!* (Ps. 23). — *Giv jeg, o Herre, følger Dig* (Ps. 22)]. *Så gid, at Gaffelen dig sad, || Din Tosse! i Dit Liv!* (Wessel). — *Hvòr hun er smuk!* — *Hvad (= hvòr) er det ondt at prædike for de dumme!* (Gr.s og Fr.s K. 1,3). — *Du skal bøje Dig!* — *Lad ham blot komme!*

Anm. 1. I Bydesætninger med Udsagnsordet i bydende Måde udelades sædvanlig Grundordet som selvfølgeligt, f. Ex. *Bliv* (Du) *her!* *Kommer* (I) *hid!* — Når Grundordet udtrykkelig fremhæves, står det sædvanlig efter Bydemåden, f. Ex. *Gå Du Din Vej!* Dog kan det også

(som i vore Kæmpeviser) stå foran denne, f. Ex. *Du vær velkommen, Niels Ebbesen!*

Anm. 2. I Udråbssætninger indskydes tidt et forstærkende, i og for sig overflødigt *ikke* eller *dog*, f. Ex. *Hvor må Du dog ikke skamme Dig!* — *Hvor er han dog indskrænket!* — *Hvad i min Heltes Ord der dog ei Kræfter ligger!* (Wessel). — *Hvor kunne Følelser i Drømme ikke være stærke!* (L. Feilberg p. 18).

Anm. 3. Den ved Hjælpeord udtrykte Viljessætning har samme Form som Udsagnssætningen, fra hvilken den tidt kun adskiller sig ved en kraftigere Betoning, f. Ex. *I skulle sè ham!* (= sér ham!), men: *I skulle sé ham* (= I ville få ham at sé). — *Han må komme!* men: *han må komme.*

Anm. 4. Viljessætninger, især de ved Udsagnsordets Måde udtrykte, kunne i Kraft af deres Væsen, let blive Sætningsæmner, f. Ex. *Vel kommen!* (= vær Du vel kommen!) — *På Plads!* (= Du skal, el. I skulle gå på Plads!). — *Glædelig Jul!*, *Bort!*, *Tak!* o. s. v., og nærme sig således tidt Udråbsord (Interjectioner), hvilke Ord efter deres Indhold træde i Viljessætningers Sted, f. Ex. *Tys!* (= vær stille!). — *Au!* (= hvor det gør ondt!). — [Af Udråbsord, der oprindelig have udgjort Led af Viljessætninger, kunne mærkes: *Hillemænd!* (= hellige Mænd, står os bi!). — *Mare!* (= os hjælpe Marie!)].

15. Spørgesætninger

have, lige så lidt som Viljessætninger, noget Virkeligheds-Indhold, men søge og finde et sådant i Svaret, der afgør, om Spørgesætningens Grundord og Omsagn passe sammen eller ikke.

Spørgesætninger kunne mærkes:

1) ved spørgende Stedord: *hvo* (især i den højere Stil og i Poesi), *hvem* [af isl. *hveim*, Hensynsfald i Hankøn af Spørgestedordet] *hvad (for)*, *hvilken* [af isl. *hví líkr*, lig med hvilket] *hvordan* o. s. v.,

f. Ex. *Hvo er som Du, o Jehovah?* (Thaarup). — *Hvem bôr her?* — *Hvad har Du gjort?* — *Hvis Hat er denne?* — *På hvem falder Mistanken?*

— *Hvem tilkommer Æren?* — *Hvilket er lettest?* — *Hvilken Vej er kortest?* — *Hvordan er han?* o. s. v.

Tvetydige Spørgsmål som: *Hvad oplyser Solen?* — *Hvem elsker dette Menneske?* — *Hvad beviser denne Sætning?* o. a, undgås helst ved Omskrivning eller ved Omvending til Lideform.

Anm. Af de spørgende Stedord bruges (s. Exx.) *hvo, hvem, hvad* navneagtigt (substantivisk). *hvilken* både navneagtigt og tillægsagtigt (adjectivisk); *hvad* kan dog bruges tillægsagtigt ved Navneord (f. Ex. *Hvad* (= hvilken) *Gavn har Du havt af denne Undervisning? Hvad Nyt bringer Avisen?*), og biordsagtigt (adverbielt) i Forhold til Udsagnsord (f. Ex. *Hvad gavner det os?* — *Thi huad* (= hvòr) *kunde den være en Konge, som vaar blind baade i Forstand oc Øyen* (A. S. Vedel)), samt i Udråb (f. Ex. *Hvad!* (= hvorledes!) *er han endnu ikke kommet?*). — *hvad for (en, et)* bruges altid tillægsagtigt, f. Ex. *Hvad for en Dragt skal jeg iføre mig?* — *Hvad for et Dyr er størst?* — *Hvad for Mennesker omgås han?*

2) ved spørgende Biord (Adverbier), så vel egentlige: *mon, når, hvor* med Sammensætninger: *hvor-hen, -fra, -til* o. s. v.; i gammeldags eller i højere Stil: *hveden* [isl. hvaðan, hvorfra], *hvi* [isl. hví, Hensynsform af hvat], som uegentlige: *på hvilken Måde* (= hvorledes), *på hvilken Tid* (= når), *på hvilket Sted* (= hvor) o. s. v.

f. Ex. *Mon han er rig?* — *Når kommer Våren?* — *Hvor mon man skal henvende sig?* — *På hvilket Sted mødtes de fjendtlige Hære?* — *Hvor længe var Adam i Paradis?* — *Hvi kand det være muligt?* (Holb. Epist. 257). — *Hveden kom I med lægende Lyst?* (Baggesen).

Anm. 1. At *mon* er fremgået af Udsagnsordet: at *monne*, sés deraf, at det stundum forbindes med en Navnemåde (Infinitiv), f. Ex. „*Mon jeg i Søvne gaae?*“ — *Mon*

jeg være min Broders Vogter? — *Mon* (nl. jeg, man) *tro, han kommer hid?* — . . . *nogle Accidenser* . . . . *hvilke mon det da være?* (R. N.). [*Mon jeg være den, jeg pleyer at være?* (Ranch p. 321). *Mwn han icke wære her innæ?* (Dor.s Komedie p. 94). *Munne icke thet wære antichristelige stycker?* (Povel El. p. 74). *Hielp Gud, Naboe, hvad mon eder skade?* (Ranch p. 279)].

Anm. 2. I Tale og Skrift (!) forvexles tidt Tillægsordet hvordan og Biordet hvorledes, f. Ex. *Hvordan* (istdf. hvorledes) *går det?* — *Hvorledes* (istdf. hvordan) *er han i sit Hjem?*

3) ved Ordstillingen,

f. Ex. *Er Foråret alt forbi?* — *Tvivler man om Sandheden?*

Alt efter som Spørgesætningen indeholder

a) et „Sætnings-Spørgsmål“ (Prædicats- eller Verbal-Spørgsmål) eller

b) et „Sætningsdels-Spørgsmål“ (Nominal-Spørgsmål), gælder

Svaret:

a) hele Spørgesætningen.

De henholdsvise — bekræftende eller benægtende — Svar på Spørgsmål som: *Skinner Solen?* — *Mon han er rig?* — *Undrede det de Tilstedeværende?* — *Kunde Du have Lyst til at prøve?* — *Er Krigen udbrudt?* — *Tør man sige sin oprigtige Mening?* — *Kommer Du snart?* o. s. v. kunne udtrykkes

enten alene ved *Ja* eller *Nej*, der, forkortende, træde i Stedet for hele Spørgesætningens Indhold, altså

f. Ex. *Skinner Solen?* Sv. { *Ja* (= Solen skin-
Nej (= Solen skin-

ner). / ner ikke). — *Kommer Du snart?* Sv. { *Ja* (= jeg kommer snart). / *Nej* (= jeg kommer ikke snart). } o. s. v.

eller ved *Ja* eller *Nej* i Forbindelse med Spørgesætningens Grundord og (så fremt Sætnings-Udsagnsordet står i en sammensat Tid og Måde) Hjælpeudsagnsordet,

f. Ex. *Kunde Du have Lyst til at prøve?* Sv. { *Ja, jeg kunde.* / *Nej, jeg kunde ikke.* } — *Er Krigen udbrudt?* Sv. { *Ja, den er.* / *Nej, den er ikke.* } — *Tør man sige sin oprigtige Mening?* Sv. { *Ja, man tør* / *Nej, man tør ikke* } o. s. v.

Hvis Spørgesætningens Sætnings-Udsagnsord er et selvstændigt (virkende eller uvirkende) Udsagnsord i en enkelt Tid, indsættes i Svaret den tilsvarende Form af Udsagnsordet: *gøre*,

f. Ex. *Skinner Solen?* Sv. { *Ja, den gør.* / *Nej, den gør ikke.* } — *Undrede det de Tilstedeværende?* Sv. { *Ja, det gjorde (det)* / *Nej, det gjorde (det) ikke* } o. s. v.

Anm. 1. *Ja* besvarer et bekræftende fremsat Spørgsmål, *Jo* bekræfter et Spørgsmål, der indeholder en Nægtelse, for så vidt denne ikke er omdannet til en røvende (privativ) Forstavelse, f. Ex. *Har han Ret? Ja.* — *Har han ikke Ret? Jo.* — Derimod: *Har han Uret? Ja.*

Anm. 2. For så vidt Spørgsmålet går ud på noget Spørgeren aldeles Ukendt, kan Svaret, efter Omstændighederne, lyde bekræftende eller benægtende, f. Ex. *Ligger Familien på Landet?* { *Ja.* / *Nej.* } — *Er hun Enke?* { *Ja.* / *Nej.* } Hvis Spørgeren derimod med større eller mindre Interesse eller Kendskab fremsætter sit Spørgsmål, kan man

i mange Tilfælde ane Svaret. Således forudsætte de Spørgsmål, der indeholde Biordet *vel*, sædvanlig et benægtende Svar [f. Ex. *Har Du vel spist til Middag? — Mon nogle Miles Færd || Vel være saadan Larm og saadan Fare værd?* (Holb.)], hvorimod man sædvanlig venter et bekræftende Svar på Spørgsmål, der indeholde en Nægtelse, hvad enten denne er inderlig forbundet med eller, som Tilfældet tidt er i Dansk, står i et løst, tildels overflødigt (pleonastiskt) Forhold til Omsagnet, f. Ex. *Vil Du ikke sige* (ikke = vil Du lade være at sige) *mig hans Navn? — Husker Du ikke denne Tildragelse?*

Anm. 3. Til at fremhæve det Led af Spørgsmålet, som særlig ønskes besvaret, haves et Middel i Betoningen (Accenten), der ved i Exempler som: *Er Du Kejserens Ven? — Bór Peter ikke i Korsør?* o. s. v., at kastes over på ethvert af de henholdsvise Sætningsled, kan gøre dette til „omspurgt Begreb“.

b) et enkelt Led af Spørgesætningen, det på Tonen kendelige „omspurgte Begreb“,

f. Ex. *Hvem har været her? — Når kommer Våren? — Hvór bôr Lægen?*

En Særstilling indtager

Udråbs-Spørgesætningen (den rhetoriske Spørgesætning), f. Ex. *Er det dog ikke sært?* (!). — *Har man det dog ikke bedst i Hjemmet?* (!) o. s v., der hverken forudsætter eller tilsteder Svar, efter som den selv på én Gang indeholder Spørgsmål (Udråb) og Svar.

Anm. Den bekræftende udtalte rhetoriske Spørgesætning har Betydning af en benægtet Udsagnssætning, f. Ex. *Har man kendt Mage til Frækhed?* (= Man har ikke kendt Mage til Frækhed). — *Hvo kan nævne, hvo kan mindes Alle, || Som fra denne Tempelhal gik ud?* (Heib.) o. s. v., hvorimod det benægtende fremsatte Spørgsmål har be-

kræftende Betydning, f. Ex. *Hvo beundrer ikke Rafaels Pensel?* (= Enhver beundrer R.s Pensel). — *Burde Du ikke sige Tak til?* (= Du burde sige Tak til).

Dobbelt- og Flerfolds-Spørgesætninger, der tilsammen kunne kaldes: Valg-Spørgesætninger, indeholde to eller flere, sædvanlig mér eller mindre forkortede Enkelt-Spørgsmål med lige så mange omspurgte Begreber, f. Ex. *Har Du selv undersøgt Sagen, eller stoler Du på Andres Ord?* — *Skal man give Demosthenes* (ɔ: Ret) *eller* (ɔ: skal man give) *Aischines Ret?* — *Har Du eller jeg eller overhovedet noget Menneske Spådomsgave?* o. s. v. [At af „Valg-Spørgesætningernes" omspurgte Begreber kun ét besvares, er noget Tilsyneladende: i Virkeligheden besvares alle Valgspørgesætningens Enkelt-Spørgsmål enten ligefrem eller omvejs (indirecte). Når man således på Spørgsmålene: *Ere Dine Forældre i Live, eller ere de døde? Har denne Købmand for længe siden nedsat sig her, eller er han nylig kommet hertil?* o. s. v. henholdsvis svarer: *De ere døde. Han er nylig kommet hertil* o. s. v., besvarer man omvejs benægtende Spørgsmålene: *Ere Dine Forældre i Live?* og: *Har denne Købmand for længe siden nedsat sig her?* — Ved på Spørgesætningen: *Er Karl 17, 18 el. 19 År gammel?* at svare: (Han er) *16 År*, besvarer man alle de omspurgte Begreber omvejs med: Nej.]

Anm. Man mærke den i Valgspørgsmål forekommende Brug af „højeste Grad" (Superlativ) i Stedet for „højere Grad" (Comparativ), f. Ex. *Gør Videnskabsmanden eller Krigeren sit Fædreland størst Nytte?* [hvilken Sætnings fulde Gengivelse ved Brugen af „højere Grad" vilde nødvendiggøre følgende brede Udtryk: Gør Videnskabsm. sit Fædrel. større Nytte, end Krigeren, eller gør Krigeren sit F. større Nytte, end Vidskbm.?] Ved en Græcisme hedder det i Oversættelsen af Math. Evang. IX, 5: *Thi hvilket er lettere at sige* (τι γαρ ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπειν): *Dine Synder ere Dig forladte? eller at sige: staa op og vandre?*

Spørgesætninger blive i Kraft af sin mod Svaret higende Charakter let Sætningsæmner, i hvilke dog det omspurgte Begreb aldrig tør udelades, f. Ex. *Til hvad Nytte* [sc. skal man] *stampe imod Braadden?* (H. Dr.) — *Hvorhen?* (nl. går Du el. Desl.). — *Hvad Nyt?* — *Hvem der?* — *Ikke sandt?* — *Effen eller Ueffen?* — *Højre eller Venstre?*

Grænsen mellem Udsagns-, Viljes- og Spørge-Sætninger er i mange Tilfælde flydende, f. Ex. *Du har vel nok hørt denne Nyhed* (Udsagnssætning) = Har Du ikke nok hørt denne Nyhed? (Spørgesætning). — *Nu tier Du stille* (Udsagnssætning) = Ti (Du) nu stille! (Viljessætning). — *Hvo tvivler om hans Mod?* (Spørgesætning) = Ingen tvivler om hans Mod (Udsagnssætning). — *Kan Noget være skønnere!* = Intet kan være skønnere. — *Hvo kender ikke Sokrates?* = Enhver kender Sokrates. — *Hvad Ondt har han vel gjort?* = Han har intet Ondt gjort. — *Kommer Du dog ikke snart?* = Kom dog snart! o. s. v. Tidt kan kun Sammenhængen og Betoningen afgøre, hvorledes en Sætning skal opfattes.

Cap. 2.

Uselvstændige Sætninger eller **Bisætninger** lade sig (s. o. S. 2/3) inddele i:

navneagtige, tillægsagtige og biordsagtige.

Navneagtige Bisætninger eller **Navneords-Bisætninger,**

hvis Indhold kan gengives ved et Navneord,

ere:

Afhængige Udsagns- og Viljes-Sætninger.

Afhængige Spørgesætninger.

16. Afhængige Udsagns- og Viljes-Sætninger indledes med Sætningsbindeordet (Sætnings-Kendeordet?) *at*, f. Ex. *Bibelen fortæller*, at *Gud skabte Verden i 6 Dage.* — *Min Ven sagde til mig*, at *jeg skulde være ved godt Mod.* [Den uafhæng. Viljessætning: Vær ved godt Mod!]

Anm. Sætningsbindeordet *at* er fremkommet af isl. þ*at*, *det*, ved Bortkastelse af þ, hvilket kan ses af et Par Exempler: *Tha thænckthe hun i sith hiærthe*, *thet hun wille bedhe . . . om wiisdom* (Gld. Læseb. p. 238 l. 5). *Och lod them tha for standæ* || *thet han villæ aff landæ* (Brandt II, p. 105). — *Saa det var at yndske* | *det mange . . . vilde Hedningene her vdi effterfølge* (Skonning). — *I drages til Minde, hver Dannemand*, || *det jeg haver Kongen undsagt* (Folkev.). *Mig tykte*, *det jeg og mine Mænd* || *red over saa bred en Bro* (Folkev.). — Med Betydning af *at* står *der* i Tilfælde som: *„haffde ieg det førre vist, der elskoffuen haffde verrit saa sterck.“* (Folkev. I, p. 281 b.).

Tidt hører den afhængige Udsagns- og Viljes-Sætning til en underforstået Sætning eller Vending, f. Ex. *Tro mig* [nl. på mit Ord, eller: når jeg siger], *at Forskellen er stor.* — *Skriv mig snart til, at Du ikke meente det* (M. C. H. p. 163). — *Jeg skal hilse Dig fra Din Moder* [nl. med det Bud el. Desl.], *at Du strax skal komme hjem.* — *Der Kong Vermund vaar . . gammel . . ., sende Kongen af Saxen Bud til hannem, at hand skulde oplade hannem Riget* (A. S. Vedel).

Anm. 1. Når Hovedsætningen indeholder et nægtende Begreb, indskydes i „At-Sætningen" tidt *jo (ej)*, f. Ex. *Der er ingen Tvivl om, at han jo har anet Uråd.* — *Een Dag ei gaaer forbi, at jeg jo deri blader* (Holb.). — *thii er der engen saa fattig at han ey kan offre vor herre guld* (Kr. P. 1, p. 20). — *Der skal ingen twile paa at iomfrw maria ey bleff en klar iomfru* (ibid p. 65).

Anm. 2. Om Udeladelse af Sætningsbindeordet *at* taler man kun, for så vidt som At-Sætningens Ordstilling bærer Mærke af sproglig Afhængighed, f. Ex. *Jeg lover,* [nl. at] *Arbejdet inden Aften skal være fuldendt.* — *Man trode, hun aldrig havde genvundet sin Helbred.* — *Min Ven bad mig, jeg dog endelig skulde modtage Tilbudet* o. s. v. Derimod ikke, hvis der f. Ex. stod: *Jeg lover: Arbejdet skal inden Aften være fuldendt* o. s. v. I så Fald måtte de for Tanken afhængige Sætninger i Kraft af Ordstillingen kaldes sproglig uafhængige, — ikke at tale om Sætninger, som: *Du var igår i København; det har man fortalt mig* (efter Tankesammenhængen = Man har fortalt mig, at Du igår var i København). — *Kongen rejste igår til Udlandet; det står i Aften-Bladet* (= det st. i Aftbl., at Kongen igår rejste til Udlandet). — *Jeg elsker Mademoiselle Elisabeth, det er sandt* (Holb.) o. s. v.

Anm. 3. Tidt støder At-Sætningen, med eller uden *at*, sammen med en henvisende eller spørgende Bisætning således, at det henvisende eller spørgende Ord hører til begge Sætningers Omsagn, f. Ex. *Lån mig den Bog, som Du véd, at jeg helst læser i* [*som* er i den henvisende Sætning: Genstand, i At-Sætningen styret af: *i*]. — *Den Fremmede spurgte, hvem man mente, at han var.* — *Der gives Intet,* (nl. *som*) *dette Menneske mener,* (nl. at) *han ikke forstår sig på.* — *Her falbydes Varer, som man kan stole på ere ægte.* — *Jeg . . . var saa lykkelig at finde* || *Et Middel, som jeg troer du vist skal frelses ved* (Wessel). — *Jeg spurgte ham, hvad han mente det vilde koste* o. s. v. [„Vil man", siger J. Løkke (Modersmaalets Grammatik, 6. Udg., S. 116) . . . „løse begge Sætninger ud fra hinanden, maa der bruges en anden Vending, saaledes som i følgende Exempel: jeg vil i denne Samling af mine Skrifter komme til at optage eller udelade Et og Andet, hvorom Mangen kan mene, at det havde fortjent den modsatte Skjæbne (Heib.);

sammensløjfet til Eet: jeg vil komme til at udelade Et og Andet, som Mangen kan mene havde fortjent den modsatte Skjæbne."]

Anm. 4. At-Sætninger kunne i Kraft af en fra deres henholdsvise Hovedsætninger udgående „Tiltrækning" (Attraction) indlemmes i disse, enten delvis eller fuldstændigt:

Delvis Indlemmelse, der ikke tilintetgør At-Sætningen som Sætning, består deri, at Hovedsætningens Omsagn optager Grundordet fra At-Sætningen, som må nøjes med et i Grundords Sted trædende personligt Stedord, f. Ex. *Folk sagde om Drakons Love, at de vare skrevne med Blod* (= F. sagde, at Dr.s Love vare skr. m. Bl.). — *Med Hensyn til denne Forsvarsplan er det af de Sagkyndige udtalt, at den er uheldig.* — [*Mig drømte om mine Rakker smaa,* || *var vordne til vildene Svin* (Folkev.). — *Mig drømte om mit store Skib,* || *var vorden en liden Baad* (ib.).] o. s. v.

Kun tilsyneladende Indlemmelse finder Sted i Tilfælde som: *Grunden til vor Hærs Nederlag mener jeg, at man må søge i en slet Disciplin* (= jeg mener, at man må søge Gr. til vor Hærs N. i en slet D.). — *Denne Sorg synes jeg, (at) Du dog kunde have sparet mig for.* — *Heri må man indrømme, at han har Ret.* — *For den Slags Fjender trôr jeg, (at) Du ikke behøver at være ræd* o. s. v., i hvilke Tilfælde man for at forebygge Misforståelse kunde sætte Komma, lige så vel foran, som efter de „indskudte Hovedsætninger" („mener jeg", „synes jeg" o. s. v.), der dog vel må adskilles fra „Indskudssætninger" (s. n.), som ikke stå i noget sprogligt Sammenhængsforhold til sine Omgivelser. Man sammenligne således: *„For den Slags Fjender trôr jeg, Du ikke behøver at være ræd"* med: *„For den Slags Fj., trôr jeg, behøver Du ikke at være ræd.*

Fuldstændig Indlemmelse, der gør At-Sætningen til Led af Hovedsætningen, finder — så vel ved fælles Grundord som ved forskelligt Grundord eller Omsagn — Sted i Exempler som: *Det er mig kært at sé gode Venner* (= at jeg ser gode V.). — *Det er ikke godt at være alene* (= at man er alene). — *Han overdrog mig at besørge Indkøbet.* — *Jeg følte hans Puls slå.* — *Homer siges at have været blind* (= Det siges, at H. har været blind). — *Man hørte Barnet skrige i vilden Sky.* I Lideform:

Barnet hørtes skrige i vilden Sky. — *Det er vanskeligt at træffe ham hjemme*, og: *Han er vanskelig at træffe hjemme*. — *Man ønsker Dig fjærnet* (= at Du fjærnes). — *Vi trode ham død og borte* (= at han var død og b.). — *Jeg sér med Sorg hans Plads tom* (= at hans Plads er tom) o. s. v.

Anm. 5. På Overgangen til andre Slags Bisætninger stå, efter Indholdet, At-Sætninger som: *Tw hawer ille giort, at tu kallede keyseren en tywf* (Brandt III, p. 9). — *Jeg er daarlig, at* (= *efterdi) jeg staaer her og taler om Philosophie med Jer* (Holb.). — *Jeg er det lykkeligste Menneske paa Jorden, at I kom herud til mig* (Budde). — *Men da Tiden kom, at* (= på hvilken) *han skulde i Seng* (id.). — *Du kan jo lade, at* (= som om) *det er Fastelavnsmandag* (H. Dr.). — *Jeg gider ikke see Dig, at* (= efterdi) *Du kunde falde på i den Grad at fornærme den Elskede og mig* (S. Kierkeg.). — *Hvad var det, at* (= som) *Du sagde?* — *Bliv ikke vred, at* (= fordi) *jeg saa dristig kommer* (Øhl.). — *Du er blind, at Du* (= efterdi Du, el. = Du, som) *ikke kan gennemskue hans Rænker* o. s. v.

En ejendommelig Stilling indtage Hensigts- og Følge-Sætninger, der efter Form ere At-Sætninger, medens de efter Indhold nærmest må kaldes Biords-Bisætninger, da de i Forhold til deres Hovedsætningers Omsagn mer eller mindre let lade sig gengive ved Biord eller biordsagtige Udtryk,

f. Ex. *Man aver Børn, for at de skulle blive bedre* (= i en dem forbedrende Hensigt). — *Opsynsmanden ramtes af en Sten, så at han døde* (= Ops. ramtes dødeligt af en Sten).

17. Hensigtssætninger,

der udsige Øjemedet for den styrende Sætnings Indhold og udtrykke en blot tænkt Forestilling, kunne indledes med *for at, at*,

f. Ex. *Børnene må rejse sig, for at de Voxne kunne komme til at sidde.* — *For at Krigen skal undgås, må der gøres Indrømmelser fra begge Sider.* — *„Sanker tilsammen de overblevne Stykker, at Intet skal forkommes“.* — *At Du ikke skal fare vild i Mørket, vil jeg medgive Dig en tændt Lygte.*

Man sammenligne: *Han arbejder for, at han kan tjene Penge*, og: *Han arbejder, for at han kan tjene Penge.*

I Hovedsætningen, der, som det sés, snart kan stå foran, snart følge efter Hensigtssætningen, findes tidt påpegende Udtryk som: *(netop) derfor, på Det, i den Hensigt, i det Øjemed* o. s. v., til hvilke Bisætningen må siges at indeholde en Forklaring,

f. Ex. *Netop derfor taler han så langsomt, for at hans Ord ikke skulle misforstås.* — *Ær Din Fader og Din Moder på Det, (at) det må gå Dig vel.* — *Præsten besøgte ham daglig i den Hensigt, at han kunde få ham omvendt.* — [. . . *oc gaff hanum houæth skæluælsæ, til thæt at man skuldæ hanum kænnæ* (Lucid. p. 36). — *Kom thu forty hiith, atthu skallt forlyge thøm?* (Br. III, 12). — *Ecteskaff skeer oc nw mange stedis paa det ath mand skall icke falde i større synd* (Kr. P. IV, 455)].

Anm. 1. Undertiden hører Hensigtssætningen ikke til sin Hovedsætning, men til en underforstået Sætning, der vilde gentage Hovedsætningens Indhold, f. Ex. *Dette Menneske er, (for) at jeg ikke skal bruge et stærkere Udtryk, kun lidet tiltrækkende* [= Dette Menneske er kun lidet tiltrækkende, hvilket (nl. at dette Mnske. kun er l. tiltr.) jeg siger, for at jeg ikke skal bruge et stærkere Udtryk]. — *Det ser, for at jeg skal tale om andre Ting, ud til at blive Uvejr.*

Anm. 2. Hensigtssætningen kan, når den deler Grundord med sin Hovedsætning, indlemmes i denne, f. Ex. *Han kom for at mælde mig sin Faders Død.* — *Man skal*

spise for at leve, ikke leve for at spise. — Barnet gik til Skovs at hente Brænde. — Kom ind at se til min Familie!

Anm. 3. Sproglig (grammatisk) sideordnede med deres Hovedsætninger ere Hensigtssætninger blevne i Tilfælde som: *Du skulde ikke blive overrasket; derfor (i den Hensigt) meddelte jeg Dig forud Sagens rette Sammenhæng. — Hans Ord skulde ikke mistydes, derfor talte han så langsomt* o. s. v.; men deres Tankeunderordnethed ses af de påpegende Udtryk: *derfor, i den Hensigt* o. s. v.

18. Følgesætninger,

der indeholde en af den styrende Sætnings Omsagn flydende og virkelig stedfindende Følge eller Virkning, ere At-Sætninger, som pege tilbage på en til Hovedsætningen efter Tanken hørende og i den sædvanlig stående, påpegende Grads- eller Mådes-Bestemmelse: *så* (udvidende et Tillægsord eller et Biord), *så-dan, så-ledes, så-lunde, i den Grad, på den Måde,* o. s. v.,

f. Ex. *Min Nabo er så gerrig, at han ikke nænner at spise sig mæt. — Tal således, at Alle kunne forstå Dig. — Der var en sådan Trængsel, at flere Mennesker fik Ondt* o. s. v.

Anm. 1. At også Følgesætningens, ligesom den afhængige Udsagns- el. Viljes-Sætnings, „at" oprindelig er det påpegende Stedord: *det* (isl. þat), vil skønnes af et Par Exempler: *Gud . . . vnde os hær ath lewe saa, || thet wi maa frygd i hemmerigi faa* (Brandt II, p. 128). — *Han støtte Didrik medh glawinde i hand, || thet skiolden neder pa jordhen laa* (ibid. p. 19). — *Han slog Niding ved hans Øre, || det alle hans Tænder de sang* (Folkevise). — *Saa satte jeg Hornet for min Mund, || det Mjøden ad Brystet nedrunde* (Folkevise). — *Ebbe kløv hannem Hoved i Skjød, || det han faldt død til Jord.* (Folkev.). — I Betydning af *(så) at* står *der* i Tilfælde som: „*Konngen slog di guld-thaffuell sammell, der alle di thaffuell rand* (Folkev.).

Anm. 2. Biordet *så* drages, når det hører til Hovedsætningens Sætnings-Udsagnsord, over i Følgesætningen, der i så Fald indledes med: *så at* el. *så* alene, f. Ex. *Jeg skal ringe for Dine Øren, så at Du nok skal høre det* [ikke: Jeg skal ringe så for Dine Øren, at o. s. v.] — *Dyrk Din Siel, saa at denne bliver fyrsteværdig* (Synesius 18). — *Han slog i Bordet, så det knagede.* — *Spil, saa Stenen spruder Gnister!* || *Spil, saa Dyrehammen brister!* (H. Ibsen). — Med *så* både i Hoved- og Bisætning, f. Ex. *De var sunkne så dybt ned i afguderi og uterlighed, så han fandt det nødvendigt* (L. Schrøder). — At drage *så*, når det udvider et enkelt, tillægsagtigt eller biordsagtigt, Led af Hovedsætningen, over i Følgesætningen svækker stundum Udtrykkets Klarhed og Kraft. Således udtaler: „*Det har frosset så stærkt, at Øresund er tillagt*" bestemt, at Frostens Styrkegrad har havt til Følge, „at Øresund er tillagt", — hvilket ej behøver at ligge i: „*Det har frosset stærkt, så at Øresund er tillagt*"; thi det kan fryse stærkt, uden at Øresund behøver at blive tillagt. [Th. Vernaleken Deutsche Syntax, Th. II p. 399, siger: „Rückt so in den abhängigen satz, so verbindet es sich mit dasz, verliert seine demonstrative kraft und dient nur zur verstärkung der konjunktion. *Er ist so schwach, dasz er nicht reden kann,* ist nachdrücklicher als: *er ist schwach, so dasz er nicht reden kann . . .*"].

Anm. 3. Stundum kan den påpegende Grads-, Mådes- eller Måls-Bestemmelse i Hovedsætningen være udeladt, f. Ex. . . . *ok hiøg then hednæ pa halsen, ath houet fiøl pa jorden* (Brandt III, p. 45). — *Rør dybt i Hjærtet mig,* || *At Tungen priser Dig* (Ps. 442 v. 4). — . . . *men saa maa I staae for mig, at Ingen faaer det at see* (Svinedr.). — *Lys og, o Jesu, for min Fod,* || *At jeg skal ikke falde,* || *Men at jeg vogter Kjød og Blod* (Ps. 70 v. 5). — Om en sådan At-Sætning skal opfattes som en Følgesætning (med udeladt *så*) eller som en Hensigtssætning (med udeladt *for*), kan stundum kun Sammenhængen afgøre.

Anm. 4. Rummer Hovedsætningen et nægtende Begreb, indskydes i Følgesætningen: *jo (ej)*, f. Ex. *Der er Intet så galt, at det jo er godt for Noget.* — *Blodet er aldrig så tyndt, at det jo er tykkere end Vand* [. . . *fordi inthe menniscchis leffnett kand wære saa skiøntt* | *att thet haffuer iw lack oc meen* (Povel El. I p. 457) — *Der er*

inted saa wfornymstigt bæst | fwgel | eller diwr til | Ath det ey opføder og vocter sine unge (Chr. P. IV, 479). — *Dagen er aldri saa lang, at afftenen io kommer paa* (Visitb. 18).]

Anm. 5. En benægtet Følgesætning kan indledes med *uden at* [forskelligt fra det betingende *uden at*, s. n.], f. Ex. *Man kan tale, uden at man* (= så at man ikke) *siger et Ord.* — *Kongen rejste, uden at Nogen* (= så at Ingen) *vidste det,* o. s. v., eller med *til at*, svarende til Biordet *(alt) for* i Hovedsætningen, f. Ex. *Min Synd er for stor, til at den kan tilgives* (= så stor, at den ikke kan tilgives). — *Guds Kærlighed er alt for dyb, til at Mennesket kan fatte den* (= så dyb, at Mennesket ikke kan fatte den).

Anm. 6. Når Følgesætningen har samme Grundord som Hovedsætningen, kan den indlemmes i denne, f. Ex. *Jeg er så lykkelig at have en god Ven* (ɔ: at jeg har en god Ven). — *Man kan tale uden at sige et Ord.* — *Guds Kærlighed er for dyb til at kunne fattes,* o. s. v. — Herhen høre efter Betydningen Tilfælde som: *Hun er ikke til at trøste* (ɔ: sådan, at hun lader sig trøste). — *Det er ikke til at forstå, finde ud af* el. Desl.

Anm. 7. Sproglig selvstændige ere Sætninger, der efter Sammenhængen må kaldes Følgesætninger, blevne i Tilfælde som: *Taarene kom hannem i hans Øyen, saa stoer Medliidenhed haffde hand med hannem* (Jammersm. p. 121). — *Folk inde i Stuerne paa Lynggaard lukkede Vinduer og Glasdøre op, saa mild var Luften* (= Luften var så mild, at Folk o. s. v. [Vetulus]). — *Du er i Stand til at gøre Din Lykke; så styg er Du,* = Du er så styg, at Du er i Stand til at gøre Din Lykke. [Derimod: *Du er i Stand til at gøre Din Lykke, så styg Du er* (= skøndt Du er styg)]. — *Blodet er aldrig så tyndt; det er jo tykkere end Vand.*

I Forbindelser som: *Denne Mand har tidt vist mig store Tjenester, så at der kan ikke være nogen Tvivl om hans venlige Sindelag.* — *Østen for Langelig naaede Dybet næsten lige til Landet, saa dér var Forskellen... ikke saa paafaldende* (Th. Lange). — *Vi hørte aldrig et Muk derom senere. Saa at Ministeren maa formodenlig have forkommet den* (H. Drachm.) o. s. v., er Charakteren af Følgesætning tildels gået tabt, og *så at* eller

så, har fået Biords Betydning (= derfor, af den Grund o. s. v.).

Tillæg. Medens Hensigtssætningen begrunder det i dens Hovedsætning Udtalte, er Følgesætningen begrundet af sin Hovedsætnings Indhold. Således må i: *„Han talte højt, for at alle de Tilstedeværende skulde høre det"*, Hovedsætningens Indhold (nemlig: *talte højt*) kaldes Virkning af det i Bisætningen Tilsigtede (nemlig: *for at alle de T. skulde høre det*), medens i: *„Det har regnet så stærkt, at Vejene ere blevne opblødte"*, Hovedsætningen *(det har regnet så stærkt)* indeholder den Grund, hvoraf Bisætningen *(at alle Vejene ere blevne opblødte)* er en Følge.

19. Afhængige Spørgesætninger, der meddele Indholdet af et Spørgsmål, indledes:

a) hvis hele Spørgsmålet, uafhængigt fremsat, vilde have krævet Svar, med Spørgeordet *om*,

f. Ex. *Det er højst tvivlsomt, om Freden er sikret* (uafhæng. Spm.: er Freden sikret?). — *Spørg kun, om det er Ret.* — *Det Spørgsmål, om Iliaden og Odysseen have samme Forfatter, lader sig næppe besvare.*

b) hvis kun et enkelt Led af Spørgsmålet, uafhængigt fremsat, vilde have krævet Svar, med:

1) spørgende Stedord: *hvo, hvem, hvad (for), hvilken* o. s. v.,

f. Ex. *Jeg gad vide, hvad der er i Vejen* (uafhæng. Spørgsmål: Hvad er der i Vejen?). — . . . . *uden paalidelig Hjemmel for, hvo Ophavsmanden var* (Brandes). — . . . . *uden at spørge, hvo Tænkeren er* (R. N.). — *Man kan ikke forud sige, hvis Hest der først vil nå Målet.* —

Under hvilket Ministerium denne Lov vedtoges, kan jeg ikke erindre. — „Hvad Sprog de talte, og hvad Guder de dyrkede, derom vide vi intet med Sikkerhed“. — Det er ikke let at afgøre, hvilken Vej der er den korteste. [*Sey megh nw, huadh mand thu est* (Br. I, p. 10,305). — *Huilcket hwilcket war, wed ieg icke* (Jammersm.). — *Naar Sognepresten faar at vide, hvo de ere* (Visitb.)] o. s. v.

Det spørgende Stedord har (s. Exemplerne), når det står som Grundord eller hører til Grundordet i sin Sætning, sædvanlig det svagt betonede Biord *dèr* efter sig; dog: *Fra Træet udgaaer da en Stemme, der forkynder, hvilken Klage og Tale er falsk* (Goldschm.).

2) spørgende Biord,

så vel egentlige: *når, hvi, hveden, hvor, -i, -hen, -fra, -om* o. s. v., som uegentlige: *på hvilken Måde, fra hvilket Sted, til hvilken Tid, i hvilken Grad* o. s. v.,

f. Ex. *Ingen vêd, når Døden kommer. — „Orm spurgte sin Broder, hvi han ikke legede med.“ — „Seer Du, hvòr Vinden deroppe jager Skyerne?“ — Sig mig, hvor der bôr en Læge. — Man hører tidt Folk spørge, hvorledes de skulle fordrive Tiden. — „. . . uden at de, som høre hans Røst, kan vide det, hveden han kommer“. — Han . . . betragtede Vandet, hvorledes det vældede ned med ét Brag* (M. C. H. p. 64). [*Siger mig dette fuld snarlig, || Hui y monne mig saa true och høde* (Ludus v. 603). — *Iech wedh ey, hure thet moo were* (Br. I, p. 11 v. 316). —

Naar de nu spørger Eder, ***hvor*** *Eders Broder lider, Jomfru, svarer saa* (Gr.s og Fr.s Kr. II, 1)].

Anm. Slæbende lyder i vore Øren det især hos ældre Forfattere tidt indskudte ***at*** efter det den afhængige Spørgesætning indledende Biord, f. Ex. *Da faa de at se der paa, huorlunde* ***at*** *du skalt nedskiudis hoffuidkoldz vdi helffuede* (Visitb. 88⁴/₅). — *De viste icke . . . met huad lempe och maade | ath de skulle lære andre* (Kr. P. IV, 514). — *Jeg har da . . . lagt for Dagen, || Hvorlunde* ***at*** *en Aand || Var Aarsag, at . . .* (Wessel).

Afhængige Dobbelt- og Flerfolds-Spørgesætningers („Valgspørgebisætningers") første Led indledes med *om* (sjældnere: *enten*), medens det andet, eller de andre, Led tilknyttes ved *eller*,

f. Ex. *Man har grundigt drøftet,* ***om*** *Iliaden og Odysseen begge ere digtede af Homer,* ***eller*** *(om) Homer kun er Forfatter til det ene af disse Digte,* ***eller*** *(om) disse to Heltedigte ere Samlinger af mange til forskellige Tider forfattede mindre Sange. —* ***Om*** *derfor med et Pantser || Mod dette grumme Stød Een dækkede min Barm, ||* ***Hvad eller*** *nogen Geist tilbageholdt min Arm, || I den Forvirrelse jeg kunde ei erfare* (Wessel). — *Jeg veed ikke* ***enten*** *jeg er vaagen* ***eller*** *(jeg) drømmer* (Holberg). — [Mærk: . . . *saa at det er vanskeligt at sige,* ***enten*** *han skinnede* ***mere*** *udi Stats-Forsamlinger* ***end*** *udi Spidsen for en Krigs-Hær* (Holb.)]

Anm. 1. Om afhængige Spørgesætningers Sammenstød med At-Sætninger, s. o. S. 46 Anm. 3.

Anm. 2. Om den i mange Tilfælde flydende Grænse mellem afhængige Spørgesætninger og henvisende Bisætninger s. n.

Anm. 3. Sproglig selvstændige, men efter Tankesammenhængen underordnede, ere Spørgesætninger som: *Sig mig: Hvorledes har Du det?* (= Sig mig, hvorledes Du har det). — *Men siig mig nu,* ***hvad skulde jeg ogsaa gjøre?*** (M. C. H. p. 191). — ***Hvor skal jeg sætte***

min Søn i Skole? (Således) spørger mangen bekymret Fader.

Anm. 4. Svaret på den afhængige Spørgesætning kan ikke, således som Tilfældet er ved den spørgende Hovedsætning, tilknyttes umiddelbart, men må ved ordret eller fri Anførelse (s. n.) føjes til et udsigende Begreb, så som: „svarede han", „lød Svaret" el. Desl., f. Ex. *Da Kroisos lod spørge Oråklet, om han skulde drage ud mod Perserne, lød Svaret: Når Kr. drager ud mod Perserne, vil et mægtigt Rige gå til Grunde. — På mit Spørgsmål, hvad det var for en Dundren, svarede den Gamle, at det var Havet.*

Tillæg. De navneagtige Bisætninger kunne til deres Hovedsætninger stå i samme Forhold, som det enkelte Navneord til sin Sætning, og være:

1) Grundord, f. Ex. *At nær ved Kirke stander Slot, det sagtens kan sig føje. — At Rigsdagen snart vil blive opløst, anses for givet. — Om Freden kan sikres, er højst tvivlsomt.*
2) Genstand, f. Ex. *Har Du hørt, at Krigen er udbrudt? — Ingen vêd, når han kommer.*
3) Hensynsbetegnelse, f. Ex. *At Du advarede mig, skylder jeg min Frelse. — Om han er rig eller fattig, tillægger hun ikke stor Betydning.*
4) Omsagnsord, f. Ex. *Den almindelige Mening er, at Dommeren har ladet sig bestikke. — Spørgsmålet er, om Planen kan iværksættes.*
5) Samstilling, f. Ex. *Den Sag er afgjort, at Jorden drejer sig om Solen. — Jeg forelagde ham det Spørgsmål, om han vilde indgå Forlig.*
6) Forholdsled, ɔ: styrede af et Forholdsord, f. Ex. *Landmanden klager over, at Vejret er så ustadigt. — Ved Vintertide længes Du efter, at det skal blive Vår. — Der ymtes om, at hele Ministeriet vil træde af. — Der er stor Tvivl om, hvad man i dette Tilfælde bør gøre. — Ingen kan blive klog på, hvorledes hans Pengesager stå. — „Hvorledes det egentlig stod til med Modersmålet i de hedenske Tider, kan vi ikke sige meget om".*

Tillægsagtige Bisætninger = Tillægsords-Bisætninger,

hvis Indhold kan gengives ved et Tillægsord.

Herhid høre kun:

20. Henvisende (relative) Bisætninger, der indledes med:

1) henvisende Stedord: *som, der, hvilken; hvo, hvem, hvad* o. s. v.,

f. Ex. *Stort er det Arbejde, som man har pålagt os. — Her er en Blomst, der er meget sjælden. — Hvad Tre vide, vêd Alverden.*

Anm. 1. Medens det ubøjelige Stedord (?) *dèr* synes (s. C. F. Bruun: En sproglig Undersøgelse, Horsens Skoleprogr. 1877) at være et ubestemt Biord, — væsentlig det samme *dèr*, som i upersonlige Sætninger kan træde i Grundords Sted, stammer det ligeledes ubøjelige *som*, ifølge Lefolii a. St. 70. 4., fra Biordet *så*, som i Kæmpeviserne tidt bruges i Betydning af vort *som* („*Og bære han aldrig en Ridders Navn, saa længer sig dølge kunde*"); „og denne forældede Sprogbrug har rimelig igjen sit Ophav fra Oldsprogets Brug af Navneform Ental Hank. af det paapeg. Stedord så brugt uden henvisende eller egentlig selv som henvisende i den afhængige Sætning."

Anm. 2. Det påpegende Stedord: den, det bruges stundum — rimeligvis ved en Tyskagtighed — som henvisende Stedord, f. Ex. *Her fremførte han en Påstand, den jeg aldrig har hørt Nogen udtale. — Ingen Gave vil blive min Datter saa gavnlig som disse Linier, dem jeg i denne Nat nedskriver* (M. C. H.). — . . . *vore Jævnaldrende, dem vi ikke have set* (Th. Lange). [Fra denne henvisende Brug af det påpegende Stedord vil Løkke (a. St. S. 90 Anm. 3) have vel adskilt Tilfælde som: „det jeg skrev, det skrev jeg; lad ei Ven vide, det Uven ei maa vide", hvilke han forklarer i Lighed med den neden for (S. 58 Anm. 2) omtalte henvisende Brug af *der* og *did*].

Anm. 3. I ældre Stil bruges hvis ofte med Betydning af: hvad, hvilket, f. Ex. *Den melder om, huis mig inden ded Blaa-Taarens Døre er hentis* (Jammersm.). — *Tager til Tack . . .* || *Med hvis som nu agerit er* (Ranch).

2) henvisende Biord: *hvor, -fra, -hen, på* o. s. v., f. Ex. *Jeg går i Fare, hvor jeg går* (Ps.). — *Han bôr i en Lejlighed, hvor der er fodkoldt.*

Anm. 1. I ældre Stil bruges som i Stedet for hvor, f. Ex. ... *vd i haffuit som det er dybest* (Kr. P. IV, 480). — *Barn går gjerne til det Hus, som det finder sin Lige* (Ordspr.). — *Saa ginge de dem til Strande,* || *Som Oxen laa for Lande* (Folkev.). — *Strax bleff tid oc sted beramt, som de mødis skulde* (A. S. Vedel). — „Gid du var der, som Peberet voxer" (P. Syv). — Og lad os til den Gildesgaard gaae || Der som det store Bryllup mon staae (Folkev.) o. s. v.

Anm. 2. De påpegende Biord *der* [isl. þar] og *did* kunne stundum ved Udeladelse af det henvisende (relative) Ord tillige få henvisende Betydning, f. Ex. *Haren er gierne der* (= der, hvor) *han er baaren* (Ordspr.). — „De kunde faa Lov til at . . . reise did (= derhen, hvorhen) de selv vilde".

Den henvisende Bisætning kan knyttes:

a) til et enkelt, sædvanlig umiddelbart foran det henvisende Ord stående eller underforstået Hovedsætningsled, der ved de henvisende Stedord er et Navneord eller navneagtigt Begreb, ved de henvisende Biord enten et Navneord eller et påpegende med det henvisende Ord samsvarende (correlativt) Biord,

f. Ex. *Det Træ, som ingen Frugter bærer, skal omhugges.* — *Den, som tier, samtykker.* — *Han giver sig i Snak med* (nl. Enhver, Alle ...), *hvem han møder.* — *Kender Du det Land, hvor Citronerne blomstre?* — *Ørnen bygger sin Rede der, hvorhen intet Menneske kan komme.* — *Jeg lod min*

Hest gå (nl. der, derhen ...), *hvorhen den vilde.* — *Hvor dèr er Hjærterum,* (nl. dér) *er dèr Husrum.*

Anm. 1. Efter en benægtet Hovedsætning kan der i den henvisende Bisætning indskydes jo i Stedet for ikke, f. Ex. *Der er Ingen, som jo giver Dig Ret.* — *„Ei nogen Mand er til, som Døden jo borttager“* (Holb.). — *„Der er ingen, som jo er en mild Dommer mod sig selv“* (B. Thott).

Anm. 2. Det henvisende Ord og det Hovedsætningsled, hvortil der henvises, kunne kun fjærnes så langt fra hinanden, som Tydeligheds-Hensynet tilsteder, f. Ex. *Den græder ei for Guld, som aldrig Guld eiede* (Ordspr.). — *„Den Herremand, jeg synger om, did, Stakkel! efter Døden kom, hvor Ingen frøs“.* — *Han føddiss i en stold oc lagdis i krubben for oxen oc asenen Som skaffte all verden* (Kr. P. I, p. 71). Ved større Afstand eller hvor det kommer an på at fremhæve Noget, gentages det Led af Hovedsætningen, hvorpå det henvisende Ord går, f. Ex. *Man har et Sagn om, at det er ude med Danmark, når Tyrken vander sine Heste i Viborg Sø, hvilket Sagn dog synes ikke for det Første at ville blive Historie.* — *Belejrerne udsendte mange Spejdere, hvilke Spejdere alle opsnappedes og nedhuggedes.*

Anm. 3. De bøjelige henvisende Stedord rette sig i Køn og Tal efter det Led i Hovedsætningen, hvortil de høre, f. Ex. *Man bør holde Alt, hvad man lover.* — *De Farer, hvilke Sømanden gennemgår, ere store.*

Anm. 4. I deres egne Sætninger kunne de henvisende Stedord foruden Grundord være Genstand, Hensynsbetegnelse, stå i Ejeform, eller være styrede af et Forholdsord, der ved som sættes sidst i Sætningen, men sædvanlig står foran de andre henvisende Stedord, f. Ex. *„Jeg kjender et Land, som har Bølger til Vold“.* — *Den Mand er ikke født, der altid har behaget Alle.* — *Han, som ei Rigdom og Glimmer bedaarer* (Hauch). — *Beder fordi Herren som høsten tilhør | ath han sender arbeydere i sin høst* (Kr. P. III, 16). — *Han er en Feltherre, hvem enhver Soldat må beundre.* — *Lykkelig Den, hvem Naturen har givet store Evner.* — *Der gives Mennesker, hvis Liv går op i lutter Fjas.* — *Schweits er et Land, i hvilket Naturen stiller en fremtrængende Fjende mange Hindringer.* — *Det Sted, som Du står på, er*

helligt. — *Vi* . . . || . . *kunde aldrig finde Stedet,* || *som Ja-Pipipet tonte fra* (Baggesen). — Med udeladt Forholdsord, f. Ex. . . . *døbis met den dob som* (= med hvilken) *ieg skall døbis* (Kr. P. Matth. 20).

Det henvisende Stedord *der* bruges nu sædvanlig kun som Grundord [dog: *Med ualmindelig Spænding imødesees derfor Herbert Bismarcks Mission, der under de nuværende Forhold maa tilskrives usædvanlig Betydning* (Berl.)]; i ældre Dansk forekommer det også i andre Forhold, f. Ex. *Thettæ ær Withirlax ret, ther Knut . . . oc Absalon ærkebiscop lothe skriwa* (Gld. L. p. 36). — . . . *thæn vænæste quinnæ, ther adam vildæ see* (Lucidarius p. 27). — . . . *thæn logh, thær kunning givær* (Jydske Lov p. 4). — . . . *saa mangen hellig prest oc mwnck* | *ther tw æst icke werdwg at mwge wnder* (Povel El. p. 98). — *Guds prester* | *ther hand gaff saa stoer magt* (id.). — . . . *den . . . natur ther Gud haffuer met begaffuet alle . . . creatur* (Povel El. p. 147). — . . . *then iomfru* | *ther iech hawer førre saudh edher fraa* (Br. 1, 21).

Anm. 5. De henvisende Stedord *hvo, hvem, hvad,* have, når de ere Grundord eller høre til Grundordet i deres egen Sætning, sædvanlig *som* eller *der* efter sig (s. Afhæng. Spørgesætninger), f. Ex. *Hvo som har Øren at høre med, han høre.* — *„Hvem der har sin Næse alle Vegne, får den let i Klemme“.* — [. . . *oc de kallis rette cristne, huilket som er ith helligt oc erligt naffn* (Kr. P. III, p. IV). — . . . *ath hwes* (= hvad) *som begæris aff Gud wdi Christi naffn thet sckall oss wijdis och fuldkommis* (Povel El. p. 88).] — *Han tog, hvad der lå på Bordet.* — *Det er ikke Andet, end hvad som i mange ag er hævdet som tilladeligt* (Heiberg). — *Jeg agter at følge, hvis Råd der er det bedste.* Når et andet Sætningsled indskydes mellem det henvisende Stedord og Sætnings-Udsagnsordet, udelades sædvanlig dette *som* eller *der,* f. Ex. *Hvad med Synd kommer, med Sorg bortgår* (Ordspr.). — *Hvad Ret er, skal Ret være.* — *Dyveke var allerede saa forvænt, at hun vragede, hvad ikke var kostbart og nyt* (Hauch). — *Hvad Pengesager angår* (dog også: Hvad angår Pengesager), *er han pålidelig.*

Anm. 6. Det af et Forholdsord styrede henvisende Stedord kan, især når Talen er om ikke-levende Væsener, erstattes af et henvisende Biord med efterhængt Forholdsord, f. Ex. *Den By, hvori* (= i hvilken) *vi bo, er lille.* — *Det Sted, hvorpå Du står* (= som Du står på) *er hel-*

ligt. — Dog, f. Ex. *De sorte Svende, hvoraf* (= af hvilke) *her virkelig syntes at være et hundrede Stykker* (Eschricht).

Anm. 7. Det henvisende Stedord kan udelades, når det i sin Sætning står som Omsagnsord, Genstand, Hensynsbetegnelse eller er styret af et Forholdsord, f. Ex. *Hun er ikke længer Den, hun engang var.* — *Jeg har et Maleri, Du efter min Død skal arve.* — *Der gives få Mennesker, Lykken har tildelt større Rigdomme.* — *Den Gås, Hovedet er af, kækker ikke meer* (Ordspr).

Som Grundord kan det henvisende Stedord nutildags kun udelades umiddelbart foran Biordene hér og dér, f. Ex. *Det er slette Varer, hér bringes til Torvs. Sér Du det Menneske, dér står?* o. s. v. Man mærke den ændrede Ordstilling, der sædvanlig fremkommer ved Tilføjelsen af det henvisende Stedord, f. Ex. *„Det er allerede det sjette Pund Kaffe, hér er bleven fortæret“;* men: *som er bleven fortæret hér.* Dog: *Ad den tilvenstre . . . er man en Fremmed for den Fremmede, som dér er hjemme* (H. Dr.). — I gammel Stil, samt i Poesi, sjældnere i Prosa, kan det henvisende Stedord udelades, også i andre Tilfælde, f. Ex. *Saa oplæstist en Bøn, aff Predicke-Stoelen war gaaen* (Jammersm. p. 55). — *Skam haue han tegh drab* (Br. III, p. 62). — *Vidæ diæfflæ nogæt aff the tingh, vordæ skal* (Lucidar. p. 29). — *. . . som Vilgen er* (nl. der) *den fremsender* (Skonning Præf.) — *. . . sat dennem en Krantz paa Hoffuedit* (nl. som) *vaar giort aff Hør* (id. 506). — *Han fører godt Læs i Gården, en god Husfrue får* (Ordspr.). — *Suk til den Gud, dig trøster* (Kingo). — *„Den Kalk, jer venter, jeg har tømt“* (Pal.-Müller). — *Der vil Tilhørerne om Julen see den Søn, os er født, og det Barn, os er givet* (Grundtvig). — *Gud frie os fra Alt det, ondt er!* (Blicher).

Mærk. Det henvisende Biord kan sædvanlig kun udelades, når det efterstående Forholdsord bliver tilbage i den henvisende Sætning, f. Ex. *Det er en vanskelig Stilling, han befinder sig i* (istdf. hvori han befinder sig). — Dog: *Haren er gerne der, han er baaren* (Ordspr.); *. . . netop her, paa dette Sted, du staar . . .* (Øhl.).

b) til hele Hovedsætningen, for hvis væsentlige Indhold det — i Intetkøn stående — henvisende Ord træder i Stedet,

f. Ex. *Han har i de sidste År været svagelig,* ***hvilket*** (= at han i de sidste År har været svagelig) *jeg som hans Læge kan bevidne.* — *Dersom I forlade mig,* ***hvad der*** (ɔ: at I forlade mig) *er utænkeligt, ville I forekomme mig troløse.* — *Og (**som** er ikke nyt || I lærd Dispyt) || Hver Part beholdt sin Tro* (Wessel). — *Ull . . . antog, at det* (ɔ: Dyret) *var faldet ned i Aaen og drevet bort,* ***som*** *nok lod sig tænke, da Strømmen dengang var langt stærkere end nu* (Carit Etlar). — *Om thenne regell taler Skroek platt inthet* ***ther*** *hanwm burde dog att giøre* (Povel El. p. 414).

I Stedet for det henvisende Ord kan i slige Tilfælde træde en Hovedsætningens Indhold gentagende Samstilling, til hvilken da den henvisende Bisætning slutter sig, f. Ex. „*Jeg har stedse beflittet mig på at være en god Læser,* ***Noget****, der vist ikke er almindeligt*“ (Fru Gyll.). — *Hun aned', hvad Opdragelse vil sige, || En* ***Kunst****, som sjelden voxne Folk forstaae* (Pal.-Müller).

c) i løsere Forhold til Hovedsætningen.

Det henvisende Ord får da sædvanlig ved Forstavelsen *i* (af oldnordisk *ei*, *ey* eller *æ* = altid) og Tillægene: ... ***end****,* ***-somhelst****,* en almindelig og ubestemt Betydning,

f. Ex. *Hvad han* ***end*** *lider, er han altid tålmodig.* — *Hvad der* ***end*** *sker, så søg og find Guds Finger.* — *Dette Menneske bestormer, hvem****somhelst*** *han træffer på, med det samme Spørgsmål. Ihvad Du (end) gør, så gør ikke Dette.* — *Du er i mine Tanker,* ***ihvor*** *jeg så færdes.* — *Han slip-*

per altid godt fra det, hvorledes han end bærer sig ad.

Skøndt de henvisende Bisætninger efter deres Væsen ere tillægsagtige, kunne der dog gives blandt dem sådanne, som efter Indhold ere navneagtige eller biordsagtige:

Navneagtige ere de henvisende Bisætninger, hvis Stedord rumme i sig, have indoptaget det stedordlige (pronominale) Hovedsætningsled, hvortil de skulde have henvist,

f. Ex. *Han siger, hvad* (= Det, som) *han mener* [ɔ: Han siger sin Mening]. — *Han giver sig i Snak, med hvem han møder.* — *Hvo sig selv ophøjer, skal fornedres.* — *Dyveke var allerede saa forvænt, at hun vragede, hvad ikke var kostbart og nyt* (Hauch)...

Dersom det i Henvisningsordet (Relativet) således indoptagne Hovedsætningsled desuagtet står i Hovedsætningen, må den henvisende Sætning opfattes som et i Samstilling hertil stående Navneord,

f. Ex. *Hvo som har Øren at høre med, han høre.*

De navneagtige, henvisende Sætninger kunne til deres Hovedsætninger stå i samme Forhold som det enkelte Navneord, idet de kunne være:

Grundord, f. Ex. *Hvo sig selv fornedrer, skal ophøjes.*

Genstand, f. Ex. *Hvad Tre vide, vêd Alverden.*

Hensynsbetegnelse, f. Ex. *Kongen gav, hvem der bad, Almisse.*

Omsagnsord, f. Ex. *Han er ikke, hvad han synes at være.*

Samstilling, f. Ex. *Det er ikke ligegyldigt, hvad man siger om mig.*

Forholdsled, f. Ex. *Tag til Takke, med hvad man kan byde Dig.* — *Jeg giver, af hvad jeg har.*

Biordsagtige ere henvisende Sætninger som:

Jeg vil arbejde, alt hvad jeg kan (= efter Evne, ɔ: ivrigt). — *Dette Menneske er upålideligt, hvad Pengesager angår* (= det uegentl. Biord: *i Pengesager*). — *Min Elev kan, hvad Øjeblik det skal være* (= nårsomhelst), *gå op til Examen.* — *Jeg går i Fare, hvor jeg går* (= overalt). — *Hvad Kink angaaer, han dandser ikke* (Heib.).

Henvisende Bisætninger kunne, efter de forskellige Måder, på hvilke det henvisende Ord lader sig omskrive, i Forhold til deres Hovedsætninger have Betydning af:

1) Hensigt, f. Ex. *De Belejrede udsendte Herolder, som skulde* (= for at de skulde) *bede om Fred.*

2) Beskaffenhed, Måde, f. Ex. *Der gives virkelig Mennesker, som* (= sådanne at de) *ikke kunne sige to Ord uden at bande.* — *Nu siger Du Noget, der* (= af den Art, at det) *ej vedkommer Sagen.*

Anm. Efter et nægtende Begreb i Hovedsætningen indskydes der i den henvisende Beskaffenheds-Sætning: *jo*, f. Ex. *Der er Ingen, som jo* (= sådan, at han ikke, eller: uden at han) *sér Dette* (s. o. S. 59 Anm. 1).

3) Tid, f. Ex. *Hvem han traf på* (= så tidt, hvergang han traf på Nogen), *forelagde han det samme Spørgsmål.*

4) Grund og Årsag, f. Ex. *Stokblind jeg vistnok var, som kunde ei* (= efterdi jeg ej kunde) *begribe* (Wessel).

5) Betingelse, f. Ex. *Den, der* (= hvis Nogen) *handler således, vil blive draget til Ansvar.* [*Huar* (= dersom) *ieg thet giorde* | *tha schulde thet berobis een forstockett blindhed* (Povel El.). — *Hwilken* (= hvis Nogen) *meg thet offtere rader, skal ieg stinge hannum bode øgen wth* (Br. III, 9,20). — ... *men hvad* (omtr. = hvis) *De ikke har villet tvinge mig, saa har mange Andre villet det* (K. M. Rahbeks Breve p. 13).]

6) Indrømmelse, f. Ex. *Hvad Du end gør* (= skøndt Du har Handlefrihed), *så gør dog ej Det.* — *Alt hvad han arbejdede* (= skøndt han arbejdede efter Evne), *kunde han Intet udrette.* — *Ihvor højt Katten falder, så kommer han alt på Fødderne* (Ordspr.).

Anm. 1. Uagtet afhængige Spørgesætninger og henvisende Bisætninger efter deres Væsen ere lige så forskellige som Navneord og Tillægsord, kan man dog møde tvetydige Tilfælde. Således kan i: „*Vi vide ikke, hvad vi have at gøre*“, Bisætningen lige så godt kaldes en afhængig Spørgesætning (som uafhængigt Spørgsmål: Hvad have vi at gøre?) som en navneagtig henvisende Sætning (= Det, som vi have at gøre).

Anm. 2. Om henvisende Bisætningers Sammenstød med At-Sætninger, s. o. S. 46 Anm. 3.

Anm. 3. Medens henvisende Bisætninger sjældnere lade sig forkorte, kunne de ved at indlemmes i Hovedsætningen mangelunde omdannes, f. Ex. *Det Ukendte* (= som er ukendt) *øver tidt en sær Tiltrækningskraft.* — *Alexanders Tog til Indien* (= det Tog, som Alex. foretog til I.) *er berømt.* — *Min Nabo, Fragtmanden* (= som er Fr.), *rejste igår.* — *Selskabet igår var kedeligt.* — *Huset i Dalen er fugtigt.* — *Han bringer Nyheder fra ifjor* o. s. v.

Den henvisende Sætnings personlige Stedórd ombyttes, for så vidt de gå på Hovedsætningens Grundord, ved Indlemmelsen, med tilbagevisende (reflexive),

f. Ex. *Præsten besøger hver Dag* sin *Ven, Skolelæreren* (ɔ: Skolelæreren, som er hans Ven).

Anm. 4. Uægte henvisende Sætninger ere sådanne, som kun have Form af henvisende Bisætninger, men efter Indhold og Sammenhæng ere overordnede Sætninger, f. Ex. *Han har i de sidste År været svagelig,* ***hvilket*** *jeg som hans Læge kan bevidne* (= Jeg kan som hans Læge bevidne, at han i de sidste År har været svagelig). — *Jeg medgav ham et Brev,* ***hvilket*** *han imidlertid glemte at aflevere* (= men han glemte at aflevere det).

Biordsagtige Bisætninger eller **Biords-Sætninger,** hvis Indhold (s. o. S. 2) kan gengives ved et Biord eller biordsagtigt Udtryk.

Herhid høre:

Steds-, Tids-, Årsags- og Grunds-, Betingelses-, Indrømmelses-, Sammenlignings-, Hensigts- og Følge-Sætninger.

Anm. Om Hensigts- og Følge-Sætninger er talt ovenfor S. 48—53.

21. Steds-Sætninger,

i hvilke der kan betegnes en Væren på, en Bevægelse til eller fra Stedet („Påsteds"-, „Tilsteds"- eller „Frasteds-Sætninger"), indledes med ***hvor*** og tilhørende Sammensætninger: *-i, -på, -til, -hen, -fra* o. s. v. I den efter følgende eller foran gående Hovedsætning kan der findes eller være underforstået hermed samsvarende (correlative) biordsagtige Stedsbestemmelser, f. Ex. *Hans Tanker ere,* ***hvor*** (= der, hvor) *de ikke skulle være* [= på urette Sted]. — ***Hvor*** *Herrens Ånd er,* ***dér*** *er dèr Frihed.* — ***Hvor*** *Menneskenes Ord og og Begreber standser afmægtige,* ***dér*** *tager Musiken fat* (H. Dr. Skyggebill. p. 266.) — ***Hvor*** *Intet er, har*

Kejseren tabt sin Ret. — *Du kan for mig rejse, hvorhen Du vil.* — *Hvorhen han går,* (dér) *trôr han sig omgivet af Fjender.* — *Hjælpen kommer stundum, hvorfra man mindst venter den.* — *Jeg går derhen, hvorfra Du kommer.*

Anm. 1. I ældre Stil kunne Stedssætninger indledes med *der* eller *som*, f. Ex. ... *i tæn sammæ stæd i ebron, thær han vor skapæt* (Lucidar, S. 37). — *Der ieg bleff ført fangen hid, bleff hand sat der Doctern sidder* (Jammersm. 121). — *Ther som jegh ær fødh, kunne the engen troldom* (Br. III, 42_5). — ... *skulle fare did som han vaare fød* (Kr. P. 1 p. 6). — ... *wdi thet landt | ther theris halss sadh saa løss* (Povel El. p. 120). — *Strax bleff tid oc sted beramt, som de mødis skulde* (A. S. Vedel); eller med *hvor som*, f. Ex. *Thi er det fast och vist | Ath huor som tungemaalene forgaae | Der maa oc endelige Euangelium forgaae* (Kr. P. IV, 491.) ... *wdi then hellige kirckis samfund | hwor som er liwss oc dag* (Povel El. p. 82).

Anm. 2. Stedssætninger kunne efter det Forhold, hvori de stå til deres Hovedsætninger være afhængigt spørgende eller henvisende og ere for såvidt omtalte ovenfor.

22. Tids-Sætninger,

som indledes med: *da, der* (oprindelig påpegende Stedsbiord), *efterat, før, førend, idet, imedens (medens, mens), inden (forinden), indtil (til), når, siden, som,* o. s. v.

Tidsforholdet mellem Tidssætningens og Hovedsætningens Udsagn bestemmes dels ved Valget af Sætningsbindeord, dels ved Tidssætningens Tid og kan være: a) et samtidigt, b) et forbi gangent og c) et fremtidigt.

a) Tidssætningens Indhold samtidigt med Hovedsætningens,

f. Ex. *Trækfuglene drage bort, når Kulden indfinder sig.* — *Læs, mens jeg skriver.* —

Som jeg så op mod Himlen, blev jeg et Stjerneskud vår. — Idet jeg ladede Geværet, blev jeg såret i Siden. — Tonerne føje sig til hinanden med en Lethed og Elegance, alt imens Fantasien ligesom henter Næring fra Skyformerne og Vognrummelen (L. Feilberg).

b) Tidssætningens Indhold forbi gangent i Forhold til Hovedsætningens,

f. Ex. *Ferien begynder, når Examen er endt. — Efter at Solen er gået ned, lægger Tågen sig over Engen. — Da Moses havde ført Israeliterne ud af Ægybten, gik han med dem gennem Ørkenen. — Siden den Bog udkom, er Videnskaben gået fremad.*

c) Tidssætningens Indhold fremtidigt i Forhold til Hovedsætningens,

f. Ex. *Jeg skal vente, indtil Du kommer. — Pris Ingen lykkelig, før han er i sin Grav.*

Hovedsætningen kan, især når Tidsforholdet stærkt fremhæves, indeholde et med Tidsbindeordet samsvarende påpegende Biord, egentligt såvel som uegentligt, f. Ex. *Når den Gamle lefler med den Unge, da lér Døden.* — *Dà* (= på hvilken Tid) *jeg var ung, dá* (= på den Tid) *var der smukke Piger. — Da er Ild god inde, når Husegel* (Istap) *hænger ude* (Ordspr.). — *Først da er der Fåre, når man har opgivet sig selv. — Han kom hjem i det Øjeblik, da Krigen var erklæret. — Jeg skal være til Tjeneste, så tidt som Du vil* o. s. v.

Når Hovedsætningens Tidsbiord er udeladt, indoptager Tidsbindeordet dettes påpegende Betydning, f. Ex. *Man skal smede, mens* (= så længe, som) *Jernet*

er varmt. — ***Når*** (= i det Øjeblik, i hvilket) *Nøden er størst, er Hjælpen nærmest.*

Ved Tidsbindeordets Udeladelse kan Hovedsætningens påpegende Tidsbestemmelse træde i Tidsbindeords Sted og afskæres da sædvanlig ved Komma fra sin Sætning, hvis denne står foran sin Bisætning,

f. Ex. *Gør det, med det Samme Du går.* — *Der overfalder mig en Gysen, så ofte jeg kommer til at tænke derpå.* — *Der bankedes på Døren, allerbedst jeg var faldet i Søvn.* — *Kalder på ham, den Stund han er nær.* — .... *men al den Stund de ere ordentlige, biedrage de alle til vor Lyksaligheds Befordring* (N. Brun). — *Mig nu, jeg sad og sov, i Drømme forekom* (Wessel).

Når både Tidssætningens Bindeord og Tidsbiordet i Hovedsætningen ere udeladte, kan hint erstattes af et Forholdsord,

f. Ex. *Jeg har kendt ham, fra* (nl. den Tid, da) *han var et Barn.* — *Desto længere varer det, fra man har sét Glimtet, til man hører Knaldet* (H. C. Ørsted).

Anm. Overhovedet er Grænsen flydende mellem Tidssætningsbindeord, Biord, Forholdsord og sideordnende Bindeord. Således kan, under ændrede Sætningsforhold, *da* og *når* være Tidsbiord og Tidssætningsbindeord (f. Ex. *Då jeg sidst så ham, var han syg;* men: *Då så jeg ham sidst....* — *Når Våren kommer, springer Løvet ud;* men: *Når kommer Våren?*), *før* både være Forholdsord, Tidsbiord og Tidsbindeord (f. Ex. *Før Din Ankomst var dette Rygte udbredt;* men: *Før var dette Rygte udbredt;* og: *Før dette Rygte var udbredt, herskede der Ro), strax* både Tidsbiord og Tidsbindeord, f. Ex. *Jeg kommer strax* og: *Strax jeg kommer, skal jeg besøge Dig* o. s. v.

I ældre Stil kan man som Tidsbindeord finde brugt Ord, der nutildags ikke bruges således. f. Ex. *Thi der*

ieg engang, *imidlertid* (= mens) *Balcke mig betiente, bleff beræt, da spurte hand* (Jammersminde p. 116). — *Imidlertid han underviisede sin Herre i Spillet, gav han ham de fortreffeligste Regle i Regierings Kunsten* (Eilschov). — *Mand tager Got, men mand kand faa* (Ranch). — *Det fierde aar effter hand bleff konge* (Kr. P. V, 438). [Af forskellige Måder, på hvilke man, især hos ældre Forfattere, kan finde Tidssætninger indledede, kunne fremdeles nævnes, f. Ex. *I thy* (= idet) *then frue melte sa,* || *tha fieldh hwn j v wed och laa* (Br. 1,32$_{1032}$).— . . . *then gode stwndh,* || *thet* (= da) *j kam here a myne fwndh* (ib. 1,7$_{181}$).— *Det første, det sollen oprand* (Folkev. II 31 b). — *Imellem* (= medens) *Guds tieniste holtis i tabernackel* (Visitb. 34).— . . . *haffue fretth, tyl thes jek kommer till Pariis igen* (Br. III, 22$^{15}/_{8}$). — *Thä schall han leggæ syt waben fra sæch, istæth han hiem kommær* (Gld. L. 106$_{5}$). — *Fra thæt the kommæ aff parædis, tha vor kayn fød* (Lucid. 85). — *Funten skal altid staa tør oc ren . . . til saa længe en dannemands barn kommer til kircke . . .* (Visitb. 12$_{7}$). — Med indskudt „at": *ind til at de bleffue atskilde* (ib. 23—4). — . . . *før end at wi faa anten vaat eller tørt vdi vor mund* (ib. 102$^{1}/_{2}$). — . . . *oc vide aldri, naar at fremmede fiender offuerfalde oss anten nat eller dag* (ib. 109$_{15}$). — . . . *lucker dem vde . . ., ind til saa lenge at de rette oc bedre dem* (ib. 125$_{5}$). — . . . *saa længy ath i kommer effther i gjen* (Br. II, 93$_{130}$). — *Første* (= så snart) *du kommer i Kloster ind,* || *der møder dig tre onde Retter* (Folkev.)]

For så vidt Tidssætningen slutter sig til et enkelt navnagtigt Led af Hovedsætningen, får den en tillægsagtig Charakter, hvorfor Tidsbindeordet i så Fald kan gengives ved et henvisende Udtryk, f. Ex. *Vi leve i en Tid, da* (= i hvilken) *der på alle Områder skriges: Fremad!* — *Ingen kender den Tid og Stund, når* (= på hvilken) *han skal dø.* — *Den salige Stund, den Midnatstid* || (nl. da, = i hvilken) *Vor Herre han lod sig føde* (Ps. 74).

Tidssætningen kan stundum, især når Talen er om umiddelbart og pludselig indtrædende Begivenheder, [f. Ex. *Afsejlingen var fastsat, da der rejste*

sig en Orkan (= men der rejste sig en O.). — *Han troede Sejren vis, da der i det Fjerne viste sig nye fjendtlige Skarer.* — *Næppe havde den Fremmede fået Øje på os, før han kom hen til os*, o. s. v.] tilknytte et så selvstændigt Indhold, at den efter Sammenhængen bliver over- eller i alt Fald side-ordnet i Forhold til Hovedsætningen, med hvilken den endog tidt kan bytte Rolle; altså: *Der rejste sig en Orkan, da Afsejlingen var fastsat*, o. s. v. Sproglig Sideordnethed vilde indtræde, når det hed: *Afsejlingen var fastsat; dá* (Tidsbiord) *rejste der sig en Orkan*, o. s. v.

I Tidsbisætningers Sted kunne fremdeles stå selvstændige Sætninger som: *Han vilde slaae Alladin,* || *Saa slog han i min Bomuldstot* (Øhl.). — *Længe varede det ikke, saa brød en Stjerne frem* (H. Tolderlund). — *Hør først mine Grunde* (= Når Du først har hørt mine Gr.), *så kan Du fremføre Dine.* — *Vej først, og giv saa,* || *Søg Havn, og bliv saa,* || *Tænk ret, og skriv saa,* || *Gør Gavn, og driv saa* (Chr. Winther).

Tidssætningen kan, især når den har Led tilfælles med sin Hovedsætning, forkortes, f. Ex. *Nyd Livet, så længe Du kan* (nl. nyde Livet). — *Jeg så ham, før Du* (nl. så ham); men: *Jeg så ham, før* (nl. jeg så) *Dig.* — „*Endnu den Streg til*“ (ɔ: når jeg endnu har gjort den Streg til), *tænkte han,* „*saa lægger jeg Ridsefjederen*“ (L. Feilberg).

Indlemmes kunne Tidssætninger i deres Hovedsætninger,

a) når begge Sætninger have fælles Grundord, f. Ex. *Kongen modtoges ved sin Ankomst* (= da han ankom) *med Jubel.* — *Spejderen førtes bagbunden*

(= efterat han var blevet bagbundet) *ind i Lejren.* — *Han gik vred, eller i Vrede,* (= idet han var vred) *bort.* — *Konen snublede ved at gå* (= idet hun gik) *over Gaden.* — *Efter at* (ikke: efterat) *have drukket Kaffe* (= efterat jeg har dr. K.) *læser jeg Morgenbladene.*

b) selv om begge Sætninger hverken have fælles Grundord eller Omsagn,

f. Ex. *Efter Fredsslutningen* (= Efter at Freden var sluttet,) *hjemsendtes Tropperne.* — *I vor Ungdom* (= da vi vare unge) *fremtrådte mange store Ånder.* — *Ved Fredrik d. VII's Død sørgede hele Danmark.*

Anm. 1. Ved Tidssætningens Indlemmelse kunne stundum opstå Tvetydigheder, der dog sædvanlig hæves ved at sammenstille de efter Indholdet sammen hørende Ord, f. Ex. *Vi traf vor Ven spadserende* [= idet {vi / han} spadserede] *i Haven*, og: *Spadserende* (= idet vi s.) *i Haven traf vi vor Ven;* **men**: *Vi traf vor i Haven spadserende Ven.* — *Jeg forhandlede Sagen med ham liggende;* **men**: *Liggende* (= idet jeg lå) *forhandlede jeg Sagen med ham.* — *Han opsøgte mig forladt af andre Mennesker;* **men**: *Forladt af andre Mennesker opsøgte han mig.* — Utilladelige, ialtfald utydelige, Indlemmelser af Tids-Sætninger ere, f. Ex. *Efterat være bleven confirmeret, førte han hende til Brudeskamlen.* — *Allevegne modtaget med Begejstring lignede hans Rejse et Sejrstog.*

Anm. 2. Når Tidssætningens Omsagnsord skulde være et Navneord, får dette ved Indlemmelsen et *som* foran sig, f. Ex. *Cicero reddede som Consul* (= da han var Consul) *Romerstaten fra Undergang.* — *Det Æventyr har moret mig som Barn* (= da jeg var Barn).

Anm. 3. Tidssætnings-Indhold have frit stående (absolute) Udtryk og Vendinger som: „*Digteren vandrer, Lyren i Haand*" (tyd. die Leier in der Hand). — *Man fandt ham siddende, den ene Arm støttet på Bordet.* — „*Øjnene fyldte med Tårer*" (les yeux remplis de larmes) *kom hun os imøde.* — *Hvor hun var smuk, som hun red der i Manegen, Sløret flagrende bagud,*

Hesten gyngende i lette Spring! (Ntd.). — ... *og det gjort*, (l. hoc facto) || *Kom han igjen og satte sig træt* (Baggesen). — *Talt*, *Telemachbs strax adlød sin elskede Fader* (Wilsters Homer). — *Italiens Smaastater undertvungne, vendte de Vaaben mod fremmede Lande* (Synes.) o. s. v. Flere af oven stående Udtryk ere, som det vil ses, mere eller mindre heldige Efterligninger af fremmede Sprogs: „Absolut Accusativ", „Ablativi consequentiae" eller „duo Genitivi".

Anm. 4. På Overgangen til andre Slags Biords-Sætninger stå Sætninger som: *Hvor har Du været, mens* (eftersom) *Du leer saa?* (Holb.). — *Nu er han ret vel stående, medens han for et År siden næppe havde Klæder på Kroppen.* — *Du tager Fejl, idet* (omtr. = hvis) *Du ansér mig for Din Fjende.* — ... *og det er jo ikke værd, at der skal være Ufred mellem os, al den Stund, at det ikke gør Dig nogen Skade* (H. Dr.) [Af ældre danske Forfattere nogle Exempler: *Tw hauer en rask hæst, methen dw kamst so snardh æfter megh* (Br. III, 69_5). — *Skop gud tøm, mædæn han vestæ at the skullæ fallæ* (Lucidar). — *Hwi ladær gud diæflæ frestæ mænnæskæ dawlegæ mædæn han veth, at* ... (ibid.). — *Men du rosær hannum so fast, tha will ieg gerne kæmpe meth hannum* (Br. III, 25_{12}). — *I maa vist haffve selsomme Tancker*, || *Men i her saa ene omvancker* (Ranch). — *Men I have begge den Jomfru saa kjær*, || *Da skulle I bryde herom et Spær* (Folkev.). — *Thet som i gammill tidt er skeed* | *kan en nw hende* | *nar* (= eftersom) *werden er nw møghet wærre* (Povel El.). — *Du est dog Himmerigs Dronning skjøn*, || *Naar du haver født den eneste Søn* (Vise fra Reformt.)].

23. Årsags- og Grunds-Sætninger indledes med: *da*, *efterdi*, *eftersom*, *for*, *fordi*, *for det (at)*, *ved det (at)*, *så som*, *som*, *siden* o. s. v.

f. Ex. *Han er lovlig undskyldt, da han er sengeliggende.* — *Blomsten er visnet, fordi man har glemt at vande den.* — *Siden jeg ikke kan træffe ham idag, vil jeg komme igen imorgen.* — *Ja, men hold reen Mund, for jeg er Keiserens Datter* (H. C. A.). — *Du har vel et gammelt Livbaand at give mig, for der er kommet saa-*

dan en afskyelig Rift i mit („Børneballet"). — *Jeg skulde ikke rose ham, efterdi han er mit Sødskendebarn* (Holb.). — *Som han kiendte deres Overtroe, sneg han sig . . . ind i Sparta* (Guldb.). — . . . *sorte Skindhandsker, der, paa Grund af, at de vare for snevre i Fingerspidserne, dannede krøllede Tutter* (Schand.) [Af ældre Forfattere nogle Exempler: *Jupiter skal eder met lwgnet slaa,* || *Ffor i worre gwder saa forsmaa* (Dor. K.) — *Gud straffe dig, Christian, for Søn du est* (Jammersm.). — . . *eller sørger du, for du er ikke Mø?* (Folkev.). — *Loffuet were Gud . . ., thett thu est karsk och sund* (Folkev.). — *Vor Herre Jesus forbiuder oss det selff; det at hand viste vel, der vilde komme saadan falsk lære* (Pallad.). — . . . *som huer aff eder vil io heller . . . bo ved tør tag end vnder tage draabe* (Pallad.)]

Når Årsags- eller Grunds-Forholdet stærkt fremhæves, indeholder Hovedsætningen sædvanlig et med Bindeordet samsvarende påpegende Biords-Begreb,

f. Ex. *Især derfor må man skye Revolutioner, fordi de nedbryde Agtelse for Loven.* — *Allerede af den Grund må man drage Sejrsefterretningen i Tvivl, da den lyder så usandsynligt.*

Anm. 1. *Fordi* (isl. fyrir því at) er, i Modsætning til de andre Bindeord, væsentlig Årsagsbindeord; dog findes det, især hos ældre Forfattere, også brugt som Grundsbindeord, f. Ex. *Niding skal aldrig komme mig nære,* || *Fordi i er min Hiertens kiære* (Ranch). — *Luk dine Øine til,* || *Fordi Gud selv i Himmerig* || *Din Fader være vil* (Ps. 95). — Som Biord, i Betydning af *derfor*, forekommer „fordi" ofte i ældre Stil, f. Ex. *Vaager fordi* | *thi ath i vide icke* (Kr. P.). — . . . *saa att han wel hafuer fordi sagt med got skiel* . . . (H. Taussen). — *Rom er icke fordi om kuld kast* | *ath Hans Mickelssen er hennis fiende* (Povel El. p. 60).

Anm. 2. Indrømmende Betydning har Bindeordet *da (dog)* i

Tilfælde som: *De samme afmale ham som en Atheist, da jeg intet Tegn dertil finder i hans Historie* (Holb.) — *Men hvoraf kommer det, at Maanen varmer ikke saavel som Solen, da den dog er lige saa stor* (Holb.) o. s. v., samt *fordi* (især efter en Hovedsætning, der indeholder en Nægtelse) f. Ex. *Han vilde ikke miskjende dei ædle Udtryk, fordi hendes Træk endnu vare for lange og ubestemte, han vilde ikke frakjende hendes Bevægelser Ynde, fordi hendes Figur endnu var tynd og ledeløs* („Børneballet").

En særlig Stilling indtager den med *thi* [af isl. því, ved Det] indledede Sætning, der vel efter Tanken er afhængig af den foregående Sætning, men er sproglig selvstændig, hvilket skønnes af Ordstillingen og sædvanlig mærkes ved større Tegn (;) efter Hovedsætningen,

f. Ex. *Soldaten vil blive stillet for en Krigsret; thi han har oftere* (= da han oftere har) *forsøgt på at undløbe.* — *Den Afdøde har utvivlsomt været en elskelig Personlighed; thi han omtales godt af Alle* o. s. v. [Dog med Bisætnings-Ordstilling, f. Ex. *Da bleff han ganske bedrøffuit thii han ey viste* (Kr. P. 1 p. 76)].

Anm. Med Betydning af *thi* står *fordi* i Tilfælde som: *Fordi, vden Tiden, kand Jorden intet vdrette ved sig selff* (H. Skonning).

Thi i Betydningen *derfor* indleder stundum en også for Tanken overordnet Sætning, foran hvilken en Årsagssætning må tænkes underforstået, f. Ex. *Thi kendes for Ret.* — *Thi byde og befale vi.* — *Thi ville vi være glade.* — *Thi stræbe Hver med ærlig Daad at vinde Pris itide* (Grundtvig). — *Ti Bud fik Jøderne, det var for mange* || *Thi har ei heller Jøderne dem holdt* (A. H.)

Sproglig (grammatisk) selvstændige Sætninger kunne forholde sig til hinanden som Årsags- eller Grunds-Sætninger til deres Hovedsætninger, hvilket

Forhold sædvanlig skønnes af de Biord, der i så Fald indskydes

enten i den efter Sammenhængen overordnede Sætning (Hovedsætningen), f. Ex. *Drengen var uartig; derfor satte jeg ham i Skammekrogen* (= Jeg satte Drengen i Skammekrogen, fordi han var uartig). — *Gud er hellig; som Følge deraf hader han det Onde* (= Efterdi Gud er hellig, hader han det Onde),

eller i den efter Sammenhængen underordnede Sætning (Bisætningen), f. Ex. *Landevejen er ufremkommelig; det har nemlig regnet i mange Dage* (= L. er ufremk., da det har regnet i mange Dage). — *Blomsten visnede; man havde nemlig glemt at vande den* (= Bl. visnede, fordi man havde gl. at vande den) [Det indskudte Biord *nemlig* antyder, at Hovedsætningens Indhold er en Følge eller Virkning af Bisætningens].

Årsags- og Grunds-Sætninger kunne ved Indlemmelse blive biordsagtige Bestemmelser til deres Hovedsætninger,

f. Ex. *Drengen hoppede af Glæde* (ɔ: fordi han var glad). — *I sin Angst kunde hun ikke finde Døren.* — *Den Syge kan for lutter Smerte ikke sove.* — *Det er ikke af Dumhed, at han bærer sig således ad.*

Anm. Når Grunds- eller Årsags-Sætningens Omsagnsord er et Navneord, får dette ved Indlemmelsen et *som* foran sig, f. Ex. *Som Formand* (ɔ: da jeg er Formand) *må jeg kalde Dig til Orden.*

Tillæg. Da Tænkelæren gør en bestemt Forskel mellem Grund (Ratio) og Årsag (Causa) så vel som mellem Følge og Virkning, kunde man vente, at også Sætningslæren nøje skelnede mellem Grundsætninger [f. Ex. *Efterdi Gud er hellig, må han hade det Onde,* ɔ: af Guds Hellighed, som Grunden, følger med indre Nødvendighed hans Had til det Onde] og Årsagssætninger [f. Ex. *Manden taler utydeligt, fordi han har mistet nogle Fortænder,* ɔ: Tabet af nogle Fortænder,

som Arsag, medfører som ydre Virkning: Mandens utydelige Tale.]. At man imidlertid sædvanlig behandler dem under Et, ligger dels deri, at Grænsen mellem Grund og Årsag i mange givne Tilfælde er flydende, dels, og vel især, deri, at vort Sprog ikke ved ydre Midler (såsom særlige Sætningsbindeord) skelner mellem disse efter Betydning forskellige Slags Sætninger.

24. Betingelses-Sætninger

indledes med *dersom* (oprindelig = der, hvor), *hvis* (egentlig Ejeform af det henvisende Stedord), *ifald*, *når*, *med mindre*, *uden (at)*, *om* o. s. v.,

f. Ex. *Ifald jeg får Tid, vil jeg besøge Dig.* — *Du bliver aldrig gift, hvis det i Dag ei skeer* (Wessel). — *Dersom vi dømte os selv, dømtes vi ikke* (1. Cor. 11, 31). — *Alle Stokke ere lige gode, når man vil prygle sin Hund* (Ordspr.). — „*Hvad gavner det et Menneske, om han vandt den ganske Verden* o. s. v.“ — *Ingen Naade, med mindre Du* (= hvis Du ikke) *strax bekjender dine Misgjerninger* (Holb.). — *Uden at Nogen* (= hvis ikke Nogen) *fødes paa Ny, kan han ikke see Guds Rige* (Joh. 3, 3) o. s. v. [*Du skalt icke begere at ville vere dommere vden dw kant offuer vinde alle synder* ... (Kr. P. I p. 30). — *Icke begærede han sin helbrede, met minde en det vaare hanss siel til salighed* (ibid. p. 191). — *Forthy hworlundh willæ the tyænæ guth, undhen han them serdeles nathen gawæ* (Lucidar p. 4)].

Anm. 1. Den oprindelige Betydning af *dersom* og *hvis* kan læses ud af følgende hos Lökke (Modersmaalets Grammatik 1876 § 184 Anm. 2) optegnede Exempler af P. Claussen: „Hvor han kom og saa nogen spille med Kort eller Terning, da græd han, og der som han kunde komme dertil pas med, tog han o. s. v.“ — „de Kontorske borge altid Nordfarerne, hvis de behøve“; ɔ: hvad de behøve. „Heraf har“, siger L., „udviklet

sig Betydningen af det ubestemte Tilfælde: de borge dem, hvis de behøve noget, naarsomhelst (i ethvert Tilfælde naar) de maatte behøve noget." — Om den forældede Brug af *som* istedetfor *hvor* s. o. S. 58 [2]) Anm. 1.

Anm. 2. Om *uden at* som indledende en benægtet Følgesætning s. S. 52 Anm. 5.

Omskrevne Betingelsesbindeord, efter hvilke Betingelsessætningens Indhold tilknyttes i Form af en Navneords-Sætning, forefindes i Exempler som: *Under den Forudsætning, at* (= dersom) *hun siger siger Nej, hvad vil Du så gjøre?* — *Sæt, at* (= hvis) *han var uskyldig, så vilde Juryens Kendelse jo være uforsvarlig.* — *Lader os antage, at* (= dersom) *Alt var forbi med Døden, så var det ikke værdt at leve.* — *„Gud give* (= hvis) *jeg var i Grenaa, saa skulde det rigtignok gaae ud over Klokkerne."*

Sætnings-Bindeordet kan tidt være udeladt [se dog Jessen: Dansk Sproglære S. 42, og: Lefolii: Sproglærens Grundbegreber S. 42, 2] i Betingelsessætningen, der i så Fald antager Form, ɔ: Ordstilling, af en Spørgesætning, med hvilken den også er indholdsbeslægtet, f. Ex *Gøres det nødigt* (istdf.: hvis det gøres nødigt) *vil jeg hjælpe Dig.* — *Du bliver gift idag, skal Du det engang blive* (Wessel). — *Har man sagt A, må man også sige B* o. s. v. Fuldstændig sproglig Uafhængighed (Sideordnethed) mellem den — for Tanken — betingende og betingede Sætning er indtrådt i Tilfælde som: *Vil hun ride? Hesten staar sadlet. Vil hun kjøre? Vognen holder for Døren* (Molbech: Opad p. 113).

Anm. I Stedet for det udeladte Betingelsesbindeord kunne Biordene *bare* og *blot* træde, f. Ex. *Alle Klager forstummede, blot hun* (= når hun blot) *viste sig.* — *Bare han havde* (= hvis han havde) *lidt kraftigere Mæle, vilde han egne sig godt for Scenen.*

Betingelsessætningen, eller den betingende Sætning, kan indeholde:

a) en uden Hensyn til Virkeligheden opstillet Forudsætning, hvoraf den „betingede“ Hovedsætnings Indhold er en nødvendig Følge,

f. Ex. *Hvis Gud har skabt Verden, opholder han den også* (ɔ: af Guds skabende Virksomhed følger Opholder-Virksomheden). — *Vinder jeg en sådan Sejr til, er det ude med mig.* — *Når man giver Fanden en Finger, tager han hele Hånden.* — *„Hvis Du Dig skiller fra min Moder, saa har Du ogsaa skilt Dig fra Din Søn“* (Hauch). [I de under a) anførte Exempler betegnes hverken den „betingende“ eller den „betingede“ Sætnings Indhold, men kun Forholdet mellem begge Sætninger, som noget virkelig Stedfindende.]

b) en i Forhold til Virkeligheden mulig, eller mod Virkeligheden stridende Forudsætning, hvorpå det beror, om den „betingede“ Sætnings Indhold vil, eller ikke vil, blive til Virkelighed,

f. Ex. *Du kunde snart blive rask, hvis Du vilde være forsigtig.* — *Dersom det skulde blive smukt Vejr, vilde jeg gerne tage i Skoven.* — *Hvis Jorden var en Jammerdal, vilde Døden være en Velsignelse* (men: Jorden er ingen J., altså er Døden ingen Velsignelse). — *Dersom jeg i sin Tid havde fulgt Dit Råd, vilde jeg nu have været en rig Mand.*

Den til en „betinget“ (hypothetisk) udtalt Betingelsessætning knyttede Hovedsætning kan, når den indeholder noget mér eller mindre Selvgyldigt (af Be-

tingelsen Uafhængigt) og virkelig Stedfindende, fremtræde i „ubetinget“ Form,

f. Ex. *Dersom Ord kunde udrette Noget, da er denne Vanskelighed forlængst løst. — Skulde det Håb glippe, er jeg fortabt. — „Hvis han var uskyldig, da er jeg straffet alt“* o. s. v. [Man sammenligne hermed Exempler som: *Mons sublicius iter paene hostibus dedit, ni unus vir fuisset. — Mit diesem Pfeil durchshoss ich Euch, wenn ich mein liebes Kind getroffen hätte.*] — Det Omvendte finder Sted i Tilfælde som: *„Naar man kun sér hen til de ydre Former, vilde Hengivenheden ingensteds være mere almindelig og mere fuldstændig.“ — Kommer det af Vædskerne, saa skulde jeg tænke . . .* (Holb.).

Den betingede Hovedsætning kan stundum have Form af en Viljessætning eller Spørgesætning,

f. Ex. *Skulde Nogen banke paa Døren, så sig, at der Ingen er hjemme. — Hvis der endnu skulde være nogen Tvivl, så lad Kendsgerningerne tale. — Ifald jeg skulde blive syg, har jeg da ikke lovligt Forfald? — „Haver jeg talet vel, hvi slår Du mig“?*

Med Betydning af og i Stedet for en betingende Bisætning kan stå en Hovedsætning, der altså bliver sproglig (grammatisk) sideordnet med den sædvanlig som Eftersætning — fastere eller løsere — tilknyttede betingede Hovedsætning,

f. Ex. *Læreren kiger blot ind gennem Ruden* (ↄ: hvis Læreren blot kiger ind gennem Ruden); *så bliver der ganske stille i Klassen. — Man trykker bare på en Knap; så ringer det over hele Huset. — Du behøver kun at gnide, saa er jeg der strax igjen* (Øhl.). — *Den Ugudelige, forlade sin Vei . . . og han omvende*

sig til Herren! så skal han forbarme sig over ham. — *Man betænke blot hans vanskelige Stilling, så vil man kunne forstå eller i alt Fald undskylde hans Fejltrin.* — *Det skulde en Anden sagt og ladt mig høre, da vilde han aabenbar faaet at føle, om der endnu var Staal i min Kniv eller Been i min Næse* (Grundtvig). — *Tænk Dig om* (ɔ: hvis Du tænker Dig om), *så vil Du give mig Ret.* — *Vær tro indtil Døden, og jeg vil give Dig Livets Krone.* — *Hvi har Du ikke sagt mig det,* (ɔ: hvis Du ikke havde undladt at sige mig det,) || *saa var jeg gaaet med* (Øhl.) [De sproglig forskellige Skikkelser, som en efter Sammenhængen betingende Sætning kan antage i Forhold til den betingede Sætning, lade sig samle under Et sålunde:

1) *Blot* (= hvis) *Læreren kiger ind gennem Ruden,*
2) *Kiger blot* (Biord) *Læreren ind gennem Ruden,*
3) *Læreren kiger blot ind gennem Ruden,*

} *så bliver der stille i Klassen.*

4) *Læreren kiger blot ind gennem Ruden,* — *og der bliver stille i Klassen.*

Medens den betingende Sætning er Forsætning i 1) (Betingende Bisætning, i hvilken *blot* står som Sætningsbindeord; s. o. S. 78 Anm.), 2) (Betingende Bisætning med udeladt Sætningsbindeord) og 3) (Betingende Hovedsætning), er i 4) Betingelsesforholdet, ɔ: Forholdet mellem det Betingende og det Betingede, udtrykt ved en Sætningsrække, hvis 2 Led ere Særsætninger.]

Betingende Bisætninger lade sig vel stundum forkorte, f. Ex. *Er nogen* (nl. glæderig), *jeg er glæderig* (A. Stub). — *Han vêd det, om ellers Nogen* (nl. vêd det). — *Blot to Dage til af det Slags, saa skal Du bare se* (Vetulus). — *Vi må, om* (nl. det er) *muligt, holde Stand.* — *Du må gå ind på min Plan; hvis*

ikke (nl. Du går ind på min Plan), *blive vi Uvenner*, o. s. v.; derimod kunne de mangelunde indlemmes, f. Ex. *Under en sådan Fører* (ɔ: hvis man har en sådan Fører,) *må man sejre.* — *I så Fald har Du Ret.* — *Under den Forudsætning indlod jeg mig ikke på Sagen.* — *Ingen kan uden Syndsbevidsthed vinde Nåde.*

Herhid høre:

Frit (absolut) stående Tillægsmåde-Sætninger, f. Ex. *Sagens Udfald overgår, oprigtig talt,* (ɔ: hvis jeg skal tale oprigtigt) *mine dristigste Forventninger.* — *Det eier sunde Kræfter, der, rigtig benyttede, afgive Regjeringens bedste Støtter* (F. Dahl). — *Du har, strengt taget, ikke Lov dertil.* — *Hans Embede er, Sportlerne fraregnede, ikke ret stort.* — *Børnene iberegnede, vilde vi have været tredive Mennesker* o. s. v. Kommer i sådan Sammenhæng Tillægsmåden foran et navneagtigt Grundords-Begreb, er den sædvanlig ubøjet og kan da nærme sig Betydning af et Forholdsord, f. Ex. *fraregnet Sportlerne, iberegnet Børnene, undtagen han.* [jfr. tydsk „*ausgenommen*“, der både kan være Bindeord og Forholdsord, s. Simonsen: Tydsk Syntax § 83 A 1.]

Anm. Når den betingede Sætnings Omsagnsord er et Navneord eller navneagtigt Begreb, får dette ved Indlemmelsen et *som* foran sig, f. Ex. *Som Advocat* (= dersom jeg havde været hans Advocat) *skulde jeg nok have fået ham frikendt.*

Den betingende Sætning kan stundum være helt udeladt og kun anes af Sammenhængen, f. Ex. *Jeg kunde* (nl. hvis jeg havde turdet, el. Desl.) *have havt Lyst til at sige et Par Ord* o. s. v.

Også den betingede Sætning kan i livfuld Tale

udelades, hvorved den betingende Bisætning nærmer sig til eller virkelig bliver en selvstændig Sætning, f. Ex. *Hvis jeg blot kunde få hende at sé!* (nl. vilde jeg være lykkelig el. Desl.). — *Skulde det være muligt? (!)* — *O, var jeg Mand, som jeg er Gut* ‖ *Og var min Kjæp en Landse!* (Øhl.)

Betingende Bisætninger kunne i mange Tilfælde uden synderlig Betydnings-Forskel gengives ved:

a) navneagtige At-Sætninger, f. Ex. *Det er ikke så sært, om* (= at) *man kan glemme et Navn.* — *Bedst vilde det være, om* (= at) *han selv kom.*

b) henvisende Sætninger, f. Ex. *Dersom Nogen handler således,* (= Den, som handler således) *vil han blive draget til Ansvar.* [„Man seer ellers let", siger Sibbern i sin Logik § 75 Anm. 1, „at, naar Sætningen er en almindelig Sætning, det opstillede Dersom vil kunne ombyttes med et Den, som, Det, som, eller med en anden Udtryksmaade, hvorved Betingetheden i Formen ophæves (dersom a er b, saa er c ogsaa d — det a, som er b, medfører, at c er d) o. s. v."]

c) andre biordsagtige Bisætninger, f. Ex. „*Naar* (= så ofte som) *jeg er svag, da er jeg stærk*". — *Hvis* (= hver Gang) *jeg om Natten skal gennem denne Skov, tager jeg min Hund med mig.*

Efter Formen sammenlignende, men efter Indholdet nærmest betingende ere:

1) Indskrænkende (Betingelses-) Sætninger, f. Ex. *Såvidt jeg husker* (= hvis jeg husker ret), *er han død for 3 År siden.* — *Så sandt jeg er en Mand, skal jeg få min Vilje sat igennem.* — *Såfremt Du har Dit Liv kært,*

så fly. — [... *den bør du at være hørig oc lydig* ..., *saa framt som Gud skal icke straffe dig paa liff oc sjæl* (Visitb. 19 29/30)].

Anm. Herhen høre Sætninger som: *Min Broder har, det jeg vêd, aldrig givet noget bestemt Løfte desangående.* — *Hun har, mig bekendt, aldrig været gift.*

2) Sammenlignende Betingelsessætninger eller hypothetiske Sammenligningssætninger, om hvilke se nedenfor.

25. Indrømmelses-Sætninger

indledes med: *skøndt*, *omendskøndt* (eg.: om [det] end [er] skønt, at), *om-end*, *-også*, *-så*, *selvom*, *ihvorvel*, *uagtet*, *som*, *enddog*, *dog* (isl. þó, þó at) o. s. v.,

f. Ex. *Skøndt denne Mand i mange År har boet her, er han dog de Fleste ukendt.* — *Selvom Gnieren ejede Alverdens Guld, vilde han dog tro sig fattig.* — „*Om jeg også bliver til Ål, så er der jo Ingen, der sér det.*“ — *Noget må der gøres, om det så ikke bliver Andet end Kvalm.* — *Uagtet hans Venner søgte at bringe ham på andre Tanker, fastholdt han dog sin Plan.* — *Og Nat og Dag kan vexle her i Bjerget,* || *Uagtet man det ikke mærker* (Hauch). — *Man bliver ikke hvid, enddog man sværter Andre* (Ordspr.). — *Lille som Byen var, havde den et stort Taarn* (Topsø). — *See, hvor nu Jesus træder* || *Hen til den Moderstad,* || *Enddog man ham bereder* || *Et grumt, et blodigt Bad* (Ps.). — *Som aldrig røbed sig, trods han var saaret* (Hr. Dr.s Don Juan) o. s. v.

Omskrevne Indrømmelses-Bindeord forefindes i Exempler som: *Lad være, at* (= skøndt) *Loven byder det, så bør der dog vist i dette Tilfælde gøres en Und-*

tagelse. — *Forudsat, at* (= selvom) *denne Sygdom lod sig helbrede, vilde den dog for lange Tider efterlade Svækkelse.* — *Han er dog et Menneske med Alt det, at han er død* (Hr. Dr.).

[Af ældre danske Forfattere nogle Exempler: *Moder, dette siger ieg eder paa min louff,* || *Dog at hannd er minn frennde* (Ludus v. 384—5). — *Hwo som dragher swærdh tho ath engen skathe gør, tha scal han stinges gømen sin hand* (Rosenv. Gl. L.) — *En do* (= skøndt) *han kan ey sin spoth for lade* (Br. I, 5_{117}). — ... *dog* (= selvom) *thet skulde gialde hans død* (ibid. II, 75). — *Dawid, som war skyllig i Urie Død, fast hand slog hannem icke ihiæl* (Jammersm.). — *Jeg vild gerne vere hindis N. til ords,* || *Om hendis N. er skønt til bords* (Ranch). — *Nw lad saa wære* | *ath nogen haffuer wandred till Rom* ... | *icke haffuer hand thet giordt* ... (Povel El.). — *Der som end skønt* (= selvom) *vor gantske Flaade vaar enten forgaaen . . . eller opbrent . . ., wi vilde end da faa gode Raad* (A. S. Vedel). — . . . *thi ellers skal I faae en Ulykke: Trods I mukker* (Eilschov). — . . . *thet* (= selvom) *her loge alth thet guld i werden ær, tog kunne han ey løssæ syt liff ther meth* (Br. III, 21). — *Aldrig vil jeg nogen Ungersvend tro,* || *det han brunde al i Lue* (Folkev.). — *Ther* (= selvom) *all werden fuldt af diefle wore, them frychte wij icke wed ith haar* (Psalmebb.). — *Jeg vil mig icke giffte, der kongen mig selffuer badt* (Folkev.) o. s. v.]

Indrømmelsessætningen, den „indrømmende“ Sætning, til hvilken Hovedsætningen, den „indrømmede“ Sætning, står i Modsætningsforhold (s. n.), kan udtale sit Indhold:

1) som noget Virkeligt („modsættende Grundsbisætning“) og indledes for så vidt med: *skøndt, ihvorvel, uagtet* o. s. v.,

   f. Ex. *Skøndt han er fattig,* (ɔ: Kendsgerningen) *er han altid glad.*

2) som noget blot Muligt eller Antaget

(„modsættende Betingelsessætning") og indledes for så vidt med: *selv om*, *om end* o. s. v.,

f. Ex. *Selv om jeg var rask* (men: jeg er ikke rask), *kom jeg dog ikke.*

Anm. *Endskøndt*, *skøndt* brugtes forhen også om noget blot Muligt eller Antaget, f. Ex. *Jeg skall dog giørre dem veyn thrang* || *Skulde ieg en skønt y baand oc bast* (Ranch p. 167). — . . . *og kand saadan Gierning, skjønt den ilde udfalder, forsvares* (Holb.). — . . . *„omendskjøndt han havde seet mig, saa havde hans Høihed ikke tilladt ham at kiende mig"* (Holb.). — *Endskjønt man indrømmer B., at* . . . . ., *saa har man dog deraf endnu ikke gotgiort, at* . . . (Eilschov).

Modsætningsforholdet mellem Indrømmelsessætningen og dens Hovedsætning sés af de i denne sædvanlig inskudte Biord: *dog*, *alligevel*, *desuagtet*, *ikke des(to) mindre* o. s. v., hvilke Ord for Tanken gentage Bisætningens Indhold, f. Ex. *Skøndt han ikke byder det, ønsker han dog* (= skøndt han ikke byder det), *at det må ské.* — *Uagtet Kirken er stor, er den alligevel hver Søndag overfyldt.* — [*En dog ath de icke scriffue oc ey heller lere mod troen . . . Da bruge de alligeuel tit och offte wtilbørlige ord oc taler* (Kr. P. IV, 493). — *En dog at den alsommectiste gud lader solen skinne offuer onde oc gode. Dog skal dig bluess* (Kr. P. I. p. 7.). — *Oc endog slige w-opliuste Hedninge* | *ingenlunde haffue hafft den rette Videnskaff* . . . *dog alligevel kand mand læse* . . . (Skonning)].

Anm. Grænsen mellem Indrømmelsesbindeord og de med dem samsvarende Biord i Hovedsætningen er forøvrigt i enkelte Tilfælde flydende, hvilket skønnes af et Par Exempler. Således findes *alligevel* i gammel Stil ofte brugt som Indrømmelsesbindeord [f. Ex. *Jeg kand icke hitte min egen Dør,* || *Alligevel* (= skøndt) *jeg har boed her før* (Ranch p. 318). — *Hiem skal tw i sorigs naffn* || *Aligewel thet vorder meg ey tiil*

gaf|fn („Den utro Hustru“ p. 53). — *De giorde och saa* | *alligeuel ath de hagde icke acted ath giffte hannem* (Kr. P. IV p. 458). — *See alligeuel at skibene ære store . . . dog styris de alligeuel met ith lidet roer* (Kr. P. III p. 495)]. Omvendt bruges *dog*, der i ældre Dansk — som Exemplerne S. 85 vise — ofte var Indrømmelsesbindeord, nutildags sædvanlig kun som Biord. — Endelig kan man finde *endskøndt* og *enddog* især af ældre Forfattere brugt som Biord, f. Ex. *I haver haft det længe nok, I maa endskjønt* (= dog) *engang miste det* (Gr.s og Fr.s K. V, 5). — „*Uagtet man advarede ham, vilde han enddog ikke afholde sig derfra*“. — *Endskiønt da Regiering ikke altid indelukker Herredømme, saa kand de dog begge meget vel foreenes* (Eilschov).

Følger Indrømmelsessætningen efter sin Hovedsætning, mister denne sædvanlig sit Modsætningsmærke, f. Ex. *Kirken er hver Søndag overfyldt, uagtet den er stor.* — *Figentræet omhuggedes ikke, skøndt det ingen Frugter bar* ff. Men med Eftertryk, f. Ex. *Himlen er dog blå, skøndt den Blinde sér det ikke* (Ordspr.).

Stundum, især i Talesproget, indlemmes Hovedsætningens Modsætningsmærke i Bisætningen, f. Ex. *Du spørger mig om Vej, skøndt Du dog selv bedst burde kende den.*

Indrømmelsessætningen antager ved Bindeordets Udeladelse, ligesom Betingelsessætninger (s. o. S. 78), spørgende Ordstilling, men kendes i så Fald på Ordet *end*, hvortil i Hovedsætningen sædvanlig findes tilsvarende Biord,

f. Ex. *Jeg vill dricke och vere fri,* || *Skulde dette ennd koste rosennobel ti* (Ludus v. 366-7). — *Er end Evnen ringe* (= Selvom Evnen er ringe), *så er dog Viljen god.* — *Din Drøm, var den end sand, den siger jo kun dette* (Wessel). — *Går han end fattig klædt, er han desuagtet rig.* — *Guds Børn kan sig glæde*

som Blomster ved Gry, || *Skal selv de ligge knust under Aftenens Sky* (Ingemann).

Uden Modsætningsmærker hedder det, f. Ex. „*Skuffed' ham Lykken, veeg Glæden bort*, || *Det skulde hans Sjæl ei bøie.*" — *Er han lam, er han stam, har han Penge, går han fram* (Ordspr.).

Indrømmende Bisætninger kunne såvel forkortes som indlemmes eller helt udelades,

f. Ex. *Vi mødes, om* (nl. det end) *ikke* (nl. skér) *før, så på Tirsdag.* — *Han gik, skøndt* (nl. han gjorde det) *nølende, ind på vor Plan.* —. — *Med små Midler* (ɔ: selvom man har små Midler) *kan man stundum udrette Meget.* — *Den store Franklin gjorde i sin tarvelige Klædning* (ɔ: skøndt han var tarvelig klædt) *megen Opsigt ved det forfinede franske Hof.* —. — *Jeg holder dog* (nl. skøndt man ikke skulde tro det, eller Desl.) *en Klat af af ham* (Øhl.).

Anm. Her kunne nævnes:

1) indrømmende Tillægsmåde-Sætninger, hvor Tillægsmåden som et Slags Forholdsord styrer et efter eller foran stående Navneord, f. Ex. *Uanseet disse Anstød og Hinder forfremmedes dog Evangelium* (Holb.). — *Uagtet hans Iver*, eller: *hans Iver uagtet, kunde han Intet udrette.*

2) det Tankegangen afbrydende: *(End)skøndt, (og) dog*, som uden sproglig Forbindelse med den efter følgende Hovedsætning, peger tilbage på en underforstået Indrømmelsessætning med sin Hovedsætning, f. Ex. *Endskjønt, om Sommeren naar man vil lægge sig i Græsset og høre skarp til, kand man og fornemme en liden Lyd* (Eilschov). — *Endskjønt, jeg bryder mig dog ikke mere om, at Nogen skal forelske sig i mig* (Topsøe). — *Og dog, det nytter ikke at tale Mere om den Sag* (ɔ: skøndt der kunde være Opfordring til at tale Mere om den Sag, vil jeg dog ikke gøre det, da det ikke nytter). — *Dog, hvad siger jeg?* jfr. *Quamquam quid loquor?*

Efter Betydningen indrømmende ere:

Almindelig eller ubestemt henvisende Sætninger,

der indledes med Stedordene: *hvo*, *i-hvo*, *hvem*, *hvis*, *i-hvad*, *hvad-somhelst* o. s. v.; *hvilken*, eller Biordene: *hvor*, *hvor-dan*, *-ledes*, *-somhelst* o. s. v., sædvanlig i Forbindelse med Biord som: *så*, *ellers*, *end* o. a.,

f. Ex. *Hvem Du så* (eller: *end) er*, *så skal Du være mig velkommen.* — *Lærdom er Lærdom, af hvis Mund den end flyder* (Holb.). — *Hvad jeg gør, så er det galt.* — „*Forhast Dem ikke, ihvad De saa gjør*" (Heib.). — *Hvilke Synder han ellers kan have på sin Samvittighed, så er han i denne Sag uden Skyld.* — *Guds Øje sér os, hvor vi så færdes.* — „*Guld er Guld, hvor det end findes*" (Holb.). — *Jeg vil dog prøve paa at skære den Karl en Fløjte, hvor klog han forresten er* (Carit Etlar).

Anm. 1. Mærkes kan her: „*hvorom al Ting er*" i Betydningen: „hvorledes det end forholder sig", f. Ex. *Dog, hvorom alting er, saa gaar jeg nu min Vei* (Wessel).

Anm. 2. I Stedet for *hvad* kan siges *alt hvad* eller *alt det*, f. Ex. *Alt hvad nu Vølund søgte at bevidne sin Uskyldighed, saa hjalp det ham plat ud Intet* (Øhl.). — *Alt det hun arbejder, kan hun næppe tjene til det daglige Brød.*

Anm. 3. I samme Betydning som det Tillægsord eller Biord udvidende *hvor* kan bruges *så*, f. Ex. *Så* (= hvor) *utroligt det end lyder, så er det dog sandt.* — *Så gerne jeg vil, (så) kan jeg ikke hjælpe Dig.* — *Så styg Du er, så er Du dog i Stand til at gjøre Din Lykke* (s. o. S. 52, Anm. 7). — . . . *saa utaalelig en Stank, at Munk, saa syg som han var, maatte samle alle de Kræfter, ham endnu var tilbage* (Malling).

Indrømmelsessætningen er stundum udtrykt i Form af en Hovedsætning, til hvilken den „indrømmede" Sætning sprogligt kan stå i nærmere eller fjernere

Forhold; men det mellem begge Sætninger Sted findende Modsætningsforhold fremgår dog mer eller mindre klart af Sammenhængen,

f. Ex. *Han byde mig sit Liv* (= selvom han byder mig sit Liv), *så står mit Had dog fast. — Sandheden må frem, det koste hvad det vil. — Han kan give de helligste Forsikringer, så trôr dog Ingen ham på hans Ord. — Du maa kalde mig Slyngel, saa meget som du vil, saa er jeg dog din Broer* (Holb.). — *Rigtignok har jeg i mine Dage oplevet Meget; men aldrig har jeg dog sét Mage* (= skøndt jeg . . . har opl. M., har jeg dog aldrig o. s. v.). — *Paa Kneiper just ikke jeg sværmer,* || *dog her kommer jævnlig jeg hen* (Hostrup). — *Viben vil værge hele Marken og kan ej værge sin egen Rede. — Højt er Herrebud, højere er Guds Bud. — Før var han arrig, ubændig og bister,* || *Vulkan kan nu magelig have hans Kram* (Helms).

Såvel Betingelses- som Indrømmelses-Sætninger kunne være dobbelte eller flerleddede, når de indeholde to eller flere vel lige mulige, men dog mér eller mindre indbyrdes stridige Forudsætninger, uden Hensyn til hvilke eller trods hvilke den fælles Hovedsætnings Indhold udsiges,

f. Ex. *Hvad enten hun virkelig er syg, hvad eller hun lider af indbildt Syge, så sér hun meget gusten ud. — (Hvad) enten Døden indfinder sig tidlig, eller den lader vente på sig, så kommer den dog altid utilpas. — Krigen vilde have været uundgåelig, hvad enten Kongen dengang var død, eller han endnu havde været i Live. —. — Gift Dig eller gift Dig ikke: Du begge Dele vil fortryde. — Man sætte Hierte*

for, man sætte Hierte bag, || *En Tyv er dog en Tyv* . . . (Wessel). — *Han taler gierne om sig selv;* || *Det passe ilde, passe vel!* (id.)

Anm. Dobbelte eller flerleddede Betingelses- og Indrømmelses-Sætninger kunne, især når de dele Grundord eller Omsagn med Hovedsætningen, forkortes. f. Ex. *Enten man vil, eller* (nl. man) *ikke* (nl. vil), *må man beundre dette Talent.* — *Skyldig eller uskyldig* (ɔ: hvad enten han er skyldig, eller han er uskyldig), *må han bøde for sine Forgængeres Synder.*

Tillæg. Om Betingelses- og Indrømmelses-Sætningers Slægtskab med Årsags- og Grunds-Sætninger.

Ligesom Betingelses- og Indrømmelses - Sætninger ere indbyrdes beslægtede, idet disse ere at betragte som et særligt Tilfælde af hine, således ere begge, hver på sin Måde, beslægtede med Årsags-Sætninger; thi: Betingelsen er en tænkt Årsag, f. Ex. *Hvis Du kendte Forholdene* [tænkt Årsag], *vilde Du dømme mildere* [Virkning]; **men**: *Fordi Du ikke kender Forholdene* [virkelig Årsag], *dømmer Du så strengt.*

Indrømmelsen er en virkelig eller tænkt Årsag, hvortil Hovedsætningen indeholder en Virkning, der er den modsatte af den ventede, f. Ex. *Skøndt denne Mand længe har bôt her* [virkelig Årsag], *er han dog de Fleste ukendt.* — *Selvom Gnieren fik Alverdens Guld* [tænkt Årsag], *vilde han dog tro sig fattig.*

I Kraft af Slægtskabet mellem Indrømmelse og Årsag kan man udvikle og opløse Forholdet mellem den „indrømmende" og „indrømmede" Sætning således:

Da denne Mand længe har bôt her [virkelig Årsag], *er han de Fleste bekendt* [ventet, ej Sted findende Virkning].
Fordi denne Mand er en Særling el. Desl. [uanført virkelig Årsag], *er han de Fleste ubekendt* [uventet, Sted findende Virkning].

Hvis Gnieren fik Alverdens Guld [tænkt Årsag], *vilde han tro sig rig* [ventet, ej Sted findende Virkning].
Da Gnierens Guldtørst er uslukkelig el. Desl. [uanført, virkelig Årsag], *trôr han sig fattig* [uventet, Sted findende Virkning].

26. Sammenlignings-Sætninger bestemme Hovedsætningens Indhold ved Sammenligning med noget efter Måde, Grad eller Forhold Ligt eller Uligt og indbefatte:

A) Sætninger, der — bekræftende eller benægtende — rumme Sammenligningspunktet i samme Mål som deres Hovedsætninger,

f. Ex. *Hun blomstrer som en Rose* (nl blomstrer). [Her forefindes Sammenligningspunktet *blomstrer* i lige Mål i Sammenligningsleddene *hun* og *Rose*.] — *Han arbejder ikke så flittigt, som han burde.* [Her siges Sammenligningspunktet ikke i lige Mål at være tilstede i Sammenligningsleddene.]

Herhid høre:

Mådes-, Beskaffenheds-, Grads- og Forholds-Sætninger; de indledes med: *som (alt efter som, alt som, efter som)*; samt *jo* (af isl. *ey, ei* eller *æ*, altid), der udvider en efter følgende „højere Grad" (Comparativ).

I Hovedsætningen forefindes tidt Ord (Begreber), der ere samsvarende med Sætningsbindeordet; særligt må her mærkes det med *jo* samsvarende, på pegende *des* (af isl. þess, dets) eller: *desto* (udansk Form, s. H. Dahls Hjælpeordbog) med en efter følgende „højere Grad",

f. Ex. *Lige som Moderen er Forbillede for Datteren, således er Faderen det for Sønnen.* — *Han er den Samme, som han altid har været.* — [*The ere oc saa mennickir | giorde aff then samme malm ther* (= som) *andhre syndere* (Povel El.)]. — *Skyggerne forkortes, alt efter som Solen stiger.* — *Din Lejlighed er netop sådan, som jeg havde tænkt mig den.* — *„Det øst-*

indiske Liv blev ham efterhånden imod, *alt som* *han anstillede disse uvilkårlige Sammenligninger.* — *Var hun ikke Pebermø, saa godt som han var Pebersvend?* (Budde). — *Som man råber i Skoven, får man Svar.* — *Du taler, som Du har Forstand til.* — *Hans Iver er så meget mere rôsværdig, so'm han ikke ledes af Egennytte.* —. — *Jo ældre man bliver, des forsigtigere må man være.* — *Jo nærmere man kommer Æquator, des mere tiltager Varmen* (derimod: Varmen tiltager, jo nærmere man kommer Æquator). — *Ved din Beskedenhed min Brøde voxer meer,* || *Jo mere jeg dit Værd ved den forøget seer* (Wessel).

Ligesom *jo* tidt bruges med på pegende Betydning (= des, l. eo) i Hovedsætningen, f. Ex, *Jo mer man drikker, jo mer man tørster.* — *Jo større Faren er, jo større Laurbærkrandse erhverver du inter Philosophos* (Holb.) o. s. v., således kan man, især vel i ældre Stil, finde *des* brugt henvisende (relativt) i Bisætningen (= jo, l. quo), f. Ex. *E thes nærræ the æræ hanum, tess meræ vidæ the* (Lucidar). — *Dess mere ath nogen tager eller stryger paa dem diss deyligere och mer skynnende bliffue de* (Kr. P. I, 161). — *E dis eldre du est, e dis heller gack til oc lad dig berette* (Visitb.). — *Oc io dis fattigere en dannequinde, dis heller gack met hende* (ibid.).

Anm. 1. Med udeladt Sammenlignings-Bindeord siges, f. Ex. *Han er den Samme,* (nl. som) *han altid har været.* — *Jeg skal følge Dig på Vej så langt,* (nl. som) *min Tid tillader.* — *„De sov så sødt, de kunde“* (Grundtvig). — [... *fød aff then samme adel hans undersotte er kommen* (Povel El.)]

Anm. 2. Forkortes eller indlemmes kunne Sammenligningssætninger, der have Grundord eller Omsagn tilfælles med deres Hovedsætninger, f. Ex. *Jeg betragter Dig,*

som (nl. jeg betragter) *min Fjende.* — *Du skal elske Din Næste, som Dig selv.* — *Jeg kender ligeså lidt ham, som han* (nl. kender) *mig.* — *Hun trôr på hans Ord, som* (nl. hun trôr) *på Evangeliet.* — *Forældrenes Glæde var lige så stor som Barnets* (nl. Glæde var stor).

Såvel Hoved- som Bi-Sætning ere forkortede i Tilfælde som: *Jo galere* (nl. det går), *des bedre* (nl. er det). — *Jo før, jo heller.* -- *Jo større Stæder, jo større Frihed* (Holb.). — *Dess stiller vand, dess dyber grund* (Ranch).

Anm. 3. Når 1ste Sammenligningsled i Hovedsætningen ikke indtager Grundords-Pladsen, kan i den forkortede (indlemmede) Bisætning 2det Sammenligningsled, hvis det er et personligt Stedord, snart findes stillet i Nævneform, f. Ex. *Thi af en Mand, som Du* [nl. er], *jeg venter intet mindre* (Wessel). — *Noget saa Yndigt, Jomfrueligt, som hun* (nl. var), *kunde man ikke see* (Abrah.) o. s. v., snart i Afhængighedsform, f. Ex. *Æren herfor tilkommer lige så meget min Søster, som* (nl. Æren herfor tilkommer) *mig.* — *„Hvedebrød, det er ikke for Usselrygge, som Jer“* (P. Möll.) o. s. v. [At stille det stedorlige (pronominale) 2det Sammenligningsled i Afhængighedsform, når 1ste Sammenligningsled er Grundord i Hovedsætningen, f. Ex. *Jeg er lige så god, som Dig* (istedetfor: Du). — *Min Søster er lige så gammel, som mig.* — *Han bôr i samme Hus, som hende* (!) o. s. v., er en i Talesproget ikke sjældent forekommende Unøjagtighed — for ikke at sige: Fejl.]

Anm. 4. Sproglig selvstændige Sætninger, der efter Sammenhængen træde i Stedet for sammenlignende Mådes- og Grads-Sætninger, ere, f. Ex. *Regn afvexler med Solskin, Kulde med Varme* (ɔ: ligesom Regn afvexler med o. s. v.); *således vexler i Menneskelivet Smerte og Lyst, Frygt og Håb.* — *Livet er kun kort* (ɔ: jo kortere Livet er); *des bedre må det bruges.*

Anm. 5. Sammenligningssætningen er, fordi dens Indhold fremgår af Sammenhængen, på Sammenligningsbindeordet nær, udeladt i Tilfælde som: *Det bølger og syder og bruser og hvisler, som* (nl. det bølger og syder o. s. v.) *når Vand blander sig med Ild.* — *Den Gamle vidste lige så lidt, hvor, som* (nl. han vidste), *når han var født.* — *Jeg studerer Jura, ikke så meget af Lyst, som* (nl. jeg studerer Jura), *fordi min Fader ønsker det.*

Særlig kunne her mærkes:

Sammenlignende Betingelses-Sætninger (hypothetiske Sammenlignings-Sætninger), i hvilke det til den udeladte, — „betingede“, — Sætning hørende *som*, med den efter følgende — „betingende“ — Sætnings *om* er sammensmæltet til det på éngang sammenlignende og betingende Sætningsbindeord: *som om*, f. Ex. *Du sér ud, som* (nl. Du sér ud,) *om Du er vred.* — *Det er, som om ikke Mesterens egen Mejsel har været den sidste, der har forladt Værket* (H. Dr.). — *Han går på som* (nl. han vilde gå på,) *om han havde flere Liv hjemme* (Ordspr). — *Fangerne behandledes, som om de vare Dyr.* — *Drengen slugte Maden, som* (nl. han vilde have slugt den,) *om han havde sultet i tre Dage.* — *Solen skinner så lifligt, som om Våren alt var kommet,* o. s. v.

Med udeladt *om* siges, f. Ex. *Han sér ud, som han ikke kunde* (eller: *som kunde han ikke*) *tælle til Fem.* — *Og i min Angst det er, som skal jeg klamre* || *Mig til det Flygtende* (Pal.-Müll.).

Begge Sætninger ere stundum sammentrukne til én Sætning, f. Ex. *Jeg sidder som* (nl. jeg vilde sidde, om jeg sad) *på Nåle.* — *Du er som skabt for denne Virksomhed.*

Anm. 1. Exempler på sammenlignende Betingelsessætninger indledede med *end om*, s. n.

Anm. 2. Man mærke Betydnings-Forskellen mellem: *Du kommer som* (ɔ: som om Du var) *kaldet* og: *Som kaldet* (ɔ: da Du er bleven kaldet, eller: hvis Du bliver kaldet,) *må Du komme.*

Anm. 3. En sammenlignende Betingelses-Sætning kan stundum nærme sig i Betydning til en navneagtig At-Sætning, f. Ex. *Det bæres mig for, som om* (= at) *jeg har sét ham før.* — *Det kommer mig for, ligesom han er bange*

for Rasmus Berg (Holb.). — [*Then samme nat drømde keyseren som* (= at) *han hade waret i en skow . . . ok tøkthæ som* (= at) *the hade dræpæt eth stort dywr* (Br. III, 26 10-8). — *Nw töcker meg som wij ære for radde* (ibid. 108_{20}).]

Af Udtryk og Vendinger, hvis Form eller Betydning mér eller mindre antyde en Sammenligning, kunne her mærkes:

så godt som, der bruges om noget med Virkeligheden tilnærmelsesvis Stemmende,

f. Ex. *Fjenden er så godt som* (= næsten) *slagen.*

Anm. Den Betydnings-Forskel, der er mellem: *Jeg bór i et så godt som* (= næsten) *nyt Hus* og: *Jeg bór i et så godt, som nyt* (= i samme Grad godt og nyt) *Hus*, ane ikke de Folk, der falbyde: „*en så god* (istdf.: godt) *som ny Frakke*“, eller agte at udleje: „*en så god som ny Vogn*“, — og mene: „en *næsten* ny Frakke el. Vogn“.

nok så . . ., vel så . . ., der kunne bestemme et efterfølgende Tillægsords eller Biords Grad i Forhold til noget af Sammenhængen Fremgående, f. Ex. *Han slap nok så godt* (nl. som en tidligere Nævnt) *fra sin Examen*, ɔ: han slap lige så godt eller, om muligt, bedre fra sin Examen end en tidligere Nævnt. — *Mine Indtægter ere vel så store*, ɔ: mine Indtægter ere lige så store, om ikke større end denne eller hin tidligere Nævntes.

Anm. *nok så* bruges forøvrigt tidt, hvor man, uden at sammenligne, vil betegne en vis, temmelig høj Grad, f. Ex. *Han slap nok så* (= ret) *godt fra sin Examen.* — *Sangen lød nok så* (= ret, ganske) *net.* — *Min Søn er nok så* (= ret) *flink.*

ikke så meget som, hvis Betydning vil kunne læses ud af Exempler som: *Den Karl gør ikke så meget som en Undskyldning.* — *De rette Arvinger have*

ikke fået så meget som så. — Jeg har ikke så meget som en Skilling i min Lomme.

Vendinger af højeste Grad (Superlativ), så som: *Du må komme snarest muligt* (ɔ: så snart, som muligt er). — *Denne Sag må behandles i muligste Korthed* (ɔ: i så stor Korthed, som mulig er). — *En hurtigst mulig Befordring ønskes* (ɔ: en B. så hurtig, som muligt er, ønskes). — *Han kommer som oftest for sent.*

B) Sætninger, der — bekræftende eller benægtende — rumme Sammenligningspunktet i andet Mål end deres Hovedsætninger,

f. Ex. *Han lover Mere, end han kan holde,* (= han lover lige så Meget, som han kan holde, + Noget).

Herhid høre kun:

Sætninger, som ved Sammenligningsordet *end* (isl. enn, tyd. denn, engl. than, end) ere knyttede til en i Hovedsætningen stående Vending af „højere" eller „højeste Grad",

f. Ex. *Det er Mere, end jeg kan bære. — Kongen modtoges venligere, end han havde ventet. — Meget i Verden forholder sig anderledes, end det forholdt sig for 50 År siden. — Du svarer på noget Andet, end jeg spørger Dig om.* [„End er", siger H. Lefolii a. St. S. 118.10, „væsentlig kun Betegnelse for et Modsætningsforhold. Efter en Sammenligningsform tilknytter det enten en afhængig Sætning: Han er rigere, end han selv ved af, eller blot et nyt Led til en Sætning: Han er rigere end sin (hans) Broder. Ellers gjør det ikke en Sætning til en afhængig Sætning, men indskydes enten i Sætninger, som alt på anden Måde bære Afhængighedens Mærke, (om-end, hvor-end) eller i en Sætning med Spørgeform (34,6) og stiller den saaledes i Mod-

sætning til den følgende Sætning: Er du *end* lærd, der er dog (så er der dog) Ting, du ikke ved."]

Anm. 1. I daglig Tale bruges stundum *som* istedetfor *end*, f. Ex. *Han er større som jeg* (jfr. Tysk: gröszer *wie* i Stedet for: gröszer *als*)

Slæbende lyder nutildags den overflødige Indskydelse af *som* efter *end*, f. Ex. ...*icke*...*mindre en goed og retsinnig Moder, end som ieg haffuer werrit en troe Hustrue* (J.s M. p. 12). — ... *men icke maa de*...*være her til stede lenger, end som fader vor er sunget* (Visitb.). — *Det er meer, end som jeg havde ventet* (Holb.). — *Om Vorherre og hans Naade* || *veed dog meer end som de Alle* || *hver en Pog i Christentøiet* (Chr. Richardt).

Anm. 2. Ved Sammenligning mellem to i forskellig Grad Sted findende Egenskaber hos samme Grundord bruges omskreven Comparativ i første og Positiv i andet Led, f. Ex. *Denne Officer er mere tapper, end han er forstandig* (jfr. Latin: fortior quam prudentior). — *Han er mere tysk, end* (han er) *dansk.*

Anm. 3. Den ved *end* tilknyttede Sætning forkortes sædvanlig, når den deler Grundord eller Omsagn med sin Hovedsætning, f. Ex. *Denne Mand er et Hoved højere, end alle andre Mennesker* (nl. ere høje). — *Hesten løber hurtigere end Mennesket* (nl. løber). — *Jeg har arbejdet flittigere idag end* (nl. jeg arbejdede) *igår.* — *Forældrenes Glæde er ikke mindre end Børnenes* (nl. Glæde er). — *Om Vinteren ere Dagene kortere end* (nl. de ere) *om Sommeren.* — *Han elsker sit Fædreland højere end* (nl. han elsker) *sit Liv.* — *Du kender hende bedre end jeg* (nl. kender hende) o. s. v. Herved kunne opstå Tvetydigheder, som dog sædvanlig hæves ved at betragte hele Sammenhængen, f. Ex. *Hun ejer ikke andre Meubler end en Commode.* — *Simon Jonas's Søn! elsker Du mig mere end disse?* (Joh. 21,15) [Bibl. 1550: *haffuer du mig kærere, end disse haffue mig?*]. I disse Exempler kunne *en Commode* og *disse*, bortsét fra Indholdet, være såvel Grundord til som Genstande for de i de henholdsvise Sammenlignings-Sætninger underforståede Hoved-Udsagnsord.

Anm. 4. Stundum er 2det Sammenligningsled, når dets Indhold fremgår af Sammenhængen,

1) enten kun antydet ved det sammenlignende *end*,

f. Ex. *Jeg vil hellere selv lide Uret, end* (nl. jeg vil,)

at Nogen skulde tro sig forurettet af mig. — Man vil modtage Dig bedre, hvis Du kommer alene, end (nl. man vil modtage Dig,) *hvis jeg går med. — Hun er ikke stort fornuftigere, end* (nl. hun var,) *da hun var halvvoxen. — Min Broders Familie bryder sig ikke mere om os, end* (nl. den vilde bryde sig om os,) *om vi vare vildt Fremmede. — Han følte sig mere alene, end om Egnen havde været uddøet* (L. Feilberg). — *Thi vor Frelse er nu nærmere, end da vi bleve Troende* (Rom. c. 13). — *Jeg har min Datter kjærere, end at jeg skulde give hende saaledes bort* (Holb.). — *... medens dets Tagrygning ikke laa højere, end hun kunde se op til den fra sit Vindue* (Schandorph). — *Vi stod da ... et godt Stykke Vej længere borte, end hvor vi nu sidder* (H. Dr.) o. s. v.

2) eller helt udeladt,

f. Ex. *Han bliver aldrig klogere* (nl. end han hidtil har været). — *Man kommer aldrig Idealet nærmere. — Han gav et mindre høfligt* (= temmelig uhøfligt) *Svar.*

Anm. 5. Den især i Talesproget ofte forekommende Brug af Afhængighedsformen i 2det Sammenligningsled [f. Ex. *Han er ældre end mig. — ... men denne (Skov) var langt skjønnere end dem, hvor han før havde boet* (Topsø). — *Det er der flere end Dig, der gjør* (H. Dr.). — *Nu er hun* (Hermione) *stor — ja større end mig selv* (Pal. Müller). — *Der var ingen Andre tilstede end hende.*] kan, ihvorvel det må indrømmes, at der i vort Sprog i det Hele taget er (Lefolii a. St. § 60.3) „en Bevægelse hen imod at bruge Afhængighedsformen som det franske Sprogs pronoms absolus", i alt Fald indtil videre ikke godkendes som berettiget Sprogbrug.

Af sammenlignende Udtryk og Vendinger, der udvide enkelte Sætningsled, kunne mærkes:

alt Andet end,

f. Ex. *Tjeneren var alt Andet end* (ɔ: ingenlunde) *høflig. — Her bôr en alt Andet end dansk sindet Mand.*

ikke Andet end,

f. Ex. *Jeg kan ikke Andet end* (ↄ: jeg må nødvendigvis) *dadle Din Adfærd.* — *Man kan ikke Andet end sige, at han har båret sig fiffigt ad.*

ingen Anden (Andre, Flere) end,

f. Ex. *Her kommer ingen Andre end* (ↄ: kun) *jeg.*

Anm. Istedetfor *ingen Anden end* siges stundum: *Ingen uden* (jfr. Latin: nemo nisi), f. Ex. *Ingen uden jeg besøger denne Syge,* = Ingen besøger denne Syge uden jeg (ↄ: kun jeg besøger denne Syge); forskelligt fra: *Ingen besøger denne Syge uden* (Forholdsord) *mig* (ↄ: uden at jeg er med); jfr. Høysgaard § 1744 e).

mer end,

f. Ex. *Han hørte med mér end menneskelig* (ↄ: overmenneskelig) *Tålmodighed på hendes Pjat.* — *Jesus, det er meer end meget, ‖ At jeg Dig til Gave fik* (Brorson). — *O, min gamle Jaconets Kjole er meer end god nok* („Børneballet").

mindre end,

f. Ex. *I mindre end* (ↄ: under) *to Timer bragtes Alt i Orden.* — *Fjenden har slået Lejr i mindre end tre Mils Afstand fra vor Hovedstad.*

Intet mindre end,

f. Ex. *Denne Dreng er Intet mindre end* (ↄ: mindst af Alt) *dum,* ↄ: det er så langt fra, at man kān kalde denne Dreng dum, at der tværtimod må tillægges ham en vis Grad af Klogskab. — *Der har Du givet et Intet mindre end godt* (ↄ: temmelig slet) *Råd.*

intet Mindre end,

f. Ex. *Han attrår intet Mindre end* (ↄ: i alt Fald, allermindst, i det Mindste) *en Ministerpost.*

Anm. Hvis man, efter moderne Retskrivning, ikke ved stort Begyndelsesbogstav vil fremhæve det navneagtig (substantivisk) brugte Ord, må man, for at den i Talesproget

på Betoningen kendelige, hørlige, Betydningsforskel mellem: *Intet mindre* og *intet Mindre* også kan finde et synligt Udtryk, bruge andre Midler, f. Ex. intet mindre og: intet mindre.

heller end gerne,

f. Ex. *Han tog heller end gerne* (ɔ: særdeles gerne, med største Glæde) *mod mit Tilbud.*

Efter Betydningen sammenlignende ere Udtryk og Vendinger som:

Den Ære er for stor for mig (ɔ: er større end jeg fortjener). — *Hatten er for lille til Dit Hoved* (ɔ: er mindre, end Dit Hoved kræver). — *Min forrige Lejlighed var for dyr i Forhold til mine Årsindtægter.* — *Jeg kiender mig for vel til mig at bilde ind,* ‖ *At heele Verden var udi et Kalveskind* (Wessél). — *Denne Gård er ikke bred nok til, at en Vogn kan vende.* — *Jeg kender ham ikke nøje nok til, at jeg vil bede ham om den Tjeneste.* — *Kunsten er altfor rig til at ét Menneske kan rumme den hélt.* — *Min Synd er for stor til, at den kan tilgives,* ɔ: større end, at den kan tilgives, eller: så stor, at den ikke kan tilgives (s. o. S. 52, Anm. 5.)

Af andre Slags Biords-Sætninger kunne flere med større eller mindre Lethed ved Omskrivning stilles i Sammenligningsforhold til deres Hovedsætninger og derved omdannes til Sammenligningssætninger, såsom:

Tids-Sætninger, f. Ex. *Når Solen stiger, forkortes Skyggerne,* = I samme Grad, som Solen stiger, forkortes Skyggerne, eller = Jo mere Solen stiger, des mere forkortes Skyggerne. [Sammmenlignende Form have de med *så snart, længe, ofte* o. s. v., *førend, ligesom* og *som* indledede Tids-Sætninger].

Årsags- og Grunds-Sætninger, f. Ex. *Da han er svagelig, må han være forsigtig,* = I samme Grad, som han er svagelig, må han være forsigtig; eller: Svagelig som han er, må han være forsigtig. [Sammenlignende Form have de med *eftersom* og *såsom* indledede Grunds-Sætninger].

Betingelses-Sætninger, f. E. *Dersom* (= i samme Grad, som) *vi dømte os selv, dømtes vi ikke.* [Sammenlignende Form have de med *såfremt, såsandt, såvidt* (forsåvidt), *som om* indledede Betingelses-Sætninger.]

Indrømmelses-Sætninger, f. Ex. *Hun er ikke elskværdig, skøndt* (= i samme Grad som) *hun er tiltrækkende.* [Sammenlignende Form have Indrømmelses-Sætninger som: *Så gerne jeg vil, kan jeg ikke hjælpe Dig* s. o. S. 89, Anm. 5.]

Tillæg.

Til de ovenfor påviste Betydniugs-Overgange mellem de forskellige Slags Biords-Sætninger svare ydre Ligheder, i det flere Biords-Sætninger dele Sætnings-Bindeord. Således er *når* fælles for Tids- og Betingelses-Sætninger, *da* og *siden* for Tids- og Grunds-Sætninger, *som* og *ligesom* for Tids- og Sammenlignings-Sætninger o. s. v.

Biords-Sætninger lade sig som Følge af deres Sætningsbindeords oprindelige Betydning [*efterat* = efter Det at; *idet* = i Det at; *thi* = ved Det at (isl. því at); *fordi* = for Det at (isl. fyrir því at); *ifald* = i det Fald at; *omendskøndt* = om det end er skønt at; *uagtet* = ikke agtet at, o. s. v.] i mange Tilfælde føre tilbage til Form af At-Sætninger, hvis *at* dog sædvanlig enten er bortfaldet eller sammensmæltet til Enhed med et foregående Ord.

Mér eller mindre hjemligt står *at* i Tilfælde som: *Jeg forud er saa sikker,* || *At jeg et Ønske gjør, i det at jeg mig stikker* (Wessel). — „... *og det var fordi at de pralede*". — *Thi at Sorgen hun tvinger saa Mange* (Ps. 784). — *De stærke Drikke . . . bleve alle disse Folk uagtet at de i høi Grad elske dem, en virkelig Gift* (J. Kraft). — *Hvergang at en jordisk Smerte* || *Ængstede det syge Hjerte* (Øhl.). — *Jeg rykkes andensteds imod min Agt og Ville* || *Hen hvor at Elskovs Magt befaler mig at gaae* (Achill. og Polix.). — *Saa lenge att der war Haab . . . saa lenge war denne Quinde skickelig* (J.s M.) — *Huor wel att hun er blind* (Jammersm.). — *Der skal inthet rige eller land kry eller orloge mod det andet paa*

den tiid at wor herre fødiss skall (Kr. P. 1 p. 68). — . . . *oc vide aldri, naar at fremmede fiender offuerfalde oss anten nat eller dag* (Visitb.).

Ligesom det enkelte Biord kan være styret af et Forholdsord, f. Ex. *for oven, fra iår, i tusindvis* o. s. v., således kunne Biords-Sætninger, om end sjældnere, ved Forholdsord knyttes til deres Hovedsætninger, f. Ex. *Jeg kan huske denne Mand fra, da jeg var ganske lille.* — *Hun kommer ikke uden, hvis hun udtrykkelig indbydes.* — . . . *at disse Forholdsregler ikke behøves uden, naar Tordenvejret er nærved* (Ørsted). — . . . *men Synskredsen naaede langt videre . . . indtil, hvor Havet smeltede sammen med Himlen* (Schytte). — *Hans optimistiske Natur fandt sig tilfreds med, som det Hele var gaaet* (Schandorf).

Cap. 3.

Om forbundne eller sammenhørende Sætningers indbyrdes Forhold og Plads.

Ligesom énsartede Taledele (lutter Navne-, Tillægs-, Udsagns-Ord o. s. v.) kun danne Ordrækker, ikke Sætninger, der ere Enheden af et nævnende og udsigende Begreb; således fremkommer der ved en sideordnende Sammenstilling af sproglig énsartede Sætninger (lutter selvstændige eller uselvstændige Sætninger) kun Sætningsrækker (I.), ikke Sætningskæder (II.), hvis Væsen nødvendigvis kræver et Møde mellem sproglig uensartede Sætninger, ɔ: Hoved- og Bi-Sætninger.

I. Sætningsrækken,

om hvilken er talt oven for S. 3, kunde man inddele i:

1) den uafhængige eller selvstændige, der består af lutter uafhængige eller selvstændige Sætninger, så som:

a) Særsætninger,

f. Ex. *Bøn stiger op, Nåde stiger ned* (P. Syv). — *Uvejret er forbi, og Solen skinner atter. — Er det Dit Alvor, eller spøger Du? — Jeg kan sé Dig; men Du kan ikke sé mig. — Enten er Luften trykkende varm ‖ Eller mit Hjerte lider af Hede* (H. Hertz).

b) Særsætninger og Hovedsætninger,

f. Ex. *Den Syge er tilvisse i god Bedring* (Særsætning); *men han vil dog først blive ganske rask* (Hovedsætning), *når han kan komme ud i frisk Luft.*

c) Hovedsætninger,

f. Ex. *Vi havde forladt Forposten, og Marchen gik i sydlig Retning, da Fjenden kom tilsyne. — Der er spildt megen Kraft, meget Blod er udgydt, og store Pengeofre ere bragte, uden at Sagen er kommet Målet et Hanefjed nærmere. — Gaae vi derimod uden for Villiens Regel, og slutte os til en andens Samtykke i et Tilfælde, hvor den samme skulde sætte et mindre Gode for et større, saa bedrages vi i vores Slutning, saa er Samtykket ikke længere formodentlig, saa er Pagten en Drøm, saa er Selskabet en Indbildning* (Eilschov).

2) den afhængige eller uselvstændige, der består af lutter afhængige eller uselvstændige til en fælles Hovedsætning hørende Sætninger,

f. Ex. *Hvem jeg er, hvorfor jeg kommer, når jeg rejser, ville I snart erfare. — „Indtil Fisk i Luften dandse, ‖ Indtil Floders Løb må standse, ‖ Indtil Tigre blive fromme, ‖ Indtil Fugle blive stumme, ‖ Indtil Gnieren ‖ Penge kaster hen, ‖ Indtil Piger*

sig ej speile, || Indtil Norges Fjeld || Afgjør Rigets Gjæld: || Skal min Troskab aldrig feile.“

Anm. 1. Når sideordnede Sætninger have fælles Grundord eller Omsagn, fremtræde de sjældent alle i fuldstændig Skikkelse, da man i Almindelighed skyr unødvendig Gentagelse.

f. Ex. *Han har arbejdet flittigt, men* (nl. han har) *stadig havt Uheld med sig. — Lystig vi synge og springe og lege — Cæsar kom,* (nl. C.) *så og* (nl. C.) *vandt. — Enten Du vil eller* (nl. Du) *ikke* (nl. vil), *må Du møde. — Da Barberen havde vasket* (nl. Såret) *og* (nl. da Barb. havde) *forbundet Såret, fik han sin Betaling og gik* o. s. v. (s. o. S. 13 a, 1—2).

Ere de fælles Omsagn henførte til forskellig Tid, finder Forkortning sædvanlig ikke Sted,

f. Ex. *Igår skinnede Solen, idag skinner den ikke.*

Anm. 2. Uægte eller tilsyneladende Sideordnethed finder Sted mellem Sætninger, der kun sprogligt (grammatisk), ikke efter Tankesammenhængen, ere sideordnede,

f. Ex. *Uretten er på Din Side; det er klart* (= At Uretten er på Din Side, er klart). — *Der var en rig Mand, og han* (ɔ: som) *klædte sig i Purpur. — „Man vende Sætningen om, og først da bliver den sand“* (ɔ: først, når man vender Sætningen om, bliver den sand) o. s. v., s. under de forskjellige Sætningsarter.

Et særligt Tilfælde af uægte Sideordning udgør:

Ordret Anførelse [oratio recta], ɔ: efter Ordlyden anførte, til et foran stående, indskudt eller efter følgende, Udsagnsbegreb knyttede Udtalelser af den Talende (Skrivende) selv eller af Andre,

f. Ex. *Agesilaos sagde: „Lad Lovene sove for i Dag!“* (ɔ: Ag. sagde, at man skulde lade Lovene sove for den Dag). — *„Gud har siddet til Doms“, hed det, „over de adelige Herrers Trods“. — „Har jeg ikke spillet min Rolle godt?“ spurgte Kejser Augustus på sit Dødsleje.*

Det Udsagnsbegreb, til hvilket den ordrette Anførelse står i Forhold, er udeladt i Tilfælde som: *Og Egen trodser Vaarens Værk, || . . . || Og vejer sine Kræfter: ||* (nl. i det den siger, el. Desl.) *„Smaae Bøgeskud || Spring I kun ud! || Jeg kommer lidt bagefter!“* (Chr. Richardt).

Sætningsrækkens Leds Følgeorden er vilkårlig, med mindre den er bestemt af Ord- eller Tanke-Sammenhængen. Således kunne i Exempler som: *Han var ikke følelsesløs, han elskede sit Fædreland, og han elskede Sandheden . . .* (Hostr.). — *Om det er sandt, om det bærer Sandhedens Præg og Mærke, om det hører Sandhedens Rige til, det ville vi randsage* (Sibbern) o. s. v., de henholdsvise (uafhængige eller afhængige) Sætningsrækkers Led uden væsentlig ændret Mening bytte Plads.

Derimod er i Sætningsrækker som: *Det har regnet stærkt, og som Følge deraf ere Vejene opblødte. — Den Syge bragtes ud på Hospitalet, og der døde han. — Tænk Dig om, og Du vil give mig Ret. — Afrejsens Tid var fastsat; men så blev han syg. — Blomsten visnede; man havde nemlig glemt at vande den. — Betal strax, eller jeg lader Dig udpante. — Beder, og I skulle få. — Vel har jeg oplevet Meget; men aldrig har jeg dog sét Mage. — Livet er kort, des bedre må det bruges. — Fisken fanger Maddingen; men Krogen fanger Fisken* (Ordspr.) o. s. v., de enkelte Leds Følgeorden bestemt af Sammenhængen, — ikke at tale om Tilfælde som: *Flora hun vinker ham, og han følger* || *Glad hendes Spor* (Heib.), hvor Leddenes Følgeorden tillige er bunden af Hensynet til Rhythme og Rim.

II. Sætningskæden,

om hvilken er talt S. 3—4, kan være:

nøgen og udvidet.

A. Den nøgne Sætningskæde

består, som sagt, kun af sine Grundled:

a) den overordnede Sætning, en selvstændig Sætning (Hovedsætningen), af hvilken en anden Sætning (Bisætningen) er sproglig afhængig,

b) den underordnede Sætning, en uselvstændig Sætning (Bisætningen), der står i sprogligt Afhængighedsforhold til en anden Sætning (Hovedsætningen),

f. Ex. *Storken flyver bort* (Hoveds.), når Efteråret nærmer sig (Bisætn.). — Da det ved Nattetide bankede stærkt på Døren, *blev hun meget bange.*

Anm. 1. Sædvanlig indeholder vel den overordnede Sætning Noget, der også for Tanken (logisk) er Overordnet, ɔ: Hovedsagen, det Væsentlige, hvorimod den underordnede Sætning kun angiver Omstændigheden, det mindre Væsentlige; men stundum finder dog det Omvendte Sted. Således i Tilfælde som:

Vi vide Alle, at Jorden er rund (= Jorden er, som vi Alle vide, rund). — *Jeg kunde ikke selv hjælpe mig ud af min vanskelige Stilling, hvorfor jeg besluttede mig til at indhente erfarne Mænds Råd* (= Da jeg ikke selv kunde hjælpe m. u. af m. v. St., besluttede jeg mig til at indhente erfarne Mænds Råd). — *Afsejlingen var fastsat, da der indtrådte uforudsete Hindringer* (= Da Afs. var f., indtrådte der uforudsete Hindringer).

Flere Exempler på sådan uægte Underordnethed s. under de enkelte Bisætnings-Arter.

Anm. 2. Sætningskædens underordnede Sætning forefindes (s. o.) ofte i ufuldstændig Skikkelse eller som Sætningsæmne, f. Ex. *Man skal spise for at* [ɔ: man kan] *leve.* — *Det er ikke godt at være ene* [ɔ: at man er ene]. — *Hun så mig, før jeg* [nl. så hende]. — *Du skal elske Din Næste, som* [nl. du elsker] *Dig selv* o. s. v.

Anm. 3. Ligesom af Sætningsleddene det overordnede, som selvfølgeligt, undertiden udelades (s. o. Udsagns-Viljes- og Spørge-Sætninger), således kan i Sætningskæden den overordnede Sætning stundum være underforstået af den underordnede, Bisætningen, der i så Fald vinder i sproglig Selvstændighed, f. E. *At jeg skulde gøre det Løfte!* (nl. det var dumt el. Desl.). — *At et Menneske dog kan blive saa ulykkelig som jeg!* (Schandorf). — *Denne Gentleman skulde have begået Tyveri!* (nl. det er utænkeligt el. Desl.). — (nl. Jeg siger) *Ikke, at jeg har grebet det; men jeg stræber derefter.* — *Om jeg kan tie!* — *Om jeg kender ham!* — *Hvem der havde Råd til at ligge på Landet!* (nl. han var lykkelig el. Desl.). — *Hvad han har gjort?* (!). — *O, var jeg rig!*; s. o. S. 82—83.

Et særligt Tilfælde af Underordnethed udgør:

Fri Anførelse (Oratio obliqua),

ved hvilken Indholdet, ikke — som ved den ordrette Anførelse — Ordlyden af Andres eller egne Udtalelser, Tanker, Ytringer, Fortællinger o. s. v. fremføres i Afhængighed af en Udsagnssætning eller et Udsagns-Begreb.

De væsentligste ved Omvending fra ordret til fri Anførelse indtrædende Ændringer ville kunne læses ud af neden stående Exempler:

Ordret Anførelse.	**Fri Anførelse.**
1.	1.
Alkestis sagde ved Afskeden til sin Ægtefælle: „*Jeg* d*ø*r for „*dig,* fordi *dit* Liv *er mig* „kærere end *mit* eget. Hvorfor „skulde *jeg* leve med de faderløse „Børn, når *Du* var død? *Jeg* „*beder dig* kun om at mindes „*mig* og ikke give *mine* Små „en anden Moder; *hun* vilde „måske — thi Drager ere „tidt sagtmodigere end „Stifmødre — forurette og „plage dem.“ (Efter N. J. Jensen: Oldtidens Historie S. 55).	Alkestis sagde ved Afskeden til sin Ægtefælle, (at) *hun* dø*de* for *ham,* fordi *hans* Liv *var hende* kærere end *hendes* eget. Hvorfor skulde *hun* leve med de faderløse Børn, når *han* var død? *Hun bad ham* kun om at mindes *hende* og ikke give *hendes* Små en anden Moder; { *hun* / *en sådan* } vilde måske — thi Drager ere tidt sagtmodigere end Stifmødre — forurette og plage dem.
2.	2.
„*Persere*! „sagde Kyros, „Vil*le I* adlyde *mig,* da skul*le* „*I* være frie for Slavearbejde . . ., „men hvis ikke, da fore*stå Eder* „tusinde Plager. *Adlyder mig* „og *vorder* frie! *Jeg trôr,* det „*har været* Gudernes Vilje, at „*jeg* skulde fødes for at tilkæmpe „*Eder* Frihed. *I ere* ikke rin„gere end Mederne, mindst i „Tapperhed. *Falder* derfor „fra Mederne jo før jo heller.“ (id. S. 25.)	Vil*de* { *De* / *Perserne*, } sagde Kyros, adlyde *ham,* da skul*de de* være frie for Slavearbejde . . ., men hvis ikke, da fore*stode dem* tusinde Plager. *De skulde adlyde ham* og vor*de* frie; *han troede,* det *havde været* Gudernes Vlije, at *han* skulde fødes for at tilkæmpe *dem* Frihed. *De vare* ikke ringere end Mederne, mindst i Tapperhed; derfor *skulde de falde* fra Mederne (disse) jo før jo heller.
3.	3.
Han (ɔ: Demosthenes) tilråbte sine Landsmænd: „*I* glæ*de* „*Eder,* når man ros*er Eders* „Forfædre, opregn*er* deres Be„drifter og nævn*er* deres Sejre; „men *lægger* vel Mærke til, at	Han (ɔ; D.) tilråbte sine Landsmænd, at *de* glæde*de sig,* når man ro*ste deres* Forfædre, opregne*de* { deres / *disses* } Bedrifter og nævn*te* { deres / *disses* } Sejre;

„Dette *er* udført af *Eders* For-
„fædre, ikke for at *I* blot skul*le*
„betragte og beundre det; men,
„for at *I* skul*le* efterligne deres
„Dyder. I Athenæ*ere ere* svæk-
„kede, *I* ha*ve* mistet den gamle
„Kraft og *ere* kun *Eders* Le-
„deres Tjenere, fuldkommen til-
„fredse, når disse udd*ele* Skue-
„spilpenge og magert Oxekjød
„til *Eder*.“ (id. S. 121).

men *de skulde lægge* vel Mærke
til, at Dette *var* udført af *deres*
Forfædre, ikke for at *de* (Athe-
næerne) blot skul*de* betragte
og beundre det, men, for at *de*
skul*de* efterligne deres (For-
fædrenes) Dyder. { *De* / Athenæ*erne* }
vare svækkede, *de* hav*de* mi-
stet den gamle Kraft og *vare*
kun *deres* Lederes Tjenere,
fuldkommen tilfredse, når disse
uddel*te* Skuespilpenge og ma-
gert Oxekjød til *dem*.

4.

Jeg udtalte på hint Vælger-
møde: „Det *er* efter Opfordring
„fra en større Kreds af Vælgere,
„at jeg *stiller* mig; jeg *ansér*
„det som Pligt for enhver Mand,
„der *trôr* at kunne gavne sit
„Fædreland ved en nyttig Virk-
„somhed på Thinge, at modtage
„en sådan Opfordring, og jeg
„*har* ved min lange politiske
„Virksomhed havt Lejlighed til
„at skaffe mig Indsigt og Erfa-
„ring i mange Ting, o. s. v.“
(Berl.).

4.

Jeg udtalte på hint Vælger-
møde: det *var* efter Opfordring
fra en større Kreds af Vælgere,
at jeg *stillede* mig; jeg *anså*
det som Pligt for enhver Mand,
der trô*de* at kunne gavne sit
Fædreland ved en nyttig Virk-
somhed på Thinge, at modtage
en sådan Opfordring, og jeg
havde ved min lange politiske
Virksomhed havt Lejlighed til
at skaffe mig Indsigt og Erfa-
ring i mange Ting, o. s. v.

5.

. . . jeg sagde mig med al
Klarhed: „Dersom Samvittig-
„heden ikke *er* en betydnings-
„løs Indbildning — og i denne
„Henseende nærede jeg ingen
„Tvivl — dersom *Du skal* lyde
„den i Noget, da *skal Du* lyde
„den i Alt, uden Undtagelse,
„gøre og tale, hvad der *er Din*
„Pligt, så fuldt som *Du* erkend*er*
„og formå*r*, ganske ubekymret
„om Verdens Dom, dens Rôs
„eller dens Dadel. . .“ (Mynster).

5.

. . . jeg sagde mig med al
Klarhed, at, dersom Samvittig-
heden ikke { *var* / *er* } en betydnings-
løs Indbildning — og i denne
Henseende nærede jeg ingen
Tvil — dersom *jeg skulde* lyde
den i Noget, da *skulde jeg*
lyde den i Alt, uden Undtagelse,
gøre og tale hvad der *var min*
Pligt, så fuldt som *jeg* erkend*te*
og formå*de*, ganske ubekymret
om Verdens Dom, dens Rôs eller
dens Dadel.

I fortællende Stil vexler tidt ordret og fri Anførelse med rask Overgang fra den ene til den anden Taleform.

Medens fri Anførelse vel i de fleste Tilfælde lader sig omskrive til ordret, kan det Omvendte stundum ikke ské uden at frembringe Tvetydigheder, hvilket vil kunne prøves på Exempler som:

Jesus sagde: *„Du (Pilatus) havde aldeles ingen Magt over „mig, dersom den ikke var given Dig herovenfra; derfor har Den, „som overantvordede mig til Dig, større Skyld.“*

Da faldt hans Medtjener ned for hans Fødder og sagde: *„Vær langmodig med mig, og jeg vil betale Dig det Altsammen.“* På Abels Spørgsmål: *„Husker Du, da Dine Mænd plyndrede „denne By forgangen År, og min Datter barfodet og nøgen måtte „løbe i Skjul mellem andre fattige Kvinder?“* svarede Erik: *„Slå „Dig til Tåls; jeg har dog endnu så Meget, at jeg kan give hende „til et Par Sko“* o. s. v.

Tillæg. Om Bisætningen.

I sit Ydre kendes Bisætningen fra Hovedsætningen dels på de indledende Ord (*som, der, at, om, dersom, fordi, skøndt* o. s. v.) dels, og vel bedst, på Ordstillingen og Betoningen, f. Ex. *Når han kommer* [Bi.]; *Når kommer han?* [Ho.]; *Dà Manden gik* [Bi.]; *Dá gik Manden* [Ho.]; *(at) Arbejdet snart skal være fuldendt* [Bi.]; *Arbejdet skal snart være fuldendt* [Ho.] o. s. v.

Efter sit Indhold træder Bisætningen (s. o.) i Stedet for det enkelte Sætningsled, til hvilket den med større eller mindre Lèthed lader sig omskrive, f. Ex. *Jeg husker ikke, hvad han svarede* (= hans Svar). — *Det Barn, der er flittigt* (= det flittige), *gør både sine Forældre og sine Lærere megen Glæde.* — *Gud sér Dig, hvor Du så er* (= overalt) o. s. v.

Ligesom det enkelte Sætningsled først ved at forbindes med Sætningens øvrige Led, får sin fulde Betydning, således kan Bisætningen kun ved at knyttes til en Hovedsætning komme til rettelig at udtale sit Indhold: Sætninger som: *„Dà jeg så ham“, „hvem Ingen kender“, „at Solen lyser“* o. s. v. forudsætte med Nødvendighed de Hovedsætninger, til hvilke de udgøre Udvidelser; s. dog o. S. 107, Anm. 3.

Af dette Forhold mellem det enkelte Sætningsled og Bisætningen at drage den Slutning, at denne skulde have udviklet sig af hint, vilde imidlertid være mindre rigtigt. Snarere er Bisætningen fremgået af Hovedsætningen, og Sætningskæden en videre Udvidelse af Sætningsrækken, s. Blatz: Neuhochdeutsche Schulgrammatik § 359.

Efter Sætningskædens Grundleds forskellige Følgeorden (om hvilken er talt S. 4.) adskille vi: **For-, Efter- og Mellem-Sætninger.**

27. Forsætningen,

den foran sin Hovedsætning stillede Bisætning,

f. Ex. *At han var ført bag Lyset, mærkede han for sent. — Hvem der ere vore sande Venner, erfare vi bedst under vanskelige Forhold. — Hvor der er Hjærterum, er der Husrum. — Da Klokken slog Tre, var Slaget endt,* o. s. v.

Mærk. At kalde den foran stillede Hovedsætning: Forsætning (f. Ex. *Slaget var endt, da Klokken slog Tre*), vilde være vildledende.

28. Eftersætningen,

den efter sin Bisætning stillede Hovedsætning, fremtræder sædvanlig med omvendt Ordfølge (Inversion) og indledes tidt, især efter en Række „Forsætninger" eller indskudte Sætninger, for Tydeligheds Skyld, med det påpegende Biord *så* eller *da* [isl. þá, da],

f. Ex. *Når man taler om Fanden, er han ej langt borte. — Hvor Intet er, har Kejseren tabt sin Ret. — „. . . men når man stiger op i Taarnet, som er en Levning af Kong Valdemar Atterdags Slot, som af den forgyldte Gaas, der sad paa Spidsen, blev kaldet Gaasetaarnet, saa kan man oversé en stor Dél af det sydlige Sjælland . . ."* (Chr. Winther). — *Har Gud givet mig det, så tager St. Peder det ikke fra mig. — Da jeg var ung, da var der smukke Piger.*

Mærk. At kalde den efter stillede Bisætning (f. Ex. *Lægen kommer, når man kalder ham*): Eftersætning, vilde være vildledende.

Anm. 1. Ligefrem Ordfølge findes stundum i Eftersætninger, der med en vis rhetorisk Vægt følge, især efter betingende

og indrømmende Forsætninger, f. Ex. *Dersom Nogen vil være den Første, han skal være den Sidste af Alle og Alles Tjener* (Marc. IX, 35). — *Hvor tarveligt denne . . . Pige end var vant: Lys, Luft, Rum havde hun ikke været vant til at mangle* (Schandorf). — *Om end det mundtlige og det skrevne Ord er det samme Ord, dog er der en Forskjel i Henseende til Virkemaaden* (Martensen). — *Ere end alle Kilder til Sokrates's, til Hannibals Historie forlængst tilstede, deres Historie er dog ikke færdig og bliver det aldrig* (F. Dahl). — *Hvis I havde slaget ham, han havde omkommet Jer paa Stedet udi sin Hidsighed* (Holb.). — *Og kan ikke Dyret græde og lé, || Det kan dog kjærligt paa Mennesket sé* (Kaalund). — [*Dog Danmarck er oss gannske kier, || Woris reise vill vi icke forholde* (Ludus v. 115 f.). — *Giør I mig ret wree, ieg skal lemmelæste Eder* (Jammersm. p. 180). — *Ia huo mig gør til skamme her paa iorden, ieg skal gøre hannem til skamme igen for min fader oc for alle hans engle* (Visitb.)]

Anm. 2. Spørgende, ønskende og bydende Hovedsætninger stå, især for så vidt de alt iforvejen fremtræde med omvendt Ordfølge, sjældnere som Eftersætninger. Således kunne i Exempler som: *Er han glad, når Du besøger ham?* Hoved- og Bi-Sætning ikke ret vel bytte Plads, med mindre man i Hovedsætningen indskyder et påpegende Begreb så som: *så* el. *da*. Altså: *Når Du besøger ham, er han så glad?* Fremdeles: *Hvis jeg får Afslag, hvad skal jeg så gøre? — Dersom han nu ... sagde, at Lyrerne stemte sammen, vilde vi da strax tro ham . . .?* (Theaitetos). — Uden noget i Hovedsætningen indskudt påpegende Begreb hedder det dog, f. Ex. *Dersom Saltet mister sin Kraft, hvormed ville I give det sin Smag igjen?* (Marc. IX, 50). — *Om een siger, at min Naboe forstaaer Avlingen bedre end jeg, skulde jeg lægge det paa Hjertet?* (Holb.). — *Har Nogen Noget at indvende, sige han til i Tide og siden tie stille.* — *Taler Nogen i Menigheden, han tale som Guds Ord.* — *Er der Nogen, tal!* — *Skulde jeg maaske have fortalt den før — bryder Eder ikke derom!* (Th. L.). — *. . . naar Riddersaalen . . . fyldtes af den glade Befolkning — hvor forunderlig tog denne Skare sig ud!* (id.). — [*Er naagen bedrøffuit aff eder han bede Er naagen glad han siunge* (Kr. P. Jak. c. V v. 13). — *Men haffuer ieg och tald well och med sckell | hwij*

slar tw meg? (Povel El. p. 106). — *Vedst du noget af Kongens Raad,* || *du døig det ikke for mig!* (Folkev.). — *Første I see mig hænge i Gren,* || *I lader eders Bure brænde* (ib.).

Tillæg. Om For- og Efter-Sætninger.

a) Medens Ordenen af sproglig sideordnede Sætninger er vilkårlig (s. ó. S. 106), med mindre de efter Indholdet må tænkes i en bestemt Rækkefølge, står i Sætningskæden, ved naturlig Sætningsfølge, den sproglig overordnede Sætning foran den underordnede, f. Ex. *Man mener, at han er skyldig.* — *Jeg spurgte hende, hvad der var i Vejen.* — *Han genoptog Arbejdet, da han var kommet hjem* o. s. v. At stille den sproglig underordnede Sætning foran den overordnede, kan derfor, når hins Indhold må tænkes først, være for Tanken naturlig Sætningsfølge, men må i sproglig Henseende kaldes omvendt Sætningsfølge (Inversion), hvilket skønnes af den overordnede Sætnings Ordstilling, s. o. Eftersætningen S. 111.

Anm. Bisætninger, der udvide et enkelt Led af Hovedsætningen, have deres naturlige Plads kort eller umiddelbart efter dette, f. Ex. *Ved Udgangen var der en sådan Trængsel, at flere Mennesker fik Ondt.* — *Her skal Du sé en Blomst, der er meget sjælden.*

b) Bisætningen kan vel i Almindelighed siges at få større — rhetorisk og logisk — Vægt ved at stå som Forsætning; men den kan dog ikke ret vel tænkes uden en Eftersætning. Således kræver Forsætningen: *Hvis jeg får Tid* nødvendigvis en Tanken afsluttende Eftersætning: *vil jeg besøge Dig* el. Desl. — Selv i Tilfælde som: *Hvis jeg dog blot kunde få ham i Tale!* — *O kunde jeg ham standse!* || *O, var jeg Mand, som jeg er Gut!* o. s. v. (s. S. 107, Anm. 3), kan Eftersætningen mér eller mindre tydeligt læses mellem eller, rettere, efter Linierne. Derimod danner den foran stående Hovedsætning et Tankehele, der vel kan, men ikke behøver at udvides ved en efter-stående Bisætning: Hovedsætninger som: 1) *Man skal smede,* 2) *Ave er god,* 3) *Disse Børn ligne hinanden* o. s. v. kunne således, men behøve ikke at efterfølges af Bisætninger som: 1) *mens Jernet er varmt,* 2) *når hun kommer i Tide,* 3) *som 2 Dråber Vand ligne hinanden* o. s. v.

Uundværlig er dog en efter stående Bisætning, der udvider et enkelt Led af den foran stående Hovedsætning, f. Ex. *Jeg har hørt* (at han er kommen el. Desl.). — *Den lér bedst* (som lér sidst). — *Han er så god* (som Dagen er lang) o. s. v.

29. Mellemsætningen,

den i en anden Sætning, eller mellem to Sætninger, indskudte Sætning, kan være:

1) en uselvstændig Sætning, der udvider den tvedelte, sprogligt overordnede Sætning,
   f. Ex. *Ariadne medgav Theseus, for at han ikke skulde fare vild i Labyrinthen, et Nøgle Garn. — Det Træ, som ingen Frugter bærer, skal omhugges. — Han har, hvad jo er meget fornuftigt, assureret sit Liv. — Skulle vi, hvis det bliver smukt Vejr, tage i Skoven?* o. s. v

2) en selvstændig Sætning, der ikke kan siges at være sproglig afhængig af de den omgivende Sætningsdele eller Sætninger,
   f. Ex. *Min Fader — gid han endnu levede! — var en elskelig Personlighed. — Vil man virkelig have Formuen repræsenteret (jeg lader Spørgsmaalet ligge, om man bør ville dette), gaar man dog vistnok ærligst tilværks ved at lade den selv vælge dens (sine) Repræsentanter* (Barfod). — *Da hørte han (et Gys han maa betvinge) ‖ Den store Kirkeklokke selsomt ringe* (Boye). — *Af Ærter, Flæsk og Sild (thi nu jeg troer med Dig, ‖ At denne Ahnelse kun de forvoldte mig) Urolig Dunst ei meer til qualte Hjerte stiger* (Wessel) etc.

Anm. 1. En Sætnings Stilling som Mellemsætning berôr ofte på tilfældige Omstændigheder. Således kan man i Exempler som: *Du er, ihvor jeg så færdes, i mine Tanker. — Min Elev kan, hvad Øjeblik det skal være, gå op til Examen. — Videnskaben er, siden denne Bog udkom, gået betydeligt fremad* o. s. v., uden Betydningsforskel sætte Mellemsætningerne såvel foran som efter deres henholdsvise Hovedsætninger. Derimod er det ingenlunde ligegyldigt, hvór man indskyder Mellem-

sætningen (der er således Forskel mellem: *Hans Nabo har, såvidt jeg vêd, 3 Sønner,* og: *Hans Nabo, såvidt jeg vêd, har 3 Sønner,* og: *Hans Nabo har tre, såvidt jeg vêd, Sønner*), — allermindst når denne udvider et enkelt Led, i hvilket Tilfælde Mellemsætningen har fast Plads, f. Ex. *Det Træ, som ingen Frugter bærer, skal omhugges.* Stundum kan dog Det, hvorpå Mellemsætningen går, følge bag efter denne, f. Ex. *Han har, hvad jeg kan bevidne, altid været svagelig.*

En mindre heldig Plads har Mellemsætningen i følgende fra Virkelighedens Verden hentede Exempler: *„Alle den nye Krigsministers — General Zach, som efter Nederlaget ved Javor har overtaget Krigsministeriet, medens den forrige Krigsminister har afløst ham ved Hæren — Anstrengelser gaae ud paa at forstærke Timokhæren, hvor de tyrkiske Tropper daglig blive talrigere.“* (Berl.) — *Og ægtet en — hans Stamtræ har jeg glemt — Hidalgo, som* ... (H. Dr.)

Anm. 2. Den selvstændige Mellemsætning (Parenthesen) er vel, som sagt, sproglig uafhængig af sine Omgivelser, men står selvfølgelig i nærmere eller fjærnere Tankeforbindelse med disse, til hvilke den i de fleste Tilfælde også kan stilles i sprogligt Forhold, f. Ex. *Engang (det var en dejlig Sommerdag) || Fik Herren Lyst til at spadsere* [= Engang, da det var en dejlig Sommerdag, fik Herren Lyst t. a. s.]. — *Min Søn har (Gud ske Lov!) overstået sin Sygdom* [= Gud ske Lov, at (fordi) min Søn har overstået sin Sygd.].

Anm. 3. En egen Slags Mellemsætninger udgøre de så kaldte „Indskudssætninger“, der fremtræde med omvendt Ordfølge (Inversion) og efter Tanken (logisk) ere overordnede i Forhold til deres Omgivelser, f. Ex. *Idag og endnu nogle Aar faster jeg for Dig (sagde Faderen kjærlig til Jakob), men naar Du saa bliver 13 Aar* o. s. v. (Goldschmidt) [= Faderen sagde kjærlig til Jakob: „Idag og endnu nogle Aar faster jeg for Dig, men o. s. v.“]. — *„Jeg vil“, råbte Arnold Winkelried, „åbne Eder Vej* o. s. v.“ [= A. W. råbte: „Jeg vil åbne Eder Vej o. s. v.“ el.: at han vilde åbne dem Vej o. s. v.]. — *„Hvor — raabte han til Homo — er du henne?“* (Pal.-Müll.). — *Naar Du vil, siger han, saa maa Du ogsaa* (Blicher). [Efterhængt er „Indskudssætningen“ i Tilfælde som: *Hvad er der sket? spurgte han for-*

undret. — *„Der bliver vel anden Dags Bryllup her i Huset“*, *sagde Stuekatten* (H. C. A.).]

Anm. 4. Mellemsætninger kunne være ufuldstændig udtrykte, f. Ex. *Han gik, skøndt* (nl. han gjorde det) *nølende, ind på vor Plan.* — *Grossereren har (hvor* [nl. er det ikke] *tåbeligt!) købt sig en Titel.* — *Vandstanden — efter dens Højde ved Landet at dømme — lod til at være* . . . (Th. L. Sympos.). — *Ingen Regjering kan være pligtig til at taale, at Embedsmændene — disses Stilling som Rigsdagsmænd udenfor Betragtning — berede den Vanskeligheder* . . . (Berl.) o s. v. eller finde Stedtrædere i Kaldeformer (Vocativer) el. Uråbsord (Interjectioner).

B. Den udvidede Sætningskæde (Perioden)

er en sådan Sætningskæde, i hvilken enten den overordnede eller den underordnede Sætning eller begge dannes af sammensatte Sætninger, hvis enkelte Led kunne stå i et side- eller under-ordnet Forhold til hverandre. Medens de sideordnede Sætninger ere af samme Grad og kun vise, hvor mange Led en Hoved- eller Bi-Sætning har, angives der ved Underordningen forskellige Grader, hvorfor man kan tale om Bisætninger af 1ste Grad (ɔ: sådanne, som ere den overordnede Sætning umiddelbart underordnede), af 2den Grad (ɔ: sådanne, i Forhold til hvilke 1ste Grads Bisætninger ere overordnede), af 3die Grad, af 4de Grad o. s. v., f. Ex.

Maaskee, Du Forunderlige! vilde der være tilstødt Dig Mere af samme Slags, hvis Een havde spurgt videre, om det er muligt, at der gives en skarp Erkjenden og en sløv Erkjenden, en Erkjenden paa kort, men ikke paa langt Hold, ligeledes en støiende og en stille Erkjenden og tusinde andre Arter, hvorom en letbevæbnet Samtalens Leiesoldat fra sit Baghold kunde udspørge Dig, naar

Du satte Erkjendelse og Sandsning som Eet, for saaledes, ved at kaste sig over Hørelsen og Lugten og andre saadanne Sandser, at gjendrive Dig, idet han holdt Dig fast og ikke vilde give Slip, før Du fuld af Beundring over hans misundelsesværdige Viisdom laa hildet i hans Snarer, hvorfra Du saa, overvældet og lænkebunden, først vilde slippe fri mod den Løsepenge, hvorom Du og han maatte blive enige. [Platons Theaitetos.]

I en Tid, da Livets Ballast, Hensynet til det Evige, væsentlig er kastet overbord og det Absolutes Forhold til Verden sat hen blandt de Problemer, der vente paa en Løsning, da Alt ordnes, sker, besluttes og udføres, som om Menneskeslægten var overladt til sig selv uden andre Love for Livet end dem, den selv kan finde og give sig ud af egen Magtfuldkommenhed, bliver selvfølgelig Egoismen den almindelig herskende Magt, og den gjensidige Mistillid og Mistanke gjør sig gjældende i alle Forhold.

(Kofoed Hansen.)

Skal der gives Afkald paa enhver Prøvesteen i Menneskets Indre for Sandhed i de guddommelige Ting, skal det agtes for idel Blendværk og formastelig Indbildning, naar Mennesket, i Fortrøstning til Tænkningens og Samvittighedens Grundlove, tiltroer sig at kunne skjelne mellem Sandt og Falskt, ogsaa i Det, der hører til Guds Rige: da er det Selvfølge — ikke alene, at enhver Bestræbelse efter at gjøre Aabenbaringen til Gjenstand for Erkjendelse, at godtgjøre Aabenbaringens Sandhed, er frugtesløs og forkastelig, men ogsaa, at selv den øiensynligste, uforligeligste Modstrid imod Fornuft og sædelig Bevidsthed ikke kan være berettigende Grund for Mennesket til Forkastelse eller Tvivl. (H. N. Clausen.)

Anm. 1. Den udvidede Sætningskæde („Sammenhøret"), Perioden i særlig Forstand, kan vel ikke siges at have fuld Borgerret i det danske og overhovedet i de nordiske Sprog; den er hovedsagelig at betragte som et Lån fra de classiske Sprog eller fra Tysken, men lader sig dog med Held bruge, hvor det gælder om at forbinde mangehånde Tanker til en større Helhed, i hvilken alle Bi-Led, naturligt og smukt ordnede, kredse sig om visse Hovedforestillinger.

Anm. 2. Tung Stil eller Efterligning af, stundum Leflen med Talesprogets Frihed kan frembringe:

Følgevrange Sætningskæder (Anakoluthier),

i hvilke en begyndt Sætning ved længere Indskud afbrydes således, at den enten ikke fortsættes eller, at Tanketråden påny må knyttes ved Gentagelse af i det Foregående udtalte Ord eller Tanker,

f. Ex. *Siden, da j e g k o m t i l E u r o p a o g h ø r t e meget tale om en Samvittighedstvang til en paabuden og befalet Tro, understøttet ved Trudsel, hvis Hensigt er at paabyrde Folkets Tro det og det som en endelig fornøden Sandhed, det og det som en ligesaa fordømmelig Vildfarelse, skjøndt ei engang Skriftens tydelige Ord, langt mindre Fornuftens Slutning sagde noget vist derom, men det alene var en Sag, som de Lærde imellem sig havde saa afgjort, for godt befundet og vedtaget til Trods for andre deres christelige og ligesaa trodsige Modstandere; d a j e g f ø r s t e G a n g h ø r t e d e t t e i E u r o p a, siger jeg (thi mine taabelige Landsmænd ere ei slet saa taabelige), kunde jeg ei noksom undres over denne Ordre og Befaling til at troe, hvad en anden vil have troet.*

(Pontoppidan Menoza.)

.... *thi a t e t F o l k, hos hvem den groveste Afguds-Dyrkelse ei blot hørde til Dagens Orden, men til Statens Væsen, hvor Præsterne lod alle de Konger staae paa Listen med tomme Navne, der ikke havde enten bygt eller nedrevet Templer og Billed-Støtter, og hvor Folket skulde søge sine Guder, ikke over sig i Himlen, men under sig i Graven og i de umælende Dyr, d e r maatte de kloge Love nødvendig lyde langt anderledes end hvor, som i Palæstina, Afgudsdyrkelse skulde være en halsløs Gierning, og hvor Himlens Gud kun vilde have et eneste Offer-Sted, forlangde intet Tempel og taalde ingen Billed-Støtte.* (Grundtvig.)

Tillæg.

I.

Samstilling (Apposition),

ved hvilken et Navneord eller navneagtigt Begreb („Tillægsbegrebet“) umiddelbart, ɔ: uden synligt sammenknyttende Mærke, udvider et andet Navneord eller navneagtigt Begreb („Hovedbegrebet“), kan blandt Andet betegne:

Art, Mål, Mængde, Tid, Sted, Titel, Værdighed, Navn, Beskrivelse, Forklaring, Udvikling, Opregning, Egenskab,

f. Ex. *En Ladning Kul. — Et stort Antal Mennesker. — Et Stykke Lærred. — Store Flokke Fugle. — Søndag Morgen. — September Måned. — Nakskov Fjord. — Viborg Domkirke. — Baron Løvenskjold. — Brygger Petersen. — Digteren Kaalund. — Begrebet Ondt. — Christian d. IX, Danmarks nu værende Konge. — ... ganske som om der ikke gaves noget Spørgsmaal „Kapital“ i Verden* (H. Dr.). — *Kun Mindet, Lykkens Arving, sig beriger* (Staffeldt). — *Jeg tilgiver Dig, mit Barn. — Den Tro, at Alt vil genopstå. — Frankrig vil aldrig tabe sit Mål af Sigte, at tilbageerobre de tabte Landsdele. — Som Mand vedblev han at være, hvad han i sin Ungdom havde været, afhængig af øjeblikkelige Stemninger. — „Hun aned', hvad Opdragelse vil sige, || En Kunst, som sjelden voxne Folk forstaae.“ — Danevirke (vort Fædrelands ældgamle Grænsevold) faldt i sidste Krig i Tyskernes Magt. — Fremdeles minde vi om den Maade, hvorpaa Tanken „nu tænker jeg“ virker dræbende for Tænkning, ligesom Tanken „nu falder jeg i Søvn“ gjør det for Søvnen* (Feilberg) o. s. v.

Anm. På „e“ endende Titel-, Værdigheds- og Bestillings-Navne, der ere samstillede med et efter stående Egennavn, miste sædvanlig dette „e“ i Tilfælde som: *Kong David; Storfyrst Alexander; Herr og Fru Andersen; Madam Jensen.*

Men: *Pave Clements; Grevinde Fris; Baronesse Løvenskjold; Kammerherre Lützau; Enkemadamme Sørensen.*

Det tillægsagtigt udvidende Begreb, „Tillægsbegrebet“, kan, som oven stående Exempler vise, snart stå foran, snart bag efter, og i Forhold til „Hovedbegrebet“ enten være et snevrere (mere særligt) eller videre (almindeligere) Begreb.

Anm. „Undertiden er det“, siger Knudsen a. St. § 27, „ligegyldigt, hvilket Ord der er Hovedord og hvilket Tillægs-

ord: Haakon Konge, Kong Haakon; (ɔ: den haakonske Konge, den kongelige Haakon!). Jfr. 1) Plantedyr, der og kan hede 2) Dyrplante (Soofyt). I Nr. 1 er Dyr, i Nr. 2 Plante Hovedord o. s. v."

Til ét „Hovedbegreb" kan høre flere „Tillægsbegreber", og omvendt,

f. Ex. *I Ferierne besøgte jeg stadig min Farbroder, Grosserer, Kjøbmand, Kornhandler, Brygger, Brændevinshandler — kort en Mand, der...* (Goldschm.). — *Hans Excellence, Hr. Biskop, Dr. Theologiæ Martensen.* [Sammenhobning af Samstillinger kan stundum frembringe „farlige" Tvetydigheder. Således skal, ifølge Ntd. Nr. 2833, en Kunsthandler i Paris nylig have fået beslaglagt et stort Oplag colorerede Billeder, forestillende Greven af Paris til Hest i Oberstuniform, med følgende Underskrift: *„Louis Philippe af Orleans, Greve af Paris, Sønnesøn af Louis Philippe den Første, de Franskes Konge.*]

„Tillægsbegrebet" retter sig, så vidt det kan skønnes i vort formfattige Sprog, sædvanlig efter „Hovedbegrebet" i Fald (Casus), f. Ex. *Jeg har fået Brev fra min Broder, ham i Jylland.* — *Frelsens Moder! dig, du Fromme, || Traf et Gienslag af de Domme, || Som nedslog den Herlige* (J. Ewald). — *I hørte, || At selv min Anders, han, som aldrig skyede..., vred og stivt modstræbte ...* (id.).

Dog, f. Ex. *Dig være Pris, Du Støvets Herre!* — *Altsaa til Eder, I, som nu have forladt Skolen, henvender jeg Talen* (Sibbern). — *Hvo af Eder, I Tusinder, der nys jublede for ham* (H. P. H.).

Anm. Tillægsbegrebet kan, hvis det falder sammen med Hovedbegrebet, udelades og efterlade sine Udvidelser, f. Ex. *Hun prøvede sig lidt frem hos Vennerne, Husets Mandens* (nl. Venner) (H. Dr.).

Med Hensyn til Ejeforholdet er at mærke, at, såfremt „Tillægsbegrebet" står først, får sædvanlig kun „Hovedbegrebet" Mærket „s", f. Ex. *Garver Petersens Ejendom.* — *Den store Sproggransker Rasks samlede Værker* o. s. v. Står „Hovedbegrebet" foran „Tillægsbegrebet", få begge sædvanlig Ejeformsmærke, f. Ex. *Kong Fredrik den Syvendes, den sidste Oldenborgers Død, var en skæbnessvanger Begivenhed.* — *Poul Egedes, den grønlandske Missionærs, Søn* [forskelligt fra: *Poul Egede, den grønlandske Missionærs Søn*]. — *Efter min, den Pågældendes, Mening er der ikke sket Brud på god Orden.*

Samstillinger kunne efter de givne Forhold enten være nødvendige til fuld Forståelse af Det, hvorom der tales, eller inde-

holde vel nyttige, men dog ikke uundværlige Oplysninger om det Udtalte. Som en Følge heraf kunne de (s. Knudsen a. St. § 229 Anm.) inddeles i:

1) væsentlige, sådanne, som i Udtalen slutte sig så nøje til „Hovedbegrebet", at de sædvanlig ikke afskæres fra dette ved Komma, f. Ex. *Kong Knud den Store var en mægtig Herre*; ikke: *Kong, Kn., den Store o. s. v.*
2) uvæsentlige, sådanne, der indeholde mindre væsentlige Oplysninger og sædvanlig ved Komma afskæres fra Hovedbegrebet, f. Ex. *Kong Christian den Niendes, vor nu værende Konges, Børn indtage de højeste Stillinger i flere af Europas Stater.*

„Tillægsbegrebet" er, især når det angiver en Egenskab, sædvanlig knyttet til „Hovedbegrebet" gennem Omsagnet ved Bindeordet *som*, f. Ex. *Han var størst som Politiker.* — *Jeg må som Formand kalde Dig til Orden.* — Dog: *Om Dyrene ..... kand man sige: de fødes af Naturen vore Tienere; men ingenlunde vore Trælle* (Eilschov). — *En stille Skygge sidder du i Hades* (Pal. Müll.).

Anm. Det eller de samstillede Begreber kunne, især når de indeholde en Forklaring, Udvikling og Opregning, fremdeles være tilknyttede ved Ordene: *nemlig* eller *såsom*, i hvis Sted også kan træde Parenthestegnet eller et Kolon, f. Ex. *Af én Hovedfejl, nemlig Åndløshed, lider denne Afhandling.* — *Her falbydes alskens Varer, såsom Bomuldstøjer, Guldsager, Elfenben.* — *S.'s Menagerie indeholder alle mulige Rovdyr: Løver, Tigre, Leoparder, Losser....* — *Med sin hustru, Sigyn (nedfald), havde Loke sønnen Narve (trængsel)* [Barfod.].

Også Tillægsord og Tillægsmåder kunne gennem Omsagnet være samstillede med et navneagtigt Begreb, f. Ex. *Min Ven kom glad ind ad Døren.* — *Dommeren forlod hende, overbevist om hendes Uskyldighed.* — *Mennesket, fuldt af Modsigelser og Urimeligheder, ligner sig i alle Tider og i alle Egne* (M. C. H.).

Anm. I Tilfælde som: *Thi ingensteds ... blomstre Blommerne ... så faure og blide* (M. C. H.). — *Rolige glede Dagene hen, lykkelige bør jeg ikke sige* (id.). — *Faste og maalte vare de sikre Trin, hvormed han langsom og ædel tren frem* (id.). — *Hvor tydelige staa de ikke for de fleste Theatergængere!* (Ntd.). — *Lige overfor ... hæve Klippernes steile Sider sig, hvide og straalende, med en Krone foroven af blødt, grønt Græs* (Ntd.) o. s. v. høre

Tillægsordene nærmest til de henholdsvise Udsagnsord, og have derfor Betydning af Biord.

Samstillinger kunne i mange Tilfælde, uden væsentlig ændret Betydning, gengives ved Tillægsords-Bisætninger, tilknyttes ved Forholdsord eller indgå i Sammensætning med det navneagtige Ord el. Begreb, de udvide, f. Ex. *Frederik den Syvende*, *den sidste Oldenborger* (= som var den sidste Oldenborger). — *En Række År* (= af År). — *En Mængde Mennesker* (= Menneskemængde).

Anm. Dog er der en Forskel mellem: *„Georg I, Grækenlands Konge“* og: *„Georg I, som er Grækenlands Konge“*, idet hint udtaler noget almén Kendt, medens dette giver en måske lidet kendt eller ganske ny Oplysning.

Mærk. Med Hensyn til Indholdet og Omfanget af Begrebet Samstilling ere Meningerne delte, idet Nogle i Tilfælde som: *„en Kop Kaffe“*, *„et Pund Smør“*, kalde *„Kaffe“* og *„Smør“*: Afgrænsningsled, medens Andre skelne nøje mellem Hosstilling (Juxtaposition) og Samstilling; blandt dem Bondesen, der i sin „Ledetraad i Modersmaalet“ § 33 Anm. 1 siger: „Hosstilling maa ikke forvexles med Samstilling. At de ikke ere det Samme, vil man let kunne indsee, thi, medens Hosstillingen (ligesom Ejefaldet) kan omskrives ved Hjælp af et Forholdsord, kan Samstillingen kun omskrives ved en hel Sætning, f. E. Frederik, Konge af Danmark, eller: Frederik, som er Konge af Danmark. — glad herover gik han bort, eller: han gik bort, idet han var glad herover“.

II.

Ejeform, Ejefald (Genitiv),

der tillægsagtigt udvider sit efter følgende Navneord, det så kaldte „Styreord“, kan efter Sammenhængens Natur blandt andre Forhold betegne:

Ejendom (Ejendoms-E.), f. Ex. *Naboens Gård.*

Slægtskab, Ophav, Sammenhæng m. M., f. Ex. *Ciceros Broder.* — *Himlens Dug.* — *Træernes Blade* o. s. v.

Art, Mål, Mængde. f. Ex. *en Atlaskes Kåbe.* — *Vaskeskinds Handsker.* — *3 Kroners Penge.* — *en Mils Vej* o. s. v.

Beskrivelse, Tillæg, f. Ex. *Et 3 Års* (treårs) *Barn.* — *det Skarns Menneske.* — *en Pokkers Støj.*

Anm. Det Uheldige ved Navnet Ejeform eller Ejefald ligger deri, at det er for snevert.

I Forhold til sit Styreord kan Ejeformen

være: Grundord (Grundords-E.), f. Ex. *Den Syges Søvn* (ɔ: at den Syge sover); *Solens Lys*....
Genstand (Genstands-E.), f. Ex. *Husets Ejer* (= Den, der ejer Huset); *Bogens Forfatter*....
Hensynsbetegnelse, f. Ex. *Forfatterens Forlægger* (ɔ: Den, der har forlagt [Bogen] for Forfatteren).

have: handlende Betydning (Handle-E.), f. Ex. *Træets Blade* (ɔ: Træet har Blade); *Bagerens Datter*....
lidende Betydning (Lide-E.), f. Ex. *Roms Grundlæggelse* (= Det, at Rom grundlagdes); *Bogens Trykning*....

Mærk. Ejeformen indeholder sædvanlig det snevrere (mere særlige), Styreordet det videre (almindeligere) Begreb, hvilket kan skønnes af oven stående Exempler.

Anm. 1. Den „styrede" Ejeform indvirker bestemmende (ɔ: bestemt gørende) på Styreordet, hvilket sès deraf, at Styreordets udvidende Tillægsord sædvanlig antage bestemt Form, f. Ex. *Præstens voxne* (ikke: voxen) *Søn*; *Træets grønne Blad.* — Dog: *Efter 3 Aars lykkeligt Ægteskab; ét Aars simpelt Fængsel; under 5 Graders nordlig Bredte.* [„Det hedder" (siger Lefolii i Sproglærens Grundbegreber p. 62. 4): „ti Timers uafbrudt Vandring; tre Aars smerteligt Sygeleje, men: tre Timers lange Venten (hvor Tidsmaalet netop er Indholdet af Tillægsordet)".]

Anm. 2. En Ejeform kan udvide flere Styreord, f. Ex. *Ejerens Hus, Have og Indbo blev solgt.*

Anm. 3. Når to eller flere Ord stå i Ejeforhold til samme Styreord, får hvert især Ejeformsmærke (f. Ex. *Mandens, Konens, Pigens og Karlens pludselige Død har vakt Opsigt*), såfremt ikke de forbundne Ord for Tanken danne ét Begreb, f. Ex. *For Fred og Rôs Skyld; År og Dags Varsel*).

Har det i Ejeforhold stående Ord udvidende Tillæg, knyttes Ejeformsmærket „s" kun til det Led, der står nærmest foran Styreordet, f. Ex. *Min vagtsomme Hunds Bjæffen; Kongen af Danmarks Brystdråber; den store Psalmedigter Kingos Minde.* Dog: *Kingos, den store Psalmedigters Minde* (s. o. under Samstilling S. 120).

Anm. 4. Undertiden stilles Udvidelser til Styreordet foran Ejeformen, f. Ex. *„en ny Kraftens og Kærlighedens Ånd“*. Især er dette Tilfældet ved Tillægsordene *al*, *begge* og *hél*, f. Ex. *Al Mandens Flid; Begge den Anklagedes Vidner; Hele Forsamlingens Sympathie* (dog også: Forsamlingens hele Sympathie).

Anm. 5. Levninger fra vort formrige Oldsprog, i hvilket også Ejeformens efterhængte bestemte Kendeord fik Ejeformsmærke, ere Former som: *al Lands-ens Ulykke; Nåds-ens År; på Havs-ens Bund;* fremdeles: *Hjært-ens Ven; Rigens Råd; Menneskens Søn* o. s. v.

Anm. 6. Styreordet kan, hvor Meningen med større eller mindre Lethed fremgår af Sammenhængen, være udeladt, f. Ex. *Røsten er Jakobs* (nl. Røst), *Hænderne ere Esaus* (nl. Hænder). — *Jeg kommer fra Bagerens. — Giv Kejseren, hvad Kejserens er, og Gud, hvad Guds er. — Borttag, hvad Adams er og mit* (Ps. 732) o. s. v.

Uden Styreord står fremdeles ved Forholdsordet „i“ en Ejeform*), eller i alt Fald en på „s“ endende Form, af visse Tidsbestemmelser som: *i Søndags; i Aftes; i Formiddags; i Middags; i-morges* [*imorgens orlæ* (Br. III, 107,29)]; *i-forgårs; i overgårs* [Nordmændene sige også: *i Våres; i Høstes*], når man vil betegne en forbi gangen Tid; derimod hedder det om den endnu ej udløbne eller om den tilkommende Tid: *på Søndag; i Aften; i Formiddag; i Morgen.* I denne Anledning bemærker Hoysgaard § 3˙3: „Denne Observation er for Vindelboerne og deres nåboer; thi de siger: jeg talede med ham paa Søndag etc.; da de skulde sige i Søndags“.

Anm. 7. En Arv fra Oldsproget, hvor Forholdsordene kunde styre forskellige Fald (Casus), ere de af *inden*, *uden* og *til* styrede, ofte med disse Forholdsord sammenskrevne,

Enkelttals-Ejeformer på „s“, såsom: *inden Bŷs (inden-bŷs); uden Lands (uden-lands); til Års; til Alters; (ind el. ud) til Bens; til Blods; til Bords; til Bunds; til-dels; til Doms; til Fods; til-fælles; til-freds; til Gavns; til Købs; til Krôs; til Låns; til Lands; til Måls; til Mands; til Orlogs; til Pæls; til Råds; til*

*) Med Hoysgaard og Molbech at opfatte Forholdsordet „i“ som styrende Ejeform synes mindre rigtigt og finder ingen Hjemmel i Oldnordisk.

Rôrs; til Sengs; til Sinds; til Skovs; til Søs; til-Tåls; til Things; til Vands; til Vogns; til Værks, o. s. v. [Hos ældre danske Forfattere findes endvidere: *til Wens; til alders; til ordz; till tal(e)s*, o. s. v.; dog: . . . *oc ginge effter hannem til fod* (Kr. P. III S. 27); . . . *gick A. till bord* (Br. III, 72).]

Flertals-Ejeformer på „e", så som: *til Hånde* (isl. til handa); *til Fode* (isl. til fóta); *til Huse* (isl. til húsa); *til Orde* (isl. til orða); *til Råde* (isl. til ráða) o. s. v.

Mærk. I: *ad Åre* (isl. áð ári); *fra Døde*; *for Fode*; *i Hænde* (isl. í hendi); *under Mulde* (isl. undir el. í moldu); *i Sinde*; *af* og: *i Lave* (isl. úr og: í lagi); *af Syne*; *oven Senge*; *med Rette* (isl. með rjettu) o. s. v. skimtes derimod et gammelt Hensynsfald.

De forskellige Slags Ejeforhold kunne, foruden ved Ejeform, gengives: a) ved Sammensætninger, b) ved Tillægsord, c) ved Samstilling, d) ved Forholdsord, e) ved Tillægsbisætninger.

a) ved Sammensætninger,

i hvilke det styrede Ord (Ejeformen) er blevet første Led, medens Sammensætningens „Hovedord" dannes af Styreordet,

f. Ex. *En Vognmands Hest*, og: *en Vognmandshest.* — *Himlens Dug*, og: *Himmelduggen.* — *Kongens Navn*, og: *Kongenavnet.* — *Solens Lys*, og: *Sollyset.* — *Husets Ejer*, og: *Husejeren.* — *En Forfatters Honorar*, og: *et Forfatterhonorar.* — *Et Træs Blade*, og: *Træblade.* — *Naboens Gård*, og: *Nabogården.* — *En Dags Arbejde*, og: *et Dagsarbejde.*

Anm. 1. [Mærkes og, så vidt muligt, skys må de fra Tysk lånte Sammensætninger, hvis første Led har fået Endelsen „(e)n", f. Ex. *Amalienborg* (istdf. Amalies Borg), *Charlottenlund*, *Kortenspil*, *Risenvælling* o. s. v. Af Sammensætninger, der skyldes Tankeløshed eller Uvidenhed, kunne nævnes: *Ægtkørsel* (Ægt = Kørsel); *Charaktérmærke* (Charaktér = Præg, Særmærke); *Oldtiden* (Old = Tid); *Levebrød* (Leve, isl. hleifr = Brød); *Lindorm* (isl. linnr = Orm); *Guerillakrig* (sp. guerilla, lille Krig).]

Anm. 2. Når Ejeformen og Styreordet have samme Køn og Tal, kan det berô på Udtalen, om man skal opfatte Ejeforholdet som udtrykt ved en Ejeform eller ved en Sammensætning, f. Ex. *En Vognmands Hest* eller: *en Vognmandshest.* — *Min Ungdoms Drøm* eller: *min Ungdomsdrøm* o. s. v. Man mærke den væsentlige

Betydningsforskel mellem: *Vor tapre Delings Fører* (hvor Delingen kaldes tapper) og: *vor tapre Delingsfører* (hvor Føreren kaldes tapper).

Anm. 3. At der ved Sammensætning sædvanlig fremkommer en almindeligere, stundum en hél anden Betydning, vil skønnes af et Par Exempler. Således betegnes der ved *Kongens Navn* i Almindelighed noget Særligt, nemlig denne eller hin Konges Navn, hvorimod *Konge navnet* sædvanlig betegner noget Alment, der gerne kan tillægges en Ikke-Konge. Fremdeles: *Naboens Gård* ejes af Naboen, hvorimod *Nabogården* godt kan tilhøre en Anden. Endelig ere *Træblade* eftergjorte, af Træ, hvorimod *et Træs Blade* ere sådanne, som de forefindes i Naturen.

b) ved Tillægsord,

f. Ex. *Kongens Gave* og: *den kongelige Gave.* — *Vredens Ord* og: *vrede Ord.* — *Husets Værtinde* og: *den huslige Værtinde.* — *Guds Kærlighed* og: *den guddommelige Kærlighed* o. s. v.

Anm. Skøndt Slægtskabet mellem Ejeformer og Tillægsord er så nært, at hine tidt uændrede kunne blive virkelige — sædvanlig ubøjelige — Tillægsord [f. Ex. *fælles* (eg. Fælligs, Forenings; af isl. félag) *Hjælp*; *alskens* (isl. alls kyns, af alle Slags) *Folk*; *stakkels* (isl. stafkarls) *Mand*; *nymodens Klæder*; *langvejs Fremmede*; *et treårs Barn* o. s. v.], vil der dog, når Ejèformen omskrives ved Tillægsord, i mange Tilfælde fremkomme en anden Mening. Således hidrører *Kongens Gaver* fra Kongen, medens *kongelige Gaver* godt kunne gives af Undersåtter; *Husets Værtinde* kan være, men behøver ikke at være *huslig*, o. s. v. Overhovedet tilføjes der ved Tillægsordet sædvanlig en mere abstract, i Navneordets Begreb liggende Bestemmelse, hvorimod Ejeformen skildrer mere levende, personligt.

c) ved Samstilling,

f. Ex. *Feltlægens Stilling*, og: *Stillingen som Feltlæge.* — *Kongens Navn*, og: *Navnet Konge.* — *Dørvogterens Bestilling*, og: *Bestillingen som Dørvogter.* — *Ironiens Begreb*, og: *Begrebet Ironi*, o. s. v.

Anm. Tidt står et Navneord, uden Ejeformsmærke, ved Siden af det Ord, til hvilket det står i et ved Ejeform sædvanlig betegnet Forhold. Dette finder især Sted:

1. ved Stedsnavne, når der betegnes noget for vedkommende Sted Ejendommeligt, f. Ex.: *Ribe Domkirke*; *Sorø Akademi*; *Randers Handsker.* — *Roeskilde Klokkeringen og Slagelse Møgagen får ingen Ende* o. s. v. — Derimod: *Københavns Universitet*; *Korsørs Borgerskole* o. s. v. [Fremmede Stedsnavne, der ende på en Medlyd, få tidt Endelsen „*er*", f. Ex. *Hamburger Vals*; *Eidammer Ost*; *Kieler Brislinger*; *Kielerfred*; *Wienercongres* o. s. v.]
2. ved Ord, der angive Tal, Mål, Vægt, Art o. s. v.; dog kun ved ubestemte Angivelser,
   f. Ex. *en Tønde Smør*; *en Mængde Svin*; *en Række (af) År*; *et Fad (med) Kartofler*; *syv Fod Jord*; *en Skare Ryttere*; *et Bundt Svovlstikker* o. s. v. [Man mærke den forskellige Betydning, der kan fremkomme ved at gøre Samstillingen til første Led i en Sammensætning, f. Ex. *en Flaske Øl* og: *en Ølflaske*; *en Tønde Smør* og: *en Smørtønde*; *et Glas Vin* og: *et Vinglas* o. s. v.]
   ved bestemt Angivelse bruges derimod altid Forholdsord, f. Ex. *en Tønde af Smørret*; *en Del af Ansøgerne*; *et Stykke af Brødet* o. s. v.

d) ved Forholdsord,

f. Ex. *Præstens Karl*, = *Karlen hos Præsten*; *Træets Blade*, = *Bladene på Træet*; *Himlens Fugle*, = *Fuglene under Himlen*; *Vaskeskinds Handsker*, = *H. af Vaskeskind*; *Husets Værtinde*, = *Værtinden i Huset*; *Roms Grundlæggelse*, = *Gr. af R.*; *Forfatterens Honorar*, = *Honoraret til Forfatteren* o. s. v.

Anm. 1. Ejendoms-Ejeform (f. Ex. *Mandens Vogn*; *Barnets Legetøj*) samt Ejeformer, der ere blevne virkelige Tillægsord (f. Ex. *den stakkels Mand*; *en Pokkers Tøs*; *min Hund*) lade sig ikke omskrive ved Forholdsord.

Anm. 2. Omskrivning ved Forholdsord er sædvanlig Sprogbrug, hvor en Ejeform i bestemt Form følger efter sit Styreords ubestemte Kendeord. Således hedder det ikke: *En Datterens Bejler*; *en den Anklagedes Slægtning* o. s. v.; men: *en Bejler til Datteren*; *en Slægtning af den Anklagede* o. s. v. Dog siges og skrives: *en Lysets Alf* (ɔ: en Lysalf), *en Trældommens Ånd* (= en Trældomsånd); *et Løftets Bæger* (= Løftebæger); *en Folkets* (ɔ: folkelig) *Mand*; *et Herrens* (ɔ: forfærdeligt) *Vejr*; *en Mørkets Dåd* (ɔ: en Udåd, Forbrydelse) o. s. v.

Anm. 3. Stundum kan det — bortsét fra Sammenhængen — være tvivlsomt, om der foreligger en Grundords- eller Genstands-Ejeform, f. Ex. *Slavens Salg*; *Fjendens Forfølgelse*; *Mandens Drab* o. s. v. [jvfr. det tvetydige: *amor dei*; *timor hostium*]. I så Fald vil Genstands-Ejeformens Omskrivning være vejledende eller nødvendig.

Anm. 4. Når en Ejeform vilde komme til at styre (blive Styreord til) en anden Ejeform, omskrives — for at forebygge Mislyd og Uklarhed — sædvanlig hin ved et Forholdsord eller ved Sammensætning. Således hedder det ikke gerne: *Fæstningens Volds Højde; Barnets Morders Domfældelse; den Anklagedes Defensors Tale; Kongens Slots Ælde* o. s. v., men: *Højden af Fæstningens Vold* eller: *Fæstningsvoldens Højde; Domfældelsen af Barnets Morder; Defensors Tale for den Anklagede; Ælden af Kongens Slot* o. s. v. Dog: *Hans Råds Godhed.*

At man ikke føler Mislyd ved: *Dette stakkels Menneskes Nød; vort fælles Arbejdes Mål* o. s. v., ligger vel derí, at de oprindelige Ejeformer *stakkels* og *fælles* ere blevne virkelige Tillægsord. [På den ene Ejeforms Styrelse af den anden findes Exempler såvel i Græsk (*φοβος νεων δεσποτητος*) som i Latin (*reminiscere pristinæ virtutis Helvetiorum*), s. Madv. gr. Ordfl. § 52, lat. Gram. § 288.]

Anm. 5. Af Ord, der i forskelligartede Ejeforhold (især Grundords- og Genstands-Ejeforhold) høre til samme Styreord, står — ligeledes af Hensyn til Vellyd og Tydelighed — kun det ene i Ejeform, hvorimod det andet enten indgår i Sammensætning med Styreordet [altså ikke: *Pigens Guds Frygt*, men: *Pigens Gudsfrygt;* fremdeles: *Mandens Ærgerrighed*] eller tilknyttes ved Forholdsord (altså ikke: *Drengens Risets Frygt*, men: *Drengens Frygt for Riset;* fremdeles: *Romulus's Grundlæggelse af Rom* i Stedet for: *Romulus's Roms Gr.*); dog: *En enfoldig vor herress piness i hukommelse* (Chr. P. I. p. 4). — *En Guds ords foractere* (Visitb. 26,21). [På Græsk kan det hedde: *δια το αὐτων δεος του θανατου*; på Latin: *Superiorum dierum Sabini cunctatio*, s. Madv. gr. Ordfl. § 52, lat. Gram. § 288.]

e. ved tillægsagtige Bisætninger,

f. Ex. *Naboens Gård,* = *den Gård, som tilhører Naboen.* — *Solens Lys,* = *Lyset, som udgår fra Solen.* — *Et 3 Års Barn,* = *Et Barn, som er 3 År gammelt* o. s. v.

III.

A. **Udsagnsordenes Arter.**

Alle Udsagnsord falde i to Hovedafdelinger:

I. **sådanne, hvis Indhold ikke kræver, men sædvanlig kan tilstede Udvidelser,** nemlig:

1) uvirkende (intransitive) Udsagnsord, f. Ex. *Træet falder.* — *Barnet sov.*

2) ene stående (absolute), stærkt betonede Udsagnsord, f. Ex. *Drengen læser* [= èr læsende]. — *Gud èr* [= èr værende].

3) Lideformer (Passiver), f. Ex. *Krigen begyndes.* — *Tyven grebes.* [Den rene Lideforms-Endelse på „s“ er fremgået af Udsagnsordets Sammensmæltning med Stedordet *sig* (isl. sík), f. Ex. *nævnes,* af oldn. nefna*sk* (-ast, el. -az) = nefna sík. — *kaldtes,* af oldn. kallaði*sk* o. s. v.]

Herunder høre efter Form, men ikke efter Indhold:

α) lideformede (deponente) Udsagnsord, f. Ex. *Intet lykkes.* — *Skoven grønnes.* — *Han ældes.*

β) genvirkende (reciproke) Udsagnsord, f. Ex. *Drengene slås.* — *Hestene kappes.*

Anm. Visse uvirkende og lideformede Udsagnsord kræve dog nødvendigvis Udvidelser, f. Ex. *Manden bôr* [her søges et: Hvor? eller: Hvorledes?]. — *Gamle Folk mindes* [her søges et: Hvad, en Genstand]. — *Jeg omgås* [ham] *ikke længer,* o. s. v. På den anden Side udvides genvirkende Udsagnsord tidt overflødigt, f. Ex. *Drengene slås* med hverandre. — *Væddeløbshestene kappes* indbyrdes.

II. **sådanne, hvis Indhold kræver Udvidelser,** nemlig:

a) virkende (transitive) Udsagnsord, der kræve en Genstand (s. S. 21 f.), f. Ex. *Manden hugger Brænde.* — *Katten æder Musen.*

Anm. Om „Grænsen mellem virkende og uvirkende Udsagnsord“ s. S. 24 ff.

Et særligt Tilfælde heraf ere:
tilbage virkende (reflexive) Udsagnsord, hvis tonløse, stedordlige (pronominale) Genstand er Grundordet selv eller dettes Stedtræder, f. Ex. *Du udsætter Dig for Fare. — Han skammer sig. — Jeg nærmede mig. — Soldaten har udmærket sig. — Slig Adfærd sømmer sig ikke.*

Anm. Af den inderlige Forbindelse mellem Udsagnsordet og dettes Genstand til ét Udsagns-Begreb (Verbal-Begreb), der ikke kræver Udvidelse, er, som oven for omtalt, Lideformen fremgået.

b) uselvstændige Udsagnsord (*være, blive, hedde, kaldes, synes,* o. s. v.), der kræve et Omsagnsord (se S. 19 f.), f. Ex. *Hunden er et Rovdyr. — Min Hustru blev syg.*

c) Hjælpeudsagnsord (*være, blive, have, kunne, ville, skulle, måtte, turde, burde,* o. s. v.), der kræve udfyldende Navnemåder (sædvanlig uden *at*) eller Tillægsmåder, f. Ex. *Bogen vil snart udkomme. — Stormen har lagt sig. — Hæren var blevet hjemsendt,* o. s. v.

Anm. 1. Ligesom Hjælpeudsagnsord ved at få Tone (Accent) blive Hovedudsagnsord, f. Ex. *Man kan ikke Alt, hvad man vil. — Han bliver, hvor han ér,* o. s. v. (s. S. 20 Anm. 2), således kunne Hovedudsagnsord med svækket Tone blive Hjælpeudsagnsord (i udvidet Forstand), f. Ex. *Han lòd Doctoren hente. — Jeg så ham kòmme ridende. — Hun hørte sig omtalt på en skånselsløs Måde. — Det begynder at mørknes. — Jeg beder (Dig) undskylde,* o. s. v.

Anm. 2. Man mærke Forskellen mellem: *Jeg har vundet* (Tillægsmåde) *Spillet* og: *Jeg har Spillet vundet* (Tillægsord). — *Har Du opskrevet* (Tillægsmåde) *Talens Indhold?* og: *Har Du Talens Indhold opskrevet* (Tillægsord) ?.

Mærk. Også ved Navneord og Tillægsord kan der, ligesom ved Udsagnsordene, skelnes mellem:

a) sådanne, hvis Indhold vel ikke kræver, men kan tilstede Udvidel-

ser, f. Ex. *Tid, Morgen, Væsen.* — *god, from, ond,* o. s. v., og:

b) sådanne, hvis Indhold sædvanlig kræver Udvidelser, f. Ex. *Håb, Frygt, Sorg.* — *kyndig, begærlig, lydig,* o. s. v.

Man kan således tale om Navneord og Tillægsord:

med uvirkende (intransitiv) Betydning, f. Ex. *Dyd, Fare, Varighed.* — *stadig, grum, rig, varig* o. s. v.,

med lideformet (passiv) Betydning, f. Ex. *Udsagn* (ɔ: det Udsagte), *Skrift, Skabning.* — *mistænkelig* (ɔ: som mistænkes), *forståelig, brugbar* o. s. v.,

med genvirkende (reciprok) Betydning, f. Ex. *Tvedragt, Enighed, Fællesskab.* — *samdrægtig, fælles, enig, indbyrdes* o. s. v.,

med virkende (transitiv) Betydning, f. Ex. *Begærlighed* (= Det at begære Noget), *Kendskab.* — *mistænksom* (ɔ: som mistænker), *kyndig, skyldig* o. s. v.

Disse Navne- og Tillægs-Ordets Udvidelser kunne tilføjes:

1) umiddebart, f. Ex. *Gudelære, Læselyst, Mælkeprøver, Gasmåler, Menneskefrygt.* — *sagkyndig, lærenem, Lovene lydig* o. s. v.

2) middelbart, f. Ex. *Læren om Guderne, Lyst til at læse, Frygt for Mennesker.* — *kyndig i Sprog, nem til at lære, begærlig efter Rôs* o. s. v.

[Hos ældre danske Forfattere har ved Navneord og Tillægsord Genstandsforholdet tidt et udvortes Mærke (Genstandsejeform), f. Ex. *Thi de ere diss verdige* (Kr. P. Åbenb. 3, 4). — *Men ere dess plictig aff kerligheds bud* (Povel El. p. 85). — *Thes worth keyseren war* (Br. III 51,5). — *Thet sier ieg teg, thess haffwer ieg acth* (Utro Hustru pag. 45). — *Wiil gwd meg hielpe, thess haffwer hand mact* (Dorotheæ Komedie p. 116).]

B. **Udsagnsordets Måder** (Modi).

De forskellige Måder, på hvilke Omsagnet kan udsiges om Grundordet, lade sig udtrykke enten umiddelbart ved Sætnings-Udsagnsordets Form eller middelbart ved Hjælpeord og ere: 1) *den fremsættende Måde* (Indicativ), 2) *den bydende Måde* eller *Bydemåde* (Imperativ), 3) *den forestillende Måde* (Conjunctiv, Optativ).

1) *den fremsættende Måde*, i hvilken Noget — bekræftende, nægtende eller spørgende fremsat — udsiges som Virkeligt, går gennem alle enkelte og sammensatte Tider og kan bruges både i Hoved- og Bi-Sætninger.
bekræftende fremsat, f. Ex. *Storken kommer, kom, er kommet, vil komme* o. s. v.
nægtende fremsat, f. Ex. *Storken kommer, kom ikke, er ikke kommet, vil ikke komme* o. s. v.
spørgende fremsat, f. Ex. *Kommer, kom Storken (ikke)? — Er, var St. (ikke) kommet?* o. s. v.

Anm. Fremsættende Måde kan være brugt med Betydning af Bydemåde, f. Ex. *Nu tier Du stille* = Ti nu stille! — *Kommer Du ikke snart?* = *Kom snart!*

2) *den bydende Måde, Bydemåde*, der udtaler Noget, enten — bekræftende — som Anmodning, Bøn, Opfordring, Befaling, Bud eller — nægtende — som Forbud, forefindes som Enkeltform i Nutid og Førnutid (2den Person Enkelttal og Flertal) og bruges med udeladt Grundord kun i Sær- og Hoved-Sætninger, f. Ex. *Kom hid! — Værer ubekymrede! — Gør det ikke! — Hav det Brev skrevet, til jeg kommer igen! — Dersom Dit højre Øje forarger Dig, så riv det ud og kast det fra Dig!* (Math. V, 29,30). — *Beder, og I skulle få* (Joh. c. 16).

Anm. 1. Bydemåde mangler vel i Lideform, men kan dog forefindes i „lideformede“ (deponente) Udsagnsord, f. Ex. *Vredes ikke, nådige Herre! — Ynkes over mig Ulykkelige!*

Anm. 2. Når man byder eller forbyder sig selv Noget, bruger man uvilkårlig ikke 1ste, men 2den Person, idet man ligesom spalter sit Væsen i: en Tiltalende og: en Tiltalt.

Anm. 3. Den middelbart (ↄ: ved Hjælpeord) udtrykte Bydemåde, der kun ved sin kraftigere Betoning (s. o. S. 38 Anm. 3) kan skelnes fra den frem-

sættende Måde, muliggør, at Befalingen kan rettes ikke alene til en 2den, men også til en 3die Person, f. Ex. *Børnene skulle møde på Klokkeslættet!*

Anm. 4. Bydemåde kan have Betydning af fremsættende Måde, f. Ex. *Tænk Dig om* (= hvis Du tænker Dig om), *og Du vil give mig Ret.*

3) den forestillende Måde, der udsiger — bekræftende eller nægtende — Noget som blot tænkt eller muligt og bruges til at udtrykke en Mulighed, et Ønske, en Tilladelse, Indrømmelse, mindelig Opfordring o. s. v., forefindes nu kun i enkelte Tider, nemlig: Nutid, sjældnere Førnutid [Oldnordisk havde i forestillende Måde en større Række særlige Former] og bruges væsentlig kun i Sær- og Hoved-Sætninger,
f. Ex. *Fred være med Eder! — Leve Kejseren! — Komme hvo, som komme vil. — Taler nogen i Menigheden, han tale som Guds Ord* (1 Peter c. 4). — *Man sætte Hierte for, man sætte Hierte bag,* || *En Tyv er dog en Tyv...* (Wessel). — *Han taler gierne om sig selv,* || *Det passe ilde, passe vel* (id.). — *Have I selv* (ɔ: behold I selv) *Eders Sølv og Guld* (Folkev.) — *Dette være nu'sagt i rén Almindelighed. — Takket være min gode Hukommelse.*

Udtrykt ved Hjælpeord, såsom: *gid, bare, blot,* samt Hjælpeudsagnsordene: *kunne, skulle, måtte* o. s. v., kan forestillende Måde, såvel i Hoved- som Bi-Sætninger, bruges gennem alle Tider lige som fremsættende Måde, fra hvilken den efter sit Ydre ej kan skelnes, f. Ex. *Gid han var her. — Havde jeg kunnet gøre det, vilde det have været til Gavn.*

En Særstilling til oven nævnte tre „personlige“ Måder indtage de så kaldte „upersonlige“ Måder: Navnemåde (Infinitiv) og Tillægsmåde (Participium), der ikke danne Omsagn til et bestemt Grundord og altså egentlig ikke ere Måder.

Navnemåden (Infinitiv),

der udtrykker Udsagnsordets Indhold i rén Almindelighed, uden Hensyn til et Grundord, er den Form, i hvilken Udsagnsordet står som Navneord. Navnemåden kan vel hverken fald- eller

talbøjes (declineres), men indtræder ellers i de samme Forhold som Navneordet, nemlig som:

Grundord, f. Ex. *At ride* (= Ridning) *er sundt.*

Omsagnsord, f. Ex. *At revse er ikke at opdrage* (= Opdragelse). — *Kan det kaldes at arbejde* (= Arbejde)?

Genstand, f. Ex. *Barnet lærer at stave* (= Stavning).

Medgenstand, f. Ex. *Jeg så Toget komme.*

Hensynsbetegnelse, f. Ex. *Sejle* (= Sejlads) *giver jeg Fortrinet.*

Forholdsled, f. Ex. *Han talte om at rejse* (= Rejse).

Samstilling, f. Ex. *Den Kunst at male* (= Malerkunsten).

At Navnemåden dog ikke har ophørt at være Udsagnsord, ses dels deraf, at den forefindes i Handle- og Lideforms Nutid, Førnutid og Fremtid, dels deraf, at den kan modtage de samme Udvidelser som Udsagnsordet, f. Ex. *at yde Nødlidende* (Hensynsbetegnelse) *Hjælp* (Genstand); *at komme snart* (Biord).

Anm. Navnemådens Mærke, *at* [måske af isl. þat, det, jfr. tyd. dasz, eng. that; efter Andre mulig et andet Ord, nemlig Biordet *at*, ɔ: ad, til; jfr. tyd. zu, eng. to] udelades nutildags altid ved Udsagnsordene: *kunne, ville, skulle, måtte, turde, burde, monne, gide* o. s. v., f. Ex. *Han tør ikke komme; man bør adlyde* o. s. v. [dog: *Den store glede, som alle bør at haffue* (Kr. P. I p. 68). — *Den Troe, vi bør at have til Gud* (Eilschov). — *Da bør det os at være betænkte på* (Mynster). — I Oldnordisk står ofte *at* efter slige Udsagnsord, f. Ex. *vill at verja; hversu þú skallt at fara; mikil tíðindi kann þú at segja af himnum;* s. Lund a. St. § 136 a. Anm.] og sædvanlig som Medgenstand for: *se, høre, føle, lade, bede, byde* o. s. v., f. Ex. *Jeg ser ham komme.* — *Kan Du høre Græsset grô?* — *Bed ham (at) træde nærmere* o. s. v.

Tillægsmåden (Participium),

ved hvilken Udsagnsordets Indhold ikke udsiges om Grundordet, men tilknyttes som bestemmende Egenskab, er efter sin Form et Tillægsord, hvilket skønnes deraf, at den kan indtræde i de samme Forhold som Tillægsordet, f. Ex. *En elsket Moder.* — *Træffende Bemærkninger.* — *Det gjorte Forsøg.* — *Barnet var levende.* — *Vi Tænkende.* — *De ægte Troendes Skare er lille.* — *Han døde almindelig agtet.* — *Broderen er mest yndet.*

At Tillægsmåden dog endnu er Udsagnsord, ses dels deraf, at den kan forefindes i enkelte Tider, nemlig: Nutid, f. Ex.

elskende, og Førnutid, f. Ex. *elsket*, dels deraf, at den kan modtage de samme Udvidelser som Udsagnsordet, f. Ex. *Bonden døde, efterladende sine Børn* (Hensynsb.) *mange Penge* (Gstd.). — *Dette Ord blev talt i rette Tid* (Biudvidelse) o. s. v. [I Tilfælde som: *skrækindjagende, åndsfortærende, halsbrækkende, ildevarslende* o. s. v. udgøre Udvidelserne Sammensætningens første Led.]

Anm. Lideformet Betydning har Handleforms Nutids-Tillægsmåde i stående Vendinger som: *Han er ventende* (= ventes); *få Noget forærende; for blæsende* (= hvori der blæses, ɔ: blæste) *Instrumenter; det underhavende Mandskab; sælgende Varer; den holdende Auction; mit iboende Hus; stående og siddende Pladser; med sit førende Skib* o. s. v. [Denne i vore Øren tankevrange (ulogiske) Udtryksmåde (en Slags Nødvendighedsform, Gerundivum) kan også forefindes i Oldnordisk, f. Ex. *Hengjandi þjófr.* (en Tyv, som fortjener at hænges); *eigi er þat trúanda* (credendum, til Troende); *á deyjanda degi* (Dødsdag); s. Lund a. St. § 154.]

C. **Udsagnsordets Tider** (Tempora).

Omsagnet henføres enten i og for sig (umiddelbart, selvstændigt) til en af de 3 Hovedtider: Nutid, Datid og Fremtid, eller angives i Forhold til (middelbart, relativt) et andet Tidspunkt som: samtidigt, datidigt eller fremtidigt. De således fremkommende Tidsafskygninger, af hvilke vort Sprog kun udtrykker Nutid og Datid i Handleform og Lideform ved særlige Former, medens de øvrige fremstilles ved Udsagnsordets Sammensætning med Hjælpeudsagnsord, ere:

Nutid (Præsens), Datid (Imperfectum), Fremtid (Futurum simplex), Førnutid (Perfectum), Førdatid (Plusquamperfectum), Førfremtid (Futurum exactum).

Nutid (Præsens).

Nutidsformen kan:

a) som Udtryk for noget Nutidigt bruges

1) om Noget, der indtræder og finder Sted tilnærmelsesvis samtidigt med Udsagnsøjeblikket,
f. Ex. *Der kommer Postbudet. — Nu går Dampskibet.*

Anm. „Tilnærmelsesvis samtidigt"; thi Nuet er efter sit Væsen et uendelig kort Tidsmoment, der

tilhører Datiden, før man har fået Tid til at udsige sit Nu: i samme Nu, som jeg siger: „Klokken slår 1", er således den store Viser alt på Vejen til 2.

2) om Noget, der har været og endnu i Udsagnsøjeblikket står på,
f. Ex. *Arbejdet på „Marmorkirken" går rask fremad.* — *Man klager* (ɔ: har klaget, klager og — vil (?) klage) *med Rette over Rigsdagens Uvirksomhed.* — *Han lider under et stadigt Tryk af Næringssorger.*

3) Om Noget, der enten under visse Forhold sædvanlig finder Sted, eller gælder til alle Tider, er Alméngyldigt,
f. Ex. *På Landet spiser man til Middag Kl. 12.* — *Jorden drejer sig om sin Axe.* — *Øvelse gør Mester.* — *Æblet falder ikke langt fra Stammen.*

b) som Udtryk for noget Datidigt bruges i livfuld Skildring af forbi gangne Begivenheder (historisk Præsens),
f. Ex. *„Næppe mærker Tordenskjold, at han ikke kan undløbe sin Overmand, før han beslutter at prøve Styrke med ham. Han ordner i Hast sine Folk* o. s. v." — *Vi havde allerede faaet flere Snese indenbord, saa strammer det paa en Gang saa svært i Linen, og Kendserne staar ganske stive nede i Vandet* (H. Dr.). — *Som jeg gik i mine egne Tanker, hører jeg et Menneske råbe om Hjælp.*

Anm. 1. Førnutidig Betydning har Nutidsformen i Tilfælde som: *Hvorfra kommer Du?* (= hvorfra er Du kommet?).

Anm. 2. Fremmed Påvirkning skyldes Brugen af Nutidsform i Tilfælde som: *Dr. Gunz er allerede i lang Tid bekendt for Publikum som en af de faa Tenorer, der* o. s v. (Ntd.). — *„Welf er troløs alt fra gammel Tid"* (Hauch). — *„Alt en rum Tid haaber jeg til Gud"* (Øhl). [jfr. *Παλαι τουτο σκοπω.* — *Tertium jam annum hic sumus.* — *Nous sommes ici depuis trois mois.* — *Ich kenne ihn schon seit fünf Jahren.*]

c) som Udtryk for noget Fremtidigt bruges i Tilfælde som:
Det tager (= vil tage) *en Ende med Forskrækkelse.* — *Er Du snart færdig?* — *Iår få vi vist nok megen Frugt.* — *Jeg kommer, når jeg kan.*

Datid eller Fortid (Aorist, Imperfectum).

Datidsformen bruges, uden Hensyn, eller i Modsætning til Udsagnsøjeblikket, om en i en forbi gangen Tid virkelig stedfindende Enkeltbegivenhed eller Tilstand, hvis Afslutning eller Ikke-Afslutning lades uafgjort, men sædvanlig sés eller skimtes af Sammenhængen,

f. Ex. *Der hørtes en fjærn Torden. — Hæren rykkede frem i stor Orden. — Hun forholdt sig rolig, mens Dommeren talte. — Man sad ved Kaffebordet, da det bankede på Døren.*

I Tilfælde som: *Min gamle Ven døde i forgårs. — Bryllupet stod den 10de Juni. — Jeg mødte en velklædt Herre. — Hun så ret godt ud, før hun fik Kopper* o. s. v. sés den datidige Enkeltbegivenheds eller Tilstands Afslutning af Sammenhængen og af de tilføjéde Tidsbestemmelser.

Anm. 1. Datidsformen bruges stundum

1) i „fremsættende" udtalte Udråb om noget også i Udsagnsøjeblikket Gældende, f. Ex. *Det var da en glædelig Overraskelse at træffe gode Venner her.* — En længe ventet Indtrædende tilråber man: *Det var (da) rart, at Du endelig kom!* — A.: *Hvor Meget tager han for Timen?* B.: *Fem Kroner.* A.: *Det var en høj Pris.*

2) om noget Sædvanligt eller til alle Tider Gældende (Alméngyldigt), f. Ex. *„Ingen dødelig gjorde sig udødelig ved Ørkesløshed". — Børn klynke og græde, så snart man nægter dem det, som de i deres barnagtige Taabelighed ønskede* (Eilschov). — Hos Wessel hedder det, tildels af andre Grunde: *„Den Herremand, jeg synger om, did, Stakkel! efter Døden kom, hvor Ingen frøs"* (= fryser). — *Og det er ilde,* || *At døe, naar man endnu ei vilde* (= vil).

Anm. 2. Førnutidig Betydning har Datidsformen i følgende efter Lefolii (a. St. S. 182 f.) optegnede Exempler: *Det er vist, at varmere Frihedsven aldrig gik paa denne grønne Jord. — Hæng ingen Ridder, før Sværdet brast* (Grundtvig). — *Det ligger jo som Fjer i Hønsehuset, naar Maaren nylig herjed* (Øhl.).

Anm. 3. Efter Sammenhængen kan Datidsformen have: fordatidig Betydning, f. Ex. *Børnene rejste sig, da Læreren viste sig* (= havde vist sig) *i Døren. — Der gik Maaneder og saa skrev Abel til det danske Consulat i Bremen* (H. Dr.). — *Da Doctoren kom tilbage, fandt han ham død* (Holb.) — *Poesien, som fordum sang ... Guders Roes, tabte nu sin Styrke* (Synesius).

fremtidig Betydning, f. Ex. *Han gav mig nok sin Stemme, hvis han turde.*

Anm. 4. Udansk Brug af Datidsformen med førdatidig Betydning findes i Tilfælde som: *Capitainen kom alt længe ikke mere i vort Huus* (M. C. H.). — *Allerede længe anede jeg Uråd.* — *„Thi allerede længe kæmpede de kun for Ærens Skyld.“* [jfr. *Και γαρ ἠσαν αἱ Ἰωνικαι πολεις Τισσαφερνους το ἀρχαιον κ. τ. λ.* — *Archias domicilium Romae multos jam annos habebat.* — *Ils habitaient cette maison depuis dix ans, lorsque le feu éclata.* — *Eine brennende Dürre verheerte schon lange die Gefilde Indiens*].

Førnutid (Perfectum).

Førnutidsformen bruges om Noget, en Virksomhed eller Tilstand, der i Forhold til Nutiden (Udsagnsøjeblikket) betegnes som fuldendt og afsluttet; dog fremgår det tidt af Sammenhængen, at den ved Førnutidsformen betegnede Tilstand i Udsagnsøjeblikket vedvarer eller i alt Fald spores i sine Eftervirkninger,

f. Ex. *Kongen har lagt Grundstenen til Industribygningen.* — *Vidnet er atter blevet forhørt.* — *Grundloven har voldt os mange Bryderier* (ɔ: Gr. har indtil nu voldt og vil rimeligvis også i Fremtiden volde os mange Bryderier). — A.: *Er Din Fader hjemme?* B.: *Han er gået ud* (ɔ: og er altså i Øjeblikket ikke hjemme). — *Bedstefader har i lange Tider været sengeliggende* (ɔ: og er det rimeligvis endnu). — *N. N. har ikke sagt Det for at skade Dig* (det i Forhold til Udsagnsøjeblikket fuldendte: „har ikke sagt“ udsiges i Kraft af en Fornuftslutning el. af mit personlige Kendskab til N. N.). — *Garver P. har i over 10 År siddet i Byrådet* (ɔ: og „sidder“ der måske endnu). — *Penge alene har aldrig gjort noget Menneske lykkeligt.* (Af Sammenhængen fremgår, at Førnutidsformen her er brugt til at udtale noget til alle Tider Gældende, noget Almengyldigt, en Lov; altså: Penge alene har hidtil ikke gjort og vil i al Evighed ikke gøre noget Menneske lykkeligt).

Anm. 1. Til yderligere at belyse Forholdet mellem Brugen af Datids- og Førnutids-Form kan tjene følgende Sammenstilling mellem: *Det tordnede stærkt i Nat* (ɔ: på en vis Tid af Natten) og: *Det har tordnet stærkt i Nat* (ɔ: på en ikke bestemt angivet Tid af Natten, muligvis hele Natten igennem). — *Lejligheden stod ledig* (og står måske endnu ledig) og: *Lejligheden har stået ledig*

(men er nu udlejet). [Derimod, ved Tilføjelse af en Biudvidelse: *Lejligheden stod længe ledig* (ɔ: men er nu udlejet) og: *Lejligheden har længe stået ledig* (ɔ: og gør det endnu)]. — *Han ejede et Skib* (og ejer det måske endnu) og: *Han har ejet et Skib* (men ejer det ej mere). — *Hørte De Frøknerne Nerudas Concert?* (Spørgeren var rimeligvis selv Tilhører) og: *Har De hørt Frøknerne Nerudas Concert?* (Spørgeren overværede den rimeligvis ikke).

Anm. 2. Uvirkende Udsagnsord kunne danne Handleforms Førnutid ved at forbinde Førnutids Tillægsmåde (Perfectum Participium) med
have, især til at udtrykke et på en vis, i Udsagnsøjeblikket, forbi gangen Tid Sted findende Forhold (Tilstand), og
være, især til at udtrykke en i Udsagnsøjeblikket vedvarende — sædvanlig kun forbigående — Overgang i Grundordets Forhold eller Tilstand,
f. Ex. *Hun* { *har* / *er* } *gået Ærinder i Byen.*
Floden { *har* / *er* } *gået over sine Bredder.*
Han { *har* / *er* } *svømmet over Sundet.*
Min Fætter { *har* / *er* } *rejst udenlands.*

Ganske faste Grænser for Brugen af nævnte Hjælpeudsagnsord lade sig dog ikke drage, så meget mindre som nyere dansk Sprogbrug, i Modsætning til den ældre, ytrer afgjort Forkærlighed for Hjælpeudsagnsordet *være*, der endog kan findes brugt ved virkende Udsagnsord,
f. Ex. *Vildtet er snart søgt til det således udlagte Foder* (Ntd). — *Efter at Kong Kristian den Sjette var begyndt at residere om Vinteren paa Frederiksberg Slot, blev der givet kgl. Resolution om...* (ibd.). — *Jeg er... ogsaa begyndt at tro* (Høfding); s. Lefolii a. St. S. 184.

Anm. 3. Man mærke Forskellen mellem: *„Jeg har nedskrevet Foredraget, Talen, Talerne“* o. Desl. (ɔ: den af mig selv foretagne Nedskrivning er i Udsagnsøjeblikket fuldendt), hvor *har* hjælper den ubøjelige Tillægsmåde „nedskrevet“ til at danne en Førnutidsform, og: *„Jeg har Foredraget nedskrevet, Talen nedskreven, Talerne nedskrevne“* o. Desl. (ɔ: den i Udsagnsøjeblikket som

fuldendt foreliggende Nedskrivning kan, men behøver ikke at være foretaget af mig selv), hvor „nedskrevet, -en, -ne“ er et bøjeligt Tillægsord, der står som Medgenstand for det i Nutidsform stående Sætningsudsagnsord *har* (s. S. 130 Anm. 2). Ved i sidste Tilfælde at rykke Sætningsudsagnsordet *har* tilbage til Førnutid fremkommer Udtrykket: *„Jeg har havt Foredraget nedskrevet, Talen nedskreven, Talerne nedskrevne“*, der betegner, at Virksomhedens Fuldendelse ved et længere eller kortere Tidsrum er adskilt fra og ikke foreligger i Udsagnsøjeblikket. Altså: „Nedskriften“ har været i mit Værge, men foreligger ikke i Øjeblikket. Fremdeles: *Jeg har havt Lyset tændt* (ɔ: men jeg har det i Udsagnsøjeblikket ikke tændt, enten fordi det af sig selv er gået ud, eller fordi jeg har slukket det).

Anm. 4. Lideforms Førnutid kan dannes ved Forbindelse af Førnutids Tillægsmåde med:

er blevet (bleven) til at udtrykke en Virksomhed, for hvilken Grundordet selv har været Genstand, uden bestemt Angivelse af dettes Tilstand i Udsagnsøjeblikket.

er til at udtrykke en i Udsagnsøjeblikket Sted findende Tilstand, der er Følge af en med Grundordet foretagen Virksomhed,

f. Ex. *Døren er blevet lukket* (ɔ: man har i en forbi gangen Tid lukket Døren, som i Udsagnsøjeblikket enten endnu kan være lukket eller stå åben) og: *Døren er lukket* (ɔ: den er i Udsagnsøjeblikket ikke åbnet).

Mit Hus { *er blevet* / *er* } *malet med Oliefarve.*

Dommen { *er bleven* / *er* } *fældet* o. s. v.

Den med *er* sammensatte Førnutids Lideform lader sig i mange Tilfælde opfatte som Nutid,

f. Ex. *Kongen er elsket* [= elskes]. — *Læreren er yndet* [= yndes],

hvorfor man ved Tidbøjning af *er* kan sige,

f. Ex. *Kongen er elsket* (ɔ: i Udsagnsøjeblikket),
Kongen var elsket (ɔ: og er det måske endnu),
Kongen har været elsket (ɔ: men er det ikke længer),
Kongen havde været elsket (ɔ: men var det ikke på en vis forbi gangen Tid).

Anm. 5. Førnutidsformen kan efter den givne Sammenhæng have førfremtidig Betydning, f. Ex. *Jeg går* (= vil

gå) *ikke herfra, før Du* **har** *givet* (= vil have givet) *mig Din Velsignelse.* — *Når Krigen* **er endt** (= vil være endt), *vil jeg genoptage mine videnskabelige Sysler.* — „*Hvis du dig skiller fra min Moder, saa* **har** *Du også* **skilt** *dig fra din Søn*“ (Hauch).

Førdatid (Plusquamperfectum).

Førdatidsformen betegner en i Forhold til et vist — nævnt eller af Sammenhængen fremgående — forbi gangent Tidspunkt datidig Virksomhed eller Tilstand,

f. Ex. *Man* **havde** *allerede igår* **hørt** *det Rygte.* — *Han* **var** *næppe* **kommet** *ind ad Døren, før man overvældede ham med Spørgsmål.* — *Dagen for Afrejsen* **var** *allerede* **blevet bestemt**, *da der indtrådte uforudsete Hindringer.* — *Min Broder* **havde været** *syg og sengeliggende i lang Tid, før jeg erfôr det.* — *Jeg* **havde** *nær* **glemt** *Hovedsagen* (ɔ: men nu kom jeg til at tænke på den). — „*Columbus* **havde tænkt** *sig Amerika sammenhængende med Indien*“ (nl. inden han fik Sagen undersøgt) o. s. v.

Anm. 1. Om Forskellen mellem:

Hun { *havde* / *var* } *gået Ærinder i Byen.*

Min Fætter { *havde* / *var* } *rejst udenlands* o. s. v.

såvel som om:

Døren { *var blevet* / *var* } *lukket.*

Dommen { *var bleven* / *var* } *fældet* o. s. v.

gælder væsentlig, hvad der er sagt under Førnutid Anm. 2 og 4.

Anm. 2. Ved at rykke **havde** og **var** tilbage til Førdatid fremkomme Udtryk som: *Jeg* **havde havt** *Lyset tændt.* — *Sagen* **havde været** *afgjort* o. s. v.; s. u. Førnutid Anm. 3 og 4.

Fremtid (Futurum simplex).

Fremtidsformen, også kaldet Efternutidsformen, tjener til at udtrykke en efter Nutiden (Udsagnsøjeblikket) indtrædende — ufuldendt — Virksomhed eller Tilstand,

f. Ex. *Denne Lærer* **vil** *snart* **vinde** *Alles Tillid.* — *Skibet* **skal løbe** *af Stabelen på Torsdag.* — *Du* **vil finde**, *at jeg har Ret.* — *Min Søster* **skal være** *Brudepige.* — *Årsdagen* **vil blive mindet** *ved Flagning.* — *Det* **skal** *ikke* **vare** *ret længe* o. s. v.

Anm. 1. Udsagnsordene *ville* og *skulle* kunne vel begge i Forbindelse med en handle- eller lide-formet Navnemåde „hjælpe“ til at danne en Form for det Fremtidige, men tør ikke bruges i Flæng, eftersom hint (*ville*) nærmest udtrykker Grundordets frie Selvbestemmelse (såsom: Ønske, Attrå, Lyst, Beslutning, Forsæt, Hensigt o. s. v.), medens dette (*skulle*) betegner noget Grundordet udenfra (indenfra) Tvingende (såsom: Nødvendighed, Lov, Magtsprog, Pligt, Bud, bestemmende Hensyn o. s. v.). Man prøve dette på et Par Exempler: *Jeg har bestemt, at jeg vil rejse imorgen;* men: *Det er bestemt, at jeg skal rejse imorgen. — Alle Mennesker skulle engang dø; men de Fleste ville det kun nødigt. — Borgmesteren* $\left\{\begin{matrix} \textit{skal} \\ \textit{vil} \end{matrix}\right\}$ *give 10 Kroner til Asylet. — Det* $\left\{\begin{matrix} \textit{skal} \\ \textit{vil} \end{matrix}\right\}$ *snart vise sig. — Hvad Gud har sammenføjet, skal* (= bør, tør) *intet Menneske adskille. — Jeg* $\left\{\begin{matrix} \textit{skal} \\ \textit{vil} \end{matrix}\right\}$ *i Aften betro Dig en Hemmelighed.*

Anm. 2. Forskellen mellem: „*Verden vil bedrages*“ og: „*Verden vil blive bedraget*“. — *Støvlerne skulle forsåles*, og: *St. skulle blive forsålede. — Lejligheden skal udlejes*, og: *L. skal blive udlejet* o. s. v. hidrører dels fra den forskellige Betydning, som Udsagnsordene *skulle* og *ville* have på de henholdsvise Steder, dels fra den oven for (S. 33) omtalte Forskel mellem den rene og den sammensatte el. omskrevne Lideform.

Anm. 3. Man vil snart mærke, hvor vanskeligt det kan være i ethvert givet Tilfælde at drage faste Grænser mellem Fremtids- og Nutids-formen, dels fordi den særlige Betydning af *skulle* og *ville* så tidt gør sig gældende (s. Exx.) og overskygger Forestillingen om det Fremtidige, dels fordi man også ved andre Hjælpeord kan udtrykke noget Fremtidigt (f. Ex. *Du må tage Dig i Agt. — Vi bør yde Hjælp. — Tør Du være ene?*). Der gives også Sproggranskere (blandt dem Lefolii a. St. S. 188—9), som anse det for urigtigt at kalde Forbindelsen af Hjælpeordene *skulle* og *ville* i Nutidsform med en Navnemåde: *Fremtidsform*, og mene, at slige Udtryk (hvilke de ikke ville have betragtede som særegne Tidsformer) snarere bør kaldes: *Efternutidsform.* Om der ved denne Navneændring er Stort vundet, synes tvivlsomt.

Førfremtid (Futurum exactum)

tjener til at udtale noget Fremtidigt som fuldendt i Forhold til et andet — nævnt eller af Sammenhængen fremgående — fremtidigt Tidspunkt,

f. Ex. *Når jeg får betalt min Gæld, vil jeg ikke eje 1 Øre. — Slaget vil være endt inden Kl. 3. — I Løbet af denne Aften skal jeg have skrevet ti Breve. — Når Vinteren kommer* (= vil komme) *i hele sin Barskhed, ville Trækfuglene forlængst være dragne sydpå. — Den Sag vil vist snart være bleven drøftet til Ende.*

Anm. 1. Om Udtryk som:

Du skal { *have* / *være* } *gået.*

Jeg vil have nedskrevet Foredraget, Talen, Talerne og: *Jeg vil have* (el. *Jeg vil have havt) Foredraget nedskrevet, Talen nedskreven Talerne nedskrevne.*

Inden Kulden kommer, { *får jeg* / *vil jeg få* / *vil jeg have fået* } *tilsendt et stort Parti uldne Varer.*

Dommen { *vil være* / *vil være blevet* } *fældet.*

gælder i alt Væsentligt, hvad der er sagt ovenfor under Førnutid Anm. 2—4.

Anm. 2. Om *skulle* og *ville* gælder hvad der er sagt ovenfor under Fremtid. — De samme Indvendinger, man har rejst mod Fremtid som en særegen Tidsform, gælde også Førfremtid.

D. Tidsfølgen.

Medens det foregående Tillæg væsentlig omhandlede hver Tid og Tidsform i og for sig, for så vidt det lod sig gøre at sé bort fra Hensynet til et andet Tidspunkt, vil neden stående kortelig dvæle ved de forskellige Tidsforhold, i hvilke to eller flere Udsagn (Sætninger) indbyrdes kunne stå.

Sædvanlig medfører vel Hensynet til Talens (Tanke-Sammenhængens) Enhed: Overensstemmelte i Tid, så at samtidige Udsagn, rettere, Udsagn om det Samtidige, væsentlig henføres til samme Tidsform, usamtidige (ɔ: indbyrdes førtidige og eftertidige) Udsagn til forskellige af den givne Sammenhæng bestemte Tider. Men lige over for den Mangfoldighed af Tidsformernes og Tidsafskygningernes Forbindelses-Muligheder, som Tale og

Skrift kan frembyde, vil man snart sé, at der her, som på fast alle Områder kan findes Strid mellem Form og Indhold.

A. Ved Talen om Noget, der udsiges eller tænkes som virkelig Stedfindende, kunne sammen hørende Sætninger — Sætningsrækker og Sætningskæder — være:

a) samtidige (i alt Fald tilnærmelsesvis samtidige) efter Tidsform og Indhold, eller: tids- og indholds-samtidige,

Sætningsrækker:

Nutid, f. Ex. *Kundskab opblæser, men Kærlighed opbygger.* — *Alle vil Herre være, Ingen vil Byrden bære.* — *Nogle boltres, Nogle flagre,* || *Nogle lee og Nogle græde,* || *Nogle skæfte blanke Pile,* || *Andre snoe den trinde Streng* (E. von der Recke). — *Enten er Luften trykkende varm* || *Eller mit Hjerte lider af Hede* (H. Hertz).

Datid, f. Ex. *Han aad og drak, var aldrig glad,* || *Hans Størlehæle gik han skieve,* || *Han ingen Ting bestille gad,* || *Tilsidst han gad ei heller leve* (Wessel). — *Græske Billedhuggere bosatte sig desuden snart i Rom, og paa Bestillinger manglede det ikke* (Folkeskr.). — *Stormen slog om Gavlen og Tagsten blæste ned,* || *i Lyset Hørlespaanen sig krummed' bleg og bred* (E. Aarestrup).

Førnutid, f. Ex. *Jeg har grædt mange Taarer over din Hunds Død; men jeg har ikke villet skrive dig til derom* (Gyllemb.).

Førdatid, f. Ex. *Jeg havde ofte seet ham; men vi havde dog aldrig nærmet os til hinanden* (Gyllemb.).

Fremtid, f. Ex. *Ak! da vil Selvprøvelsens Time ofte være heed og tung; men Sielen vil stræbe frem deraf . . .* (Mynster). — *„Tider skal komme, Tider skal henrulle, Slægt skal følge Slægters Gang.“*

Førfremtid, f. Ex. *Inden Årets Udgang vil han muligvis have spillet Fallit; men Du vil efter al Sandsynlighed have erhvervet Dig store Rigdomme.*

Sætningskæder:

Nutid, f. Ex. *Barnet begynder med det Største, idet det begynder med Kjærligheden* (Fr. Dahl). — *Der*

løber meget Vand til Strande, mens Mølleren sover. (Ordspr.). — *Hvor andre see Grimacer, der seer den Elskende Gratiernes kiælne Leeg; han hører en Sølvklokke klinge eller en Nattergal slaae, naar andre troe, de høre en Hiulbør eller en forkiølet Vægter* (Tode). — *Ja, til Dagen viger og til Maanen stiger,* || *lyder munter Sang* (Frankenau). — *Borgere! Der gives Tilfælde, hvor Alt gjærer, hvor Alt ryster i sine Grundvolde, hvor Fornuftens Love ophøre...* (Pal.-Müll.).

Datid, f. Ex. *Mens ivrige Politikere strede paa Talerstolen, drømte han sig til Frederik den tredjes Tid* (Feilberg). — *Nu skeede det en Dag i Sommeren 1803, da jeg mod Aften sad ene i min Sopha og læste ..., foer der mig med Eet giennem Sielen som et Lys fra det Høie, og jeg sagde mig med al Klarhed ...* (Mynster). — *Medens Livet gik sin vante Gang i den store Hovedstad, medens Nero brugte Tiden til Sangøvelser, Gjæstebud og Henrettelser, medens det letsindige Folk kun længtes efter at komme bort fra Arbejde og Pligter..., sad Paulus i sin stille Bolig* (Folkeskr.).

Førnutid, f. Ex. *Men dette uanseet har han været en af de største og nyttigste Konger, som nogen Tid har siddet paa den danske Throne* (Holb.). — *Man har villet undskylde Neros Ødselhed med, at den ikke har været mere vanvittig ... end mangen Regents* (Folkeskr.).

Førdatid, f. Ex. *Han var tidligere ... traadt op som en selvstændig Mand, hvad der var blevet udlagt som Trods* (Folkeskr.).

b) samtidige efter Tidsform, men ikke efter Indhold, eller: tids-, men ikke indholds-samtidige,

Sætningsrækker:

Nutid, f. Ex. *Jeg benytter blot Bemærkningen og spørger saa Dig* (S. Kierkeg.). — *„Snart staar det* (Hjærtet) *stille, snart slaar det atter.“* — *Man overskue denne Række og besvare saa ærligt det Spørgsmaal* (Tr. Lund). — *Nu, saa gaae til Najaden, forlang et Bæger af Kilden* (Heib.). — *Iler, Mænader! herhid, og dækker Bordet i Skyggen* (id.).

Datid, f. Ex. *De rejste til Hamborg, men Broderen ... skrev hjem og røbede deres Opholdssted, vor Evald derimod stod fast og lod sig hverve* (Hostr.). — *Der*

gik Maaneder; og saa skrev Abel til det danske Konsulat i Bremen (H. Dr.).

Førnutid, f. Ex. *„Mit Hjerte har længe balanceret mellem Fornuft og Kjærlighed, men Kjærlighed har vundet Sejer.“*

Sætningskæder:

Nutid, f. Ex. *Naar et Kosteskaft skyder Blade, eller Vand sætter Fløde, saa kalde vi det et Under, fordi Forudsætningerne mangle* (Hostr.). — *Når man slår iblandt en Flok Hunde, piber den, man rammer* (Ordspr.). — *Sammenligner man disse Dyrs andre Qualiteter, saa seer man* (Holb.). — *Intet Resultat faar* (= vil få) *praktisk Betydning, før Læseren forlader* (= vil have forladt) *det modtagende Standpunkt* (L. Feilberg).

Datid, f. Ex. *Da Doctoren kom tilbage, fandt han ham død* (Holb.). — *Ved Kejserens eget Taffel blev der budt Britannicus en meget hed Drik, som han afviste, da han fandt den for varm* (Folkeskr.). — *„Jeg tænkte nok, det endte med Forskrækkelse“.* — *Det var min Agt, at jeg vilde rejse* (Efterdatidsform) *udenlands.* — *„Han lovede mig, at han skulde tage fat paa mine Støvler“.*

Førnutid, f. Ex. *Hvis du derfore har udvalgt dig saadan Boepæl..., haver Du ikke giort ilde* (Holb.). — *Hvorlænge jeg haver spillet paa Violin, haver jeg dog ikke lært at stryge ret* (id.).

Førdatid, f. Ex. *Eugenius havde erhvervet Navn af en stor General, førend Marlborough udi Historien var bleven bekiendt* (Holb.).

Fremtid, f. Ex. *Hvad han vil høre, vil ikke være ham nyt* (Mynster).

Førfremtid, f. Ex. *Hvis han får gennemført sin Plan, vil han have vundet europæisk Berømmelse.*

c. usamtidige (ɔ: før- og efter-tidige) efter Tidsform og Indhold, eller: tids- og indholdsusamtidige,

Sætningsrækker:

f. Ex. *En Skat jeg alt har, snart jeg flere skal eje* (Hauch.). — *I Fior gik han bort som en Kalv; nu er han som en Ko kommen tilbage med to* (Holb.). —

Arcaderne ***rømme*** (historisk Præsens) *deres Post, og ingen Messenier havde* ***formodet*** *det* (Guldb.).

Sætningskæder:

Nutid—Datid, f. Ex. *Endskiønt han* ***levede*** *i det uslebne Africa's haardere Egne . . .,* ***gienkiender*** *man dog endnu i hans Skrifter den Pindariske Digterild . . .* (Synes.). — ***Skriv*** *mig snart til, at Du ikke* ***meente*** *det* (M. C. H.). — *Hvad* ***var*** *det værd at bryde sig om, hvor mange Middelmaadigheder der* ***sidder*** *inde med Magten* (H. Dr.) — *Man* ***synes*** *ikke, man* ***sov*** *saa meget, at man jo* ***bærer*** *en Del Ansvar for Drømmens Barnagtighed* (L. Feilberg).

Nutid—Førnutid, f. Ex. *Du* ***veed***, *en Helte-Drøm* ***har*** *aldrig* ***fejlet*** *før* (Wessel). — *Naar Elskeren* ***opholder*** *sig allene ved sin Deiliges Øiestene, Læber og det øvrige Yndigheders Inventarium, saa er Sygdommen ikke* ***kommen*** *længere end til Øinene* (Tode).

Nutid—Førdatid, f. Ex. *Thi baade* ***vide*** *de, hvilken Straf de* ***havde fortjent***, *og tillige hvilke Velgierninger de i Straffens Sted have oppebaaret* (Synes.). — *Han* ***havde*** *ifølge Tingenes store Sammenhæng allerede i sine tidligste Skrifter* ***antaget***, *at Magnetisme og Elektricitet* ***frembringes*** *ved de samme Kræfter* (Ørsted).

Nutid—Fremtid, f. Ex. *Jeg* ***veed*** *vel, hvad du dertil* ***vil svare*** (Holb.). — *At Kiærlighed er en Sygdom . . .,* ***skal*** *jeg nu* ***vise*** (Tode.). — *Man* ***vil*** *derfor* ***see***, *at ethvert Hovedafsnit i vort Folks Historie* ***har*** *sin tilsvarende Skjaldesang* (Hostr.).

Nutid—Førfremtid, f. Ex. *Lægen* ***nærer*** *det Håb, at Sygdommen snart* ***vil være overstået***. — *Jeg* ***skal have skrevet*** *3 Breve, inden jeg* ***går***.

Datid—Førnutid, f. Ex. *Neppe er han* ***bleven valgt***, *fordi Athenen* ***troede*** *ham udueligst* (O. Guldb.). — ***Har*** *Nero aldrig tidligere* ***faaet*** *Sandheden at høre, saa* ***hørte*** *han den nu* (Folkeskr.). — *„Siden Du* ***forlod*** *os,* ***har*** *Meget* ***forandret*** *sig."*

Datid—Førdatid, f. Ex. *Da* ***døde*** *han omsider paa det Huus Gurre, efterat han* ***havde regieret*** *udi 34 Aar* (Holb.). — *En fransk Dame* ***begav*** *sig udi Kloster af Sorg, efterdi hun* ***havde mistet*** *sin Hund* (Holb.). — *Han* ***var*** *allerede* ***bleven*** *Professor . . ., før*

han selv *anede*, *at han var Digter* (Hostr.). — *Medens han var i Kjøbenhavn, havde han drømt om at omvende Hedninger i Afrika* (id.). — *Aldrig saa snart havde han drukket den, før han tabte Mælet og Aandedraget standsede* (Folkeskr.). — „*Mens vi talede, var han gaaet.*“

Datid—Fremtid, f. Ex. *Ja de skal see,* || *Tiber var ei saa slem* (Hauch). — *Da vil du mærke, hvorledes Tiden spandt* || *Sit Sølverspind omkring din egen Tinding* (id.).

Datid—Førfremtid, f. Ex. *Det så ud til, at Fjenden vilde have oversvømmet* („Før-Efterdatid“) *vort Land.* — *Man meente, at Kongen vilde være kommet med Aftentoget.*

Førnutid og Fremtid, f. Ex. *Hvis du derimod haver havt din Roelighed allene for Øie, vil det maaskee fortryde dig* (Holb.). — *Har ham Plancina* || *Med hemmelige Kunster skadet, skal* || *Hun straffes* (Hauch). — *Nogle af mine Læsere ville maaske undres over ..., at jeg har valgt denne Materie* (Tode).

Fremtid og Førfremtid, f. Ex. *Inden Købmanden får betalt Enhver Sit, vil han ikke kunne genåbne sin Forretning.* — „*Når mit Barn skal træde ud i Livet, ville mine Øjne forlængst være lukkede.*“

d) usamtidige efter Tidsform, men ikke efter Indhold, ɔ: tids-, ikke indholds-usamtidige, f. Ex. *Og det er ilde,* || *At døe naar man endnu ei vilde* (= vil) (Wessel). — *Iblandt dem lever* (= levede) *en ung Mand Aristomenes ..., som fandt i sin høie Herkomst et uimodstaaeligt Kald til at redde sit Fædreland* (Guldb.). — *Naar han da vaagner og seer* (= vil vågne og se) *Buen at hænge paa Qvist* || *Med det skinnende Kogger, da vil han troe, at ...* (Heib.). — *Naar jeg en følgende Aften kommer* (= vil komme) *til at fortælle Dem om Paulus' Ophold i Rom, vil jeg finde Lejlighed til at vende tilbage til denne Forfølgelse* (Folkeskr.). — *Der er dog sikkert gaaet Uger hen,* || *Mens jeg ved Rokken spandt i denne Hule* (Hauch).

B. Når Talen er om noget blot Tænkt, Ønskeligt, Muligt, noget enten kun under visse Vilkår (conditionelt, hypothetisk) Sted findende eller mod Virkeligheden Stridende, rykkes de sammen hørende Sætninger (Sætningsrækker eller Sætningskæder) sædvanlig tilbage i Tiden således, at Udsagnsordet (enten Sætnings- eller Hjælpe-Udsagnsordet) stilles:

a) i Datid, når Sætnings-Indholdet udsiges i Forhold til Nutid eller Fremtid,

f. Ex. *Vare For-Råd så gode som Efter-Råd, blev Ingen forrådt* (Ordspr.). — *Da fik de Skiønne vel at give bedre Kiøb, naar enhver fortvivlet Elsker gik med en Strikke i Lommen* (Tode). — *Man kunde vænne sig til Hunde-Lyd, hvis de bieffede vdi Tide* (Holb.). — *Skulde Skolen fuldt ud bære Ansvaret som opdragende, maatte den fortvivle* (F. Dahl).

b) i Førdatid, når Sætnings-Indholdet udsiges i Forhold til Datid,

f. Ex. ... *og er det troeligt, at, hvis Marlborough havde forblevet et Par Aar længere udi Commando, det Franske Monarchie havde faaet sin sidste Olie* (Holb.). — *Hvis Newton ikke havde kendt Tyngdekraften fra Jordens Overflade, hvor Galilæi havde undersøgt den, havde han ikke kunnet finde dens Virkninger i Planeternes Bevægelser* (Høfding). — *Havde Gud ikke gjort min Lykke saa god, || At Hanen havde slaget sin Vinge, || Vist var jeg blevet i Elvehøi || Alt hos de Elvekvinder* (Folkev.).

Anm. I sådan betinget Tale, i hvilken Hovedvægten ikke ligger på Spørgsmålet, om det Udtalte virkelig finder, eller ikke finder, Sted, men kun på Forholdet mellem Sætningerne, rykkes Sætnings-Udsagnsordets Tid ikke tilbage, f. Ex. *Hvis Du følger mit Råd, vil det være Dig til Gavn;* derimod: *Hvis Du havde fulgt mit Råd, havde det været Dig til Gavn.*

C. **Af to eller flere sammen hørende Sætninger (Sætningsrækker eller Sætningskæder) kan i den ene (nogle) Indholdet udsiges som noget virkelig Stedfindende (ɔ: fremsættende, indicativisk), i den anden (de andre) som noget blot Tænkt, Ønskeligt, Muligt o. s. v. (ɔ: forestillende, conjunctivisk),**

f. Ex. *De senere Tildragelser, o Borgere! ere Jer bekjendte, og jeg kunde* (nl. hvis jeg vilde) *springe dem over; men da jeg ved denne Overspringen vilde gøre et Spring i Beviset, maa jeg tage dem med, for Stringensens Skyld* (Pal.-Müll.). — *Det kunde* (nl. hvis det var muligt) *være morsomt at gøre en Rejse til Udlandet; men jeg mangler Penge.* —
Hun bragte mig en Kop Kaffe, som jeg gerne havde bortbyttet (nl. hvis det havde ladet sig gøre) *for den værste Mixtur.* — *Ja saadant et Barn er lykkeligt* (nl. og vilde være lykkeligt), *dersom hun bare skjønnede derpaa* (Heib.). — *Jeg skulde tage meget Feil, om ei* || *Gud Amor . . . idag har beskyttet et Baand . . .* (Hertz). — *„Hvem der dog kunde leve og sé den Dag, da denne store Tanke vil være bleven til Virkelighed.“* — *Een af de ældste græske Philosopher . . . besøgte engang en Kongesøn, som skulde ligge* (ɔ: mentes, sagdes at ligge) *syg af Feberen* (Tode). — *Naar jeg nu vil fortælle Dem noget om dansk Digtekunst og danske Digtere, saa kunde maaskee nogen sige* (Hostr.). — *Jeg er tilmode, som* (nl. jeg vilde være tilmode, om) || *Jeg vaagned' af en Søvn* (Hauch). — *Naar saadant gaaer i Svang, hvad vilde blive af,* || *Om til Studeringer det farlig Kiøn sig gav?* (Holb.). — *Men selv om saa var, bliver Nero dog ikke derved bedre* (Folkeskr.). — *Var der nogen af os, som skulde havt den* (Plads), *saa er det vel mig* (J. Lie). — *. . . thi det kunde let være, at man, idet man udleer ham, tillige udleer sig selv* (Baggesen). — *. . . skjønt vi ikke kunne vente at se store Virkninger af det vegetative Liv i en Tilstand. . ., saa burde man dog i det mindste kunne finde Spor eller Anlæg* (L. Feilberg). — *At det skulde være Hvilen alene, der bevirker denne sjælelige Fremgang, tro vi ikke* (id.). — *. . . man kan blot ikke lide at tale derom, eftersom det* (nl. hvis man talte derom) *vilde ødelægge en vis selvfri Stemning* (id.). —

„Hvis han var uskyldig, da er jeg straffet alt; var han en Niding, skal atter Kronen skjenke Hjernen Kraft og frelse mine Børn“ (Øhl.). — *Havde jeg kun ikke besvimet, jeg veed nok, hvad jeg havde gjort* (M. C. H.) — — *Det veed jeg, at hun for mig maa beholde sine Gude- og Gudindegaver, naar bare Emil kom igjen* (id.).

Af Sætninger, der ikke behøve at følge Talens Mådes- og Tids-Strøm (ɔ: de omgivende Sætningers Måde og Tid), kunne mærkes sådanne:

1) der udtale noget Sædvanligt eller til alle Tider Gældende (Almengyldigt),

f. Ex. *Hendes Haar var indflettet med Guld- og Sølvbroderede Baand og andet bladet Flitterstads, hvori undertiden anbringes Guldax, ligesom hos de græske Nympher til Erindring om Amalthea Horn, som var Overflødigheds-Symbolet* (Junge: Nordsj. Landalm.). — *Ved ham stode tvende Forlovere eller som Bonden kalder dem Forløftningsmænd, Brudgomsmænd, der ligesom Brudgommen vare sortklædte* (id. 165). — *Thi Vinden oppustede Kjolen, ligesom naar det blæser i et Sejl, og bar ham op, saa han ikke faldt saa hurtig ned, som ellers vilde sket, men dalede, ligesom en Ravn kan lade sig dale paa sine Vinger* (Chr. W.). — *Nogle af mine Læsere ville maaske . . . fortryde paa . . ., at saa hellig en Drift, som Kiærlighed er, skal have samme Skiæbne som Giæs og Østers* (Tode.) — *Den vilde være meget utaknemmelig, som ikke erkiendte, at Kiærlighed giør mangen Byrde let* (id.). — *. . . de sterke Drikke, Europæerne bragte dem, bleve alle disse Folk, uagted, at de i høi Grad elske dem, en virkelig Gift* (J. Kraft). — *„Da viste Catilina, afsindig af Forbrydelse, hvor stor Samvittighedens Magt er* (quanta conscientiae vis esset).“ — *„Dette vilde Epikur sandelig ikke sige, hvis han havde lært, hvor Meget to Gange to er* (bis bina quot essent).“ — *Da først fik jeg Syn på, at det er ikke alt Guld, der glimrer* (el. *at ikke alt Det, der glimrer, er Guld*).

Dog: *Agerdyrkningen — denne Folke-Velstandens uudtømmelige Kilde — høiagtedes, som den burde* (Synes.). — *. . . siden man har Exempler paa, at Caraibernes Hierne-Skal var saa haard, at de spanske Klinger sprang . . . itu, naar de skulde kløve disse usle Kreaturer Hovedet* (J. Kraft).

— *„Han mente, gode Træer* **bar** *gode Frugter"* (Øhl.).

2) hvis Udsagnstid fremhæves bestemt i Modsætning til de omgivende Sætningers,
f. Ex. *Men naar man, som Romerne* **gjorde**, *anser Rendebanen for det Vigtigste i Livet, tager Spøg for Alvor og Leg for Arbejde, saa er man paa Vildspor* (Folkeopl.). — *Det længste og stærkeste af disse Brædder slæbte de med stort Besvær hen til en af de mange store Glugger, som* **ere anbragte** *lige under Tagskægget, og hvorfra man* **har** *Udsigt til alle Verdens fire Hjørner* (Chr. W.). — *Hvad er da Christendommen (hvormed jeg her* **meente** *den historiske Beretning om Christendommen), dersom den ikke er Sandhed?* (Mynster). — *„Jeg frygter",* **udbrød** *jeg høit, „at min individuelle Mening . . . er altfor individuel . . ."* (Baggesen). — *„Paa denne Maade",* **gientog** *jeg, „har Tilfældet . . . bragt de to forskielligste Reisende sammen . . ."* (id.).

3) i hvilke man levende vil fremstille noget Forbigangent som Nærværende (historisk Præsens),
f. Ex. *Jeg holdt strax stille med Vognen; men i samme Øjeblik* **falder** *dette Sorte lige ned bag i min Vogn . . . og* **glider** *mellem Kvistene ned paa Jorden* (Chr. W.). — *Just som jeg* **nedskriver** *dette, kom en festlig paaklædt Bonde ilende paa sin Hest* (Junge). — *De tvende Herrer just har Snakken endt, || Og om til hende Doctoren sig* **vender**, || *Idet han* **siger**: *Her jeg min Patient, || Geheimraad Homo,* **gi'er** *i Deres Hænder; || Med hans Tilladelse blev Bud Dem sendt . . .* (Pal.-Müll.).

Anm. Et rask Tidsskifte kan vel give den fortællende Stil forøget Friskhed og Liv; dog må man sky alt for hyppige og pludselige, Talens Enhed afbrydende, Tidsspring; i hvilken Henseende Følgende turde tjene til Advarsel:
Eperamus, en af de høie Spartanske Officerer, **har** *en Slave, som ved en Hendelse* **har seet** *en Messenisk Kone,* **er bleven forelsket**, **traf** *Leilighed til at tale med hende, og ved nogle Gaver* **kom** *saa vidt, at hun* **gav** *ham Anviisning paa hendes Huus . . . . Nu* **traf** *det sig, at slig en Nat, da hun* **har** *Slaven hos sig,* **øsede** *Himmelen Regnen ned i det heftigste Uveir: Aristomenes, som* **laae** *af nogle Saar, han i en*

Skiermydsel har faaet, kand denne Nat ikke eftersee Vagten; hvad skeer? Soldaterne forlode deres Poster, og troede Mørket og Uveiret at skulde bevogte dem. I dette Tal er Qvindens Mand, som nær havde overrumplet hende med Boleren, men hun fik ham dog forstukken, fordoblede derpaa hendes skielmske Venlighed mod Manden, og blandt andet spurgde: hvorledes han var sluppen fra Vagten. Han fortæller alt, og overgav sig saa til den tunge Søvn, o. s. v. (O. H. Guldberg).

IV.
Om Nægtelsen.

Den i en Sætning stående Nægtelse kan være:

a) Sætningsnægtelse — også kaldet Omsagns-Nægtelse (Prædicatsnegation) — der hører til hele Sætningen og gør denne fra sandende eller bekræftende (affirmativ) til nægtende (negativ),
f. Ex. *Postbudet bragte os ikke Brev. — Man har ikke sét ham siden. — Du kan ikke føle Dig sikker.*

b) Ordnægtelse — også kaldet Sætningsdels-Nægtelse (Begrebsnegation) —, der uden at gøre Sætningen nægtende, hører til et enkelt Sætningsled og lader sig udtrykke på forskellige Måder:

1) ved *ikke* [isl. *eigi*, af æ = ei (altid) og -gi (ikke); *ekki* (eg. Intet), af eittki (ɔ: eitt-gi)],
f. Ex. *Ikke mange* (omtr. = få) *Mennesker vare tilstede. — Ikke modne* (omtr. = umodne) *Frugter ere skadelige.*

Anm. Betydning af et nægtende Biord har *langtfra* i Exempler som: *Hun er langtfra* (= ingenlunde) *smuk. — Det var langtfra min Mening. — Vor Nabo er langtfra så rig, som han giver sig ud for,* o. s. v. I slige Tilfælde efter *langtfra* at indskyde et — for Tanken overflødigt — *ikke* (f. Ex. *Det var langtfra ikke min Mening. — Det optager langtfra ikke al min Tid* (Hverdagsh.) o. s. v.) menes overvejende at have Sprogbrugen for sig.

2) ved røvende (privative) Forstavelser eller Endetillæg, såsom: *af-*, *mis-*, *u-*, *van-* o.s.v., *-fri*, *-løs* o.s.v.,

f. Ex. *Du har Uret.* — *Man misforstår mig.* — *Hendes Vrede var afmægtig.* — *Hvo blive kan forlibt i saadan vanskabt Frue?* (Holb.). — *Hendes Opførsel har altid været dadelfri.* — *Denne Tale er meningsløs.*

Anm. Betydning af en røvende Forstavelse har *ikke*, når det ved - er forbundet med sit Ord, f. Ex. *ikke-gyldig* (= ugyldig), *ikke-antagelig* (= uantagelig), *Ikke-Erkendelse*, *Ikke-Vælgere*, *Ikke-Intervention* o. s. v.

3) ved Ord med nægtende Betydning, såsom: *nægte* (= sige Nej til), *ingen* (= ikke nogen), *intet* (= ikke noget), *aldrig* (eg. i Tid ikke, af isl. *aldri*, Hf. af aldr, og det uægtende *-gi*), *ingenlunde* (= på ingen Måde [isl. lund]), *ingensinde* (= ingen Gang [isl. sinn]), f. Ex. *Han nægtede sig hjemme.* — *Du forstår Intet.* — *Der er ingen Mening i den Tale.* — *Bygningen bliver nok aldrig færdig.* — *Det gavner os Intet* (= ikke). — *Valpladsen, man havde udsøgt, duede intet* (O. H. Guldb.). [Også på Islandsk kan *ekki* (intet) og *engi* (ingen) bruges i Betydning af *eigi*; s. Lund a. St. § 170 A. 3.]

Anm. 1. Ved Nægtelsens Sammensætning med det Ord, hvortil den hører, skærpes eller ændres sædvanlig Udtrykket og kan ofte tjene til at antyde det Modsætningsforhold, som Logikerne kalde det contraire (modsatte). Således er: *„Gud er uendelig“* stærkere end: *„Gud er ikke endelig“*. — *„Du bærer Dig uklogt ad“* stærkere end: *„Du bærer Dig ikke klogt ad“*. — *„Vort Fædreland er af- el. van-mægtigt“* stærkere end: *„V. F. er ikke m.“* — *„Man misunder mig den Glæde“* forskelligt fra: *„Man under mig ikke..“* — *„Menigmand misforstår fremmede Ord“* forskelligt fra: *„M. forstår ikke f. O.“* Og i Forhold til Sætningen: *Denne Påstand er antagelig* må: *Denne Påstand er uantagelig* (= forkastelig) nærmest kaldes contrair, hvorimod: *Denne Påstand er ikke antagelig* er contradictorisk. [På en Miskendelse af Forskellen mellem contradictorisk og contrairt modsat synes det at berô, når man har villet oversætte Luthers: *„Das wort sie söllen lassen stan || vnd kein danck dazu haben“* ved: *„Det Ord de vel skal lade staae || Og dertil Utak have“* i Stedet for: *„... Og dertil Tak ej have“*.]

Anm. 2. Biordet *ikke* kan ved sin Plads og Betoning udøve en ligeså i Øjne faldende som væsentlig Indflydelse på Sætningens Indhold, f. Ex. *Jeg er aldeles ikke fornøjet* og: *Jeg er ikke aldeles fornøjet* [jvfr. Græsk: πάνυ οὐ og: οὐ πάνυ]. — *Det skér ikke* og: *Ikke Det skér.* — *Jeg frygter ham ikke* og: *Ikke ham frygter jeg.* — *Familien vil ikke i alle Tilfælde* og: *i alle Tilfælde ikke blive boende.* — *Hans Ejendom ligger ikke i, men ved København* o. s. v. Bekræftende, i alt Fald fremhævende og forstærkende, Betydning har det svagt betonede *ikke,* der kan stå i spørgende Udråb el. udråbende Spørgsmål som: *Er det ikke skønt? (!)* — *Har jeg ikke gentagne Gange fremstillet Sagen for Dig? (!)* Den „bekræftende" Betydning af *ikke* skønnes deraf, at man ved at udtrykke samme Tanke som Udsagnssætning indsætter *jo* istedetfor *ikke,* altså: *Det er jo skønt!* — *Jeg har jo gentagne Gange fremstillet Sagen for Dig.* Derimod: *Er det ikke skønt?* og: *Er det ikke-skønt* (= uskønt)?

Anm. 3. Medens *ikke* aldrig står alene, men enten foran eller efter det el. de Ord, det udvider, står *Nej* (ligesom Modsætningen: *Ja*) altid alene og kaldes med Rette et Sætningsord, fordi det træder i Stedet for en hél Sætning, f. Ex. *Har Du sét denne Mand før?* Nej (= jeg har ikke sét denne Mand før). At *ikke* som Spørgsmål efter en Sætning, der indeholder en Nægtelse, kan stå alene — f. Ex. *Han har ikke været udenlands. Ikke?* — er kun noget Tilsyneladende: i Virkeligheden træder dette *ikke?* forkortende i Stedet for: *Har han ikke været udenlands?*

Anm. 4. Medens i samme Sætning flere Led kunne være benægtede, f. Ex. *Han er ikke alene ikke Fjende af, men endog ivrig Forkæmper for Frihed,* undgås sædvanlig Sammenstød af Nægtelser til samme Sætningsled ved at lade den ene af dem sammenvoxe med sit Begreb, f. Ex. *Denne Efterretning kommer ikke uventet* (i Stedet for: ikke ikke ventet). — *Jeg kan ikke nægte, at dette Svar undrede mig* o. s. v. De to i Sætningen sammen stødende Nægtelser ophæve hinanden og

frembringe et enten svagere eller stærkere bekræftende Udtryk, alt efter som det nægtende Biord umiddelbart eller gennem Omsagnet knyttes til det nægtende Biord, f. Ex. *Et ikke urimeligt* (= temmelig rimeligt) *Rygte udbredte sig.* — *Han nægtede ikke* (= vedgik) *sin Brøde.* — *Bladene have ikke undladt at meddele* (= virkelig meddelt) *Sagen* o. s. v. Man mærke: *Denne Glæde hører til de ikke uskyldige* og: *Denne Glæde hører ikke til de uskyldige.* [Også på Tydsk frembringe to Nægtelser en mildnet Bejaelse. Dog anfører Blatz (a. St. § 336 2.) af ældre Tydsk som Exempel på, at dobbelt eller tredobbelt Nægtelse tjente til at forstærke Benægtelsen: *Nirgends ist von niemand nichts mehr zu haben.* — I Oldnordisk hæve to Nægtelser i samme Sætning ikke hinanden, men forstærke Nægtelsen, „når — hvad almindeligt er tilfældet — hver opfattes for sig, så at det bliver en dobbelt benægtelse, og de to nægtelser ikke forbindes". Exx. s. Lund a. St. § 173.]

Anm. 5. Af en Sætningskædes Grundled: Hovedsætning og Bisætning, kan enten kun det ene eller begge indeholde en Nægtelse, f. Ex. *Spejderne mældte, at Fjenden ikke havde overskredet Floden.* — *Jeg tvivler ikke på, at det er muligt.* — *Der er Ingen, som ikke giver Dig Ret.* — *Thi vel siger eller skriver jeg aldrig Noget, som jeg ikke i det Mindste i det Øieblik mener* (K. M. Rahbeks Breve p. 20). — *Der er inted skiwlt ath det skal ey obenbaris Och inted saa lønligt ath det skal ey vidis* (Chr. P. Bd. III. p. 18).

Hverdagssproget oversér i mange Tilfælde den Betydnings-Afskygning, der kan fremkomme ved at overføre Nægtelsen fra Hovedsætningen til Bisætningen og omvendt, f. Ex. *Man ventede ikke, at han vilde komme* (ↄ: hans Komme var ej Det, man ventede) og: *Man ventede, at han ikke vilde komme* (ↄ: man var forberedt på hans Udebliven). — *Jeg håber, at De ikke er syg* (ↄ: at De er rask) og: *Jeg håber ikke, at De er syg* (ↄ: Deres Sygdom, Helbred, er ikke Genstand for mit Håb). — *Almuen trôr ikke* (ↄ: betvivler), *at dens Talsmand er død,* og:

Almuen trôr, at dens Talsmand *ikke er død* (ɔ: at dens Talsmand er levende) o. s. v.

Anm. 6. Efter en benægtet Hovedsætning kan der i Bisætningen (især At-Sætningen og den henvisende Bisætning) stå et tonløst „*jo*“ istedetfor „*ikke*“, f. Ex. *Dagen er aldri saa lang, at afftenen io kommer paa* (Pallad.). — *Paa Jorden ej lever saa salig en Sjæl* || *Jo Lykken kan omskiftes fra Morgen til Kvæld* (Ingemann). — *Der er Intet så godt, at det jo kunde være bedre.* — „*Der findes ei den Glands saa klar, som Skyggen jo maa følge*“ (Bording). — „*Der er vel heller ikke noget Menneske, som jo opfylder visse af sine Pligter*“ (Bastholm).

Anm. 7. Indeholder Hovedsætningen et Sætnings-Udsagnsord, der betegner en hindrende eller modstræbende Virksomhed, så som: *nægte, hindre, vogte sig for, afholde — fra, forbyde, forekomme, forebygge* o. s. v., står sædvanlig ingen Nægtelse i Bisætningen, med mindre dennes Indhold udtrykkelig fremhæves som benægtet, f. Ex. *Forresten kan jeg ikke nægte, at jeg taler eller rettere skriver vel kraftesløst* (K. M. Rahbek). — *Indstævnte fragik, at han havde givet noget Løfte.* — *Godsejeren satte sig imod, at der blev holdt Auction.* — *Alt er til Hinder for* (= hindrer), *at Planen kan i Værk sættes.* — *Man tvivler på, at Rigsdagen vil blive opløst* [jfr. *Man tvivler ikke på, at Rigsdagen (jo) vil blive opløst*] o. s. v. Dog: *Kan och nogen forbiude at disse skulle icke døbis i vand* (Kr. P. III, 244). — *Men dem vaar forbudet ath de skulle icke skade gresset paa iorden* (id. III, 514). — *Den overvindelige Vildfarelse er, naar een ved sin Flid og Agtsomhed havde kundet forekomme, at han ikke skulde have faldet i Vildfarelse* (Holb.). — ... *for derved at forekomme, at det ei saa let skulde kunne beskadiges* (J. Kraft). — ... *naar ellers Vaaben kunde forebygge, at ikke Hykleriets Uhyre ... skulde indsnige sig* (Synesius § 43). — *Vogt Dig for, at Du ikke falder* (derimod: *Vogt Dig for at falde*). — *Jeg anser det for min Pligt ... at fremstille de Grunde, som have afholdt mig fra ikke at*

besørge en Meddelelse... (Ntd. 2826). [Til Sammenligning hidsættes nogle Exempler fra andre Sprog, såsom Græsk: „*Οἱ διακωλύσαντες ταυτα μη γενεσθαι τινες ἡσαν*“; — Latin: „*Histiæus Milesius obstitit, ne res conficeretur. — Non recusabo, quo minus omnes mea scripta legant. — Vix me contineo, quin involem in illum*“. — Fransk (sædvanlig): „*Prenez garde qu'on ne vous voie. — Je n'empeche pas qu'il ne le fasse*“. — Tydsk (sjældnere): „*Er liesz verbieten, dasz keine andere als rothe Feldbinden gebraucht werden sollten.*“]

V.

Overflødige Udtryk (Pleonasmer).

En Modsætning til de ufuldstændige (elliptiske) Udtryk, de såkaldte Sætningsæmner (s. o. S. 12—14), danner det overflødige (pleonastiske) Udtryk, der gentager indenfor samme Mening udtalte Ord eller Tanker. Forsåvidt en sådan Gentagelse tjener til at øge Udtrykkets Tydelighed, Styrke eller Skønhed, kan den være af stor Betydning; i modsat Fald bør den, som intetsigende, skŷs.

Mér eller mindre betydningsfulde ere overflødige Udtryk:

α) med gentagne Ord (= Ord-Pleonasmer, Ordflom), f. Ex. *Det vil hændes Flere af Eder — jeg siger Eder det forud — det vil netop hændes Saadanne blandt Eder, som bevæges af en dyb videnskabelig Drift* . . . (Sibbern). — *I din Alder maa man vænne sig til at se Folk, maa man gjøre Bekjendtskaber* („Børneballet“). — *Jeg kom igjen, jeg kom tidt igjen over Fyens Land og Bæltets Land* (H. C. Andersen). — *O, den Aften, den Aften . . .* || *Var der meer end een Mand, som ikke var glad* („Smedenes Skrue“). — *Don Fernando! det er Løs'net* || *Don Fernando, hvor han nøler!* || *Don Fernando! hvor han tøver* (Pal. Müller).

β) med gentagne (omskrevne) Tanker (= Tanke-Pleonasmer, Tankeflom), f. Ex. *Om det er sandt, om det bærer Sandhedens Præg og Mærke, om det hører Sandhedens Rige til, det ville vi randsage* (Sibbern). — *Har Du sét det med Dine egne Øine eller hørt det med Dine egne Øren?* (o: med Sikkerhed, Tilforladelighed, sét eller

hørt det). — *Jeg er en ruineret Mand og kan gerne opgive mit Bo* („kan g. opg. m. Bo" lader sig både opfatte som en Forklaring og som en Følge af „ruineret"). — *Hør, vær nu en fornuftig Mand og tag imod Raison!* (Heiberg). — *Han var en ypperlig Husholder, der kunde spare og rutte, som Omstændighederne bød* (Barfod). — *Jeg staaer det ikke ud, det over Skrævet gaaer* (Wessel). — *Bekend Alt og stik Intet under Stolen!* — *Saa la'e os da nu være glade* || *Og inte være forstemt'* (Gamle Tivolivise 1844). — *Festtalen holdtes af en norsk Normand fra Norge* (= F. holdtes af en pærenorsk N.).

Til overflødige Udtryk, der have sproglig Hævd, kunne fremdeles henføres:

1) den i livlige Hverdagsudtryk forekommende Brug af 1ste Persons personlige Stedord som Hensynsbetegnelse, f. Ex. *Hun bliver mig temmelig længe borte.* — *Du er mig en løierlig Fyr;* s. o. S. 31. Anm. 2.

2) det i Spørgsmål og spørgende Udråb tidt indskudte *ikke* og *dog*, f. Ex. *Vil Du ikke gøre mig en Tjeneste?* — *Hvor er her dog ikke dejligt!* s. o. S. 38 Anm. 2 og S. 41—42. Anm. 2.

3) påpegende Ord, der for Tanken gentage en Sætnings (eller et Sætningsæmnes) Indhold, f. Ex. *Men at udvikle i vor Aand denne Kraft, der griber de algyldige Sandheder og holder fast ved dem; dette* (= at udvikle i vor Ånd o. s. v.) *er den sande Dannelse af Forstanden.* — *Hvor Intet er, der* (= hvor Intet er) *har Kejseren tabt sin Ret.* — *Skøndt jeg ikke er indbudt, vil jeg alligevel* (= sk. jeg ikke er indbudt) *komme.* — *Naar Vinden løber hen over Græsset, da* (= når V. løber h. o. Gr.) *kruser det sig som et Vand* (H. C. Andersen) o. s. v. Særlig kan her nævnes det yderlig fremhævende: *og det* (tyd. *und zwar*), f. Ex. *Han kan blive rasende, og det* (= han kan bl. r.) *over ingen Verdens Ting.* — *Kanariefuglen . . . begyndte at snakke med, og det paa Vers* (H. C. Andersen).

4) Omskrivninger, der tjene til at fremhæve et enkelt Ord, f. Ex. *Det er Ånden, som vidner* (= Ånden vidner), *at Ånden er Sandhed* (1 Joh. V, 6) — *Då*

var det, at Ulykken indtraf (= da indtraf U.). — *Det er Det, jeg mener* (= netop Det mener jeg).

5) stående Hverdagsudtryk, såsom: *Jeg går, gør jeg* (= jeg går virkelig). — *Du har Ret, har Du* (H. Dr.). — *Et Jern til at gaa paa, det var han* (id.). — *I vrøvler, gjør I* (Th. L.). — *Jeg er et Pligtmenneske er jeg* (id.).

Fremdeles kunne måske nævnes jævnlig hørte Vendinger, som: *Men nu vil jeg og Jens Tanern tage og ro derud* (H. Dr.). — *Ta'e og hent en Spand Vand.* — *Ta'e og ta'e (!) mig min Overfrakke!* o. s. v.

Anm. 1. Kun tilsyneladende overflødige (pleonastiske) ere Udtryk, der indeholde:

énstydige Ord (Synonymer),
f. Ex. *Jeg har tidt* (= med korte Mellemrum) *og ofte* (= mange Gange) *sagt Dig mine Grunde.* — *Jeg hader og afskyer dette Menneske.* — *Thi byde og befale vi.* — *Hun piner og plager Alverden med sine Jeremiader.* — *Sligt kræver Billighed og Retfærdighed.* — *Vel ærer og agter jeg højt Enhver* (H. Hertz). — *Han tabte både Mål og Mæle.*

énslydende Ord (Homonymer),
f. Ex. *Lader os leve* (ɔ: nyde Livet), *mens vi leve* (ɔ: ere levende). — *Der maa sættes en Pind for; ellers bliver det en Pind til vor Ligkiste* (Øhl.). — *Min Kudsk kaldtes op i Retten, fordi han havde overkørt en Mand, der forøvrigt var overkørt* (ɔ: drukken) o. s. v.

Anm. 2. For såvidt som det overflødige Udtryks Ord eller Tanker danne en stigende eller dalende Række, fremkomme de rhetoriske Figurer: Klimax (Stigning) og Antiklimax (Dalen).

Mér eller mindre intetsigende (tautologiske) ere overflødige Udtryk som:

For at kvæle den (ɔ: Sammensværgelsen) *indrettedes det frygtelige Timandsraad, der bestod af ti Medlemmer* (Cantu). — *Vær ikke vantro, men troende* (Joh. c. 20). — *Thi Du mig kysser med Din Mund* (Psalme). — *Au! det gjorde ondt.* —

„Og alle Fugle sjunge og røre deres Tunge". — *Begge de to Brødre vandt i Lotteriet.* — *Den Drukne kunde ikke stå på sine Bén.* — *Han greb for sig med Hænderne.* — *Tør Du vove at sige imod?* — *I Parlamentet dér går det støjende til.* — *Gøgen den galer* (Chr. W.). — . . . *det bedste Modbevis mod denne Paastand* (Schand.). — *Bestandig gaaer den* || *Den samme Kredsgang* || *Og gjentager altid* || *Stedse, bestandigt:* || *Forskudt, forsmaaet* (Bergsø). — *Athenen sendte dem Poeten Tyrtæum, halt paa den eene Fod* (Guldb.). — *Jeg tænker, Epikurus selv har oftere gaaet til Fods end aget* (Baggesen). — *Kun ene Kvindens Ømhed kan undfange* (H. Dr.). — [*Døff er ieg wordhen, ieg kan ey høræ* (Hr. Michael). — *Then vey var mørk, ey mögeth lyws* (Br. I, 20). — *Tyskene, vdlendige oc kremmere, der sledske* | *bedrage* | *swige* | *oc daare oss aff* | *det beste oc meste wij haffue* (Kr. P. IV, 486).]

Anm. I den „folkelige" Stil indskydes ofte et overflødigt, flout og famlende *sådan* (sædvanlig udtalt: *såt'n*), f. Ex. *Det er nu sådan min ringe Mening om den Sag.* — *For Resten er der adskilligt Mere til . . . end just I Læger sådan drømmer om* (Th. L.). — . . . *en Mand, der saadan har nogle fromme Stemninger* (Søren Kierkeg.).

VI.

Ordfølgen.

Jo formfattigere vort Sprog er, des mere betydningsfuld og lovbunden er Ordfølgen. Skøndt Ordenes Følgeorden — i sine Hovedtræk — kan sés af de i hele oven stående Udvikling anførte mangehånde Exempler, gives der i det Følgende et kort Omrids af samme med særligt Hensyn til den i ubunden Stil nutildags brugelige Stillling af Ordene.

I. Sætnings-Grunddelenes Følgeorden.

Af Sætningens Grunddele står:

A) Grundord foran Omsagns- el. Hoved-Udsagnsord (Ligefrem Ordfølge) i:

a) udsigende Sær-Sætninger, og i Hoved-Sætninger, for så vidt som disse begynde Sætningskæden, f. Ex. *Hunden bjæffer.* — *Det turde være Tilfældet.* —. —. *Der bankedes på Døren, da jeg var gået i Seng.* — *Du kan, hvis Du har Lyst, gøre et Forsøg.*

Anm. Om Ordfølgen i Sætninger som: *Der var en Konge* skal kaldes ligefrem eller omvendt, berôr på, hvor vidt man opfatter *der* eller *Konge* som Grundord.

b) ønskende eller udråbende Sær- (og Hoved-) Sætninger som:
Kongen leve! — Din Vilje ske! — Ære være Gud i det Høje! — Hvor Livet dog kunde være skønt! — Gid Lykken vilde tilsmile os! — Bare han vilde komme, så skulde han få Sandheden at høre.

Anm. Dog også: *Leve Kongen! Ske Din Vilje! Var han blot her! Hvor er hun dog svag!* o. s. v.

c) bydende Sær- (og Hoved-)Sætninger, i hvilke Hoved-Udsagnsordets Måde er udtrykt ved Hjælpeudsagnsordene: *måtte, skulle* o. s. v.,
f. Ex. *Ingen må betræde denne Sti! Soldaten skal adlyde sine Foresatte! Du skal give efter, hvor nødig Du end vil.*

d) spørgende (udråbende) Sær- (og Hoved-)Sætninger,

1) i hvilke selve det spørgende Stedord enten er Grundord eller tillægsagtigt udvider dette,
f. Ex. *Hvad skader Dig? — Hvem banker på Døren? — Hvo mindes ikke med Stolthed hine Dage? (!). — Hvis Hest gik af med Sejren?*

2) med Spørgeordet „mon",
f. Ex. *Mon Faren var stor? — Hvor mon den Sne er, som faldt ifjor?*

Anm. Sér man hen til Oprindelsen af Spørgeordet „mon", stiller Sagen sig anderledes, i alt Fald i Sætninger som: *Mon jeg i Søvne gå? — Mon jeg være min Broders Vogter?* o. s. v. s. o. 15 2) Anm. 1 S. 39—40.

3) der udtrykke en bestemt Forvisning, Forundring eller Uvilje,
f. Ex. *Du har vel hørt denne Nyhed? Man vil holde mig, gamle Mand, for Nar? (!)*

e) alle Slags Bisætninger: de navneagtige og tillægsagtige, hvad enten det indledende Mærkeord (*at, om, der, hvilken, hvor* o. s. v.) forefindes eller er udeladt,
f. Ex. *Det er en Kendsgerning, at Jorden drejer sig om sin Axe. — Jeg trôr, (at) hun er afsindig. —*

Gud vêd, om han kommer igen? — *Hvor Lægen bôr, vêd ethvert Barn.* —. —. *Det er en Færdighed* (*som*) *Enhver må beundre.* — *Hvor Ådslet er, samles Gribbene*, de biordsagtige kun, for så vidt Sætningsbindeordet forefindes; derimod s. n. **4**) S. **164**.

B) Omsagn (ɔ: Udsagnsord) foran Grundord (Omvendt Ordfølge) i:

1) bydende Sær- (og Hoved-)Sætninger, hvis Hoved-Udsagnsord står i Bydemåde, når Grundordet forefindes, f. Ex. *Vær Du kun uden Frygt! Kommer hid, I Piger små!* — *Hvis Tider vorde onde,* || *Kald, Konge, paa Din Bonde!* (Troels Smith).
[Ligefrem Ordfølge findes dog tidt i vore Kæmpeviser, f. Ex. *Du vær velkommen, Niels Ebbesen!* — *Du vogt dig for de Graamunkes Kapper.*]

Anm. Når Grundordet ligger skjult i Hoved-Udsagnsordets Måde (f. Ex. *Husk Dit Løfte!*), bortfalder selvfølgelig Spørgsmålet om Sætnings-Grunddelenes Følgeorden.

2) spørgende Sær- (og Hoved-)Sætninger,

a) der ikke ere indledede med Spørgeordet „mon“, f. Ex. *Værgede han sig tappert?* — *Vil Æget lære Hønen?*

b) der ere indledede med spørgende Stedord, når disse ikke enten ere Grundord eller Grundords-Udvidelser, f. Ex. *Hvis er Skylden?* — *Fra hvem ere disse Blomster komne?* — *Hvad tænker Du på?*

c) der ere indledede med spørgende Biord, f. Ex. *Når kommer Stæren? Hvor bliver Du af? Hvi sjunges altid om Spartaner . . ,?* (Øhl.).

3) Hoved-Sætninger, såsom:

a) Eftersætninger, f. Ex. *Da Alting var bragt i Orden, gik Familien til Ro.*

Anm. Om Eftersætninger med ligefrem Ordstilling, s. **28** Anm. 1 S. 111—112.

b) Indskuds-Sætninger, f. Ex. *Det vil, håber jeg, glæde Dig at gøre hans Bekendtskab* (s. S. 115 Anm. 3).

4) **Bisætninger**, såsom:
betingende og indrømmende Bisætninger med udeladt Sætningsbindeord,
f. Ex. *Kommer Tid, kommer Råd. — Gjaldt det end Livet, vilde jeg ikke forråde en Ven.*

II. **Sætnings-Udvidelsernes Følgeorden.**

A) Navneords Udvidelser kunne stå:

a) foran det udvidede Ord, såsom:

1) alle egentlig tillægsagtige Udvidelser (Tillægsord, Tillægsmåder, tillægsagtige Stedord og Talord),
f. Ex. *Artige Børn ere Forældrenes Glæde. — Du er og bliver min Ven. — Han sælger brugte Klæder. — Der såredes tre Officerer.*
Anm. Kun poetisk hjemlet er Tillægsordets Plads i Exx. som: *Hør Du, kjære Søster min* (Folkev.). — *Der ligger min Brynje ny* (ib.). — *Det da svared de Kæmper gode* (ib.). — *Og hver af dem haver Sønner tolv,* || *vel stærke Kæmper og vrede* (ib.). — *Men Jesus ...* || *Forvandled Vand' til Viin fuldgod* (Ps. 177,2). — *Deilig er den Himmel blaa* (Ps. 149). — *Det var en Tvekamp underfuld* (Ps. 223,3). — *Det holder mig i kjærlig Favn* || *Alt med sin Green saa kroget* (Øhl.). — *Hvor har Du været den Vinter mørk og lang* (Blicher) o. s. v. Dog kan det både hedde: *Vor Fader* og: *Fader vor* (pater noster). — **Mærk** fremdeles Ordene: *Tidlang*, *Mundfuld*, *Barnlille* o. a. [I det norske Talesprog sættes (s. Løkke a. St. § 198 A. 2) tidt Ejestedordene efter Navneordet i den bestemte Form, f. Ex. *Kom hid, Gutten min. — Der har Du Truget dit, sagde Jenten til Nissen* (Asbj.)].

2) uegentlige tillægsagtige Udvidelser som:

α) Ejeformer,
f. Ex. *Vinterens Kulde er streng. — Sér til Himlens Fugle! — Kender Du hans Familieforhold?*
Anm. Rent undtagelsesvis kan man finde Ejeformen stillet efter sit Styreord, f. Ex. *Vær flittig Tilhører i Tempelen Guds* (Wessel). — *„Paa Naaderne Guds jeg bier"*

(Landstad). [Om Efter-Stillingen af hans, hendes, deres, f. Ex. *Gutten, som var Kjæresten hendes,* s. Løkke a. St. S. 136 Anm. 4.]

β) Hos- eller Sam-Stillinger i Tilfælde som: *Roskilde Domkirke er ældgammel. — Han kommer igen Søndag Morgen. — Forræderen Judas hængte sig.*

Anm. 1. Af Navneordenes foran stående Udvidelser kunne særlig mærkes: det ubestemte Kendeord: *en — et* (f. Ex. *En Stok er glemt*) og det bestemte Kendeord: *den det de* i Tilfælde som: *„Den Tømmermand, Herr Spætte, || Han skulde bygge Huus". — De Gamle bør holdes i Ære.*

Anm. 2. I Tilfælde som: *Vognmandshesten må slide, — Forfatterhonoraret er kun lille* o. s. v. bortfalder Odfølge-Spørgsmålet, da det udvidende og udvidede Ord have indgået Enhed.

b) efter det udvidede Ord, såsom:

1) Hos- eller Sam-Stillinger i Tilfælde som: *Navnet Konge bör være helligt. — Han kender ikke Noget til Begrebet Angst. — Kunsten at leve er den sværeste af alle. — Søg Ansættelsen som Portner!*

Anm. Ordstillinger som: *Guldet, det røde; Bølgen blå; Piger små* o. s. v. tilhøre væsentlig det poetiske Sprog.

2) Forholdsled (Præpos. med Casus), f. Ex. *Breve fra Hjemmet modtages altid med Glæde. — Jeg kunde have Lyst til at rejse. — Der er en Fejl i Formen. — Huset på Skrænten er lille.*

3) Biord, f. Ex. *Selskabet igår var kedeligt. — Jeg kender ikke Forholdene andetsteds;* fremdeles: *Et Angreb bagfra; Penge nok, Mad nok* o. s. v.

Anm. Kun undtagelsesvis — og uegenligt, kan et Biord udvide Navneordet fortil, f. Ex. *Kun Lynet, ikke Tordenen, er farlig. — I så Fald har Du Ret. — Jeg har våget den ganske Nat. — Er her nok Mad? —* Som virkeligt

Tillægsord er Biordet brugt i Exemplerne: *Listen blev henlagt paa Regentsen til fremdeles Paategning* (Abrah.). — *Nogen Tid gik hen med forgjæves Forsøg* (id.). — *Derfore har og denne ædle Afhold... afvexlet undertiden med en aldeles Faste* (Eilschov). — *„Men som de en Dag led et temmeligt Nederlag“* (Holb.). — *„Folket skulde dannes ved en særdeles Lovgivning“* (Mynster). — *Hans blotte Nærværelse er en Hindring.*

4) Sætninger,

f. Ex. *Den Anskuelse, at Enhver er sin egen Lykkes Smed, holder ikke altid Stik.* — *Der fandtes intet Hus, hvor man kunde søge Ly.*

Anm. En sådan Udvidelse, der er blevet det udvidede Ords sidste Led, udgør Navneordenes efterhængte bestemte Kendeord, f. Ex *Vej-en er lang.* — *Foraar-et er skønt.* — *Træer-ne grønnes.*

Mærk: For Ordlyds-Udtryk, om hvilke s. o. S. 6, både som udvidende og udvidede, gælde væsentlig de samme Ordstillings-Regler som for Navneordene, f. Ex. *Hvorledes udtaltes „C'et“ af Romerne?* — *Man skal aldrig sige: „aldrig“.* — *„Guds Fred“ er en smuk Hilsen.* — *Juryens „skyldig“ og „uskyldig“ er tidt betydningsløst.* — *Baggesens Digt, „Da jeg var lille“ er bekendt.*

B) Udsagnsords Udvidelser ere dels *Væsens-Udvidelser* (ɔ: Omsagnsord, Genstand, Medgenstand og Hensynsbetegnelse), dels *Biudvidelser* (ɔ: egentlige eller uegentlige Biord).

Om *Væsens-Udvidelsernes* indbyrdes Følgeorden og deres Plads i Sætningen er at mærke:

Den umiddelbart (ɔ: uden Forholdsord) tilknyttede Hensynsbetegnelse står:

a) foran Omsagnsordet,

f. Ex. *Det var mig en Glæde.* — *Det Letteste synes hende besværligt.* — *Telegrafen er Forretningsmænd til Nytte.*

b) foran Genstanden,
f. Ex. *Faderen lovede sin Søn en Gyngehest.* — *Giv mig et godt Råd.*

Anm. Efter Genstanden står dog Hensynsbetegnelsen i Tilfælde som: *Dommeren underkastede Forbryderen et Krydsforhør.* — *Jeg modsætter mig ethvert Overgreb.* — *Man iførte Barnet andre Klæder.* — *Han underkastede sig sin mægtige Nabo.* — *Man må underordne sig Forholdene* o. s. v. Mulig Tvivl om, hvad der er Hensynsbetegnelse og hvad der er Genstand, forebygges helst ved Sætningens Omvending til Lideform eller ved anden Omskrivning.

c) lige efter Hoved-Udsagnsordet,
f. Ex. *Præsten skylder Købmanden en hel Del Penge.* — *Han har gjort mig mange Bryderier.*
Dog f. Ex. *Der vil Tilhørerne om Julen see den Søn, os er født, og det Barn, os er givet* (Gr.), men: *den Søn, som er født os, og det Barn, som er givet os.*

Anm. 1. Indskudt mellem Hjælpe- og Hoved-Udsagnsordet kan Hensynsbetegnelsen stå i lideformede Sætninger som: *Det er blevet mig sagt.* — *Dette Tilnavn blev ham givet . . .* (Dog også: *Det er blevet sagt mig . . .*); fremdeles i Tilfælde som: *Dommeren lod ham give 20 Slag af Rottingen.* — *Du må lade mig vederfares Retfærdighed* o. s. v., hvor den til Navnemåden hørende Hensynsbetegnelse stilles umiddelbart efter det som et Slags Hjælpeudsagnsord brugte *lade.*

Anm. 2. Om den et efter følgende Tillægsord eller Biord udvidende Hensynsbetegnelse s. n.

Den middelbart (ɔ: ved Forholdsord) tilknyttede Hensynsbetegnelse står efter Omsagnsord og Genstand, overhovedet i Slutningen af sin Sætning,
f. Ex. *Det var en stor Glæde for Børnene.* — *Du må snart sende Pengene til Comiteen.*

Anm. Den „umiddelbare“ Hensynsbetegnelse kan dog stundum stå foran det Ord, den udvider, f. Ex. *Det er en for mig ligegyldig Sag.*

Genstanden står:

1) efter Hensynsbetegnelsen,
f. E. *Han eftergav Enken Gælden.*

2) foran Medgenstanden,
f. Ex. *Man har kaldt ham Forræder.* — *Juryen erklærede den Anklagede skyldig.* — *Jeg har hørt Dig omtale.*

3) efter Hoved-Udsagnsordet,
f. Ex. *Pigen vogter Gæs.* — *Fjenden har overskredet Grænsen.*

Dog f. Ex. *Han fører godt Læs i Gården, en god Husfrue får* (men: *som får en god Husfrue*) s. o. S. 61 A. 7.

4) foran de til Hoved-Udsagnsordet hørende, men fraskilte Biord eller Forholdsord,
f. Ex. *Træk Dine Støvler på!* (Norsk: *Træk på Dine Støvler!*) — *Sæt Din Hat på.* (Norsk: *Sæt på Lua* [ɔ: Hue] *di*). — *Dampskibet har sejlet en Fiskerbåd overende.* — *Jeg har det godt.* — *Bladene rakke Bogen ned.* — *Spring alle Mellemled over.* Derimod: *Spring over* (Forholdsord) *alle Mellemled.*

Anm. Om Genstandens Stilling i Forhold til „Biudvidelserne“ s. n.

Om *Biudvidelsernes* Plads i Sætningen er at mærke:

A. I selvstændige Sætninger stå Biudvidelserne:

1) hvis Hoved-Udsagnsordets Tid og Måde er „enkelt“: efter Hoved-Udsagnsordet og foran dettes „Væsens-Udvidelser“,
f. Ex. *Hun tøvede længe.* — *Hærens Fremrykning foregik i al Stilhed.* — *Barnet var ikke artigt.* — *Han er sandelig en Nar.* — *Min Broder er i Øjeblikket sengeliggende* (dog også: *sengeliggende i Øjeblikket*). — *Jeg får næppe Tid.* — *Candidaten opnåede ikke Genvalg.* — *Hun genså aldrig sit Fødeland.* — *Fjenden opgav tilsidst Belejringen.* — *Jeg sendte i største Hast min Vært en Opsigelse.* — *Giv endelig Lykken Hånd!*

Anm. Dog står „Biudvidelsen“ sædvanlig efter et svagt betonet Stedord, f. Ex. *Hun skammer sig ikke.* — *Jeg kendte Dig strax.* — Derimod: *Jeg så nok ham; men han så ikke mig.*

2) Hvis Hoved-Udsagnsordets Tid og Måde er sammensat: efter Hjælpe-Udsagnsordet og foran Hoved-Udsagnsordet,
f. Ex. *Våren er allerede kommet.* — *Dampskibet vil om et Øjeblik være her.* — *Soldaten havde i høj Grad udmærket sig.* — *Jeg har aldrig hørt Mage.* —

Dog, f. Ex. *Vinteren har indfundet sig tidlig;* jfr. A. 1) Anm.

Anm. Umiddelbart efter Grundordet stå „Biudvidelserne“, hvad enten Hoved-Udsagnsordets Tid og Måde er „enkelt“ eller „sammensat“, sædvanlig i:

Spørgesætninger som:

Kommer Du snart? — Hører man aldrig fra ham? — Når vil Dampskibet i det Tidligste kunne være her? — Hvor skulle vi atter mødes? — Ere begge Dine Forældre for længe siden døde? — Var det ikke sandt?

Byde- og Udråbs-Sætninger som:

Vær Du kun uden Frygt! — Nu tier Du på Øjeblikket stille! — Hvor kan Du et eneste Minut drage hans Ærlighed i Tvivl? (!).

Eftersætninger som:

Hvis det bliver smukt Vejr, ville vi imorgen køre ud på Landet. — Da han var i Pengetrang, tog han heller end gerne mod mit Tilbud. — Dog, f. Ex. *Var der Misvæxt i et Land, hjemsøgte Jordskjælv en Egn, havde en Provinds gjort Oprør, faa Dage efter talte man derom paa Torvene i Rom* ... (Folkel.).

Indskudssætninger som:

„Tror De måske“, spurgte Vægteren højlig forbauset, „at det er mig, der er beruset? — „Deres Arm er“, sagde Lægen efter et Øjebliks Betænkning“, „gået af Led oppe i Skulderen“.

B. I uselvstændige Sætninger (Bisætninger) stå „Biudvidelserne“ sædvanlig umiddelbart efter Grundordet, men foran Udsagnsordet,
f. Ex. *Min Ven bad mig, at jeg på ingen Måde måtte undlade at besøge ham. — Hvis der en anden Gang skulde komme Noget i Vejen, vêd De, hvor De kan henvende Dem. — Det anses for givet, at Rigsdagen snart vil blive opløst.*

Den Plads, som Navneords og Udsagnsords yderligere Udvidelser, eller Udvidelsers Udvidelser, indtage i Sætningen, berôr på det enkelte Ords Natur. I det Følgende vil der blive givet et kort Omrids af de forskellige Måder, på hvilke nogle af de andre Taledele — hver for sig — kunne udvides og udvide.

Tillægsords Udvidelser kunne

A) stå foran og være:

a) Navneord eller navneagtig brugte Ord, der i Forhold til det udvidede Tillægsord kunne udtrykke:

1) et Genstands-Forhold,

f. Ex. *Hun blev mig Svar skyldig. — Denne Mand er tre Sprog mægtig. — Fjenden blev os vår.*

2) et Hensyns-Forhold,

f. Ex. *Det er en mig uvedkommende Sag. — En Tyskerne overlegen Hær var i Opmarche. — Din Adfærd er Stråf værdig* (stråfværdig). — *Sagen har taget en for Alle gunstig Vending. — Du er Dig selv lig.*

3) en Måls-, Vægt-, Grads-, Værdi-, eller Tids-Bestemmelse,

f. Ex. *Der ligger tre Tommer tyk Is på Stadsgraven. — Han er et Hoved højere end sin Fader. — Min Kuffert var syv Pund lettere. — Et tre Måneder gammelt Barn. — Taushed er Guld værd. — Du er ikke et Hår bedre.*

b) Biord,

f. Ex. *Vognen er aldeles ubrugelig. — Han var synlig rørt. — Med næppe hørlig Røst sagde han Farvel til sine Nærmeste. — Maden er kogende hed* (ároghed): — *Gæsterne vare meget oprømte. — Dette Barn synes mere begavet. — Denne Melodi forekommer mig mest ørefaldende.* — Dog, f. Ex. *Han er klog nok på Himlen.*

Anm. Tillægsord udvide kun Tillægsord, der stå som Navneord, f. Ex. *Bringer Du noget Nyt? — På Hospitalet er der ikke ret mange Syge. — Jeg ønsker ham alt Godt.*

c) Forholdsled. i Tilfælde som:
Det er et i enhver Henseende lykkeligt Ægteskab. — Tjeneren var over al Måde uforskammet.

B) stå efter og være:

1) middelbart tilknyttede Navneord,

f. Ex. *Pigen er from som et Lam. — Min Fader var mæt af Dage. — Det er rart at være fri for Næringssorger.* — Fremdeles: *kyndig i Sprog* (sprogkyndig); *grisk efter Penge* (pengegrisk); *hvid som Sne* (snehvid); *stærk som en Kæmpe* (kæmpestærk) o. s. v.

2) umiddelbart ell. middelbart tilknyttede Navnemåder,

f. Ex. *Han er god at omgås*, — *Barnet er let at fornøje.* — *Grunden er let at fatte* (letfattelig). — *Jeg blev ked af at vente.* — *Han er træt af at leve* (livstræt).

Anm. Om Tillægsord som Navneords-Udvidelser er talt ovenfor.

Biordets (det egentlige og uegentlige Biords) Udvidelser kunne stå:

A) (sædvanlig) foran, såsom:

Hensynsbetegnelser,

f. Ex. *Du taler Din Fader ligt.* — *Hun er sig selv nok.*

Steds-, Tids-, Måls- o. a. Bestemmelser,

f. Ex. *Jeg rejste 10 Gange heller alene.* — *Dette Sted ligger nogle Grader nordligere.* — *Barnet kom et Quarter før.*

Biord,

f. Ex. *Ret længe kan jeg ikke vente.* — *Livet varer så kort.* — *Sent i Seng og tidlig oppe gør blege Kinder.* — *Hun danser meget gerne.*

Forholdsord,

f. Ex. *Sygdommen er for nylig hævet.* — *Rejsen blev opsat til imorgen.* — *Jeg har været her fra iforgårs.*

B) (sædvanlig) bagefter, såsom:

Forholdsled,

f. Ex. *Det går ned ad Bakke.* — *Hvor på Lav ligger hans Gods?* — *Her i Byen er der stor Fest.*

Anm. Om Biord som Udsagnsords- og Tillægsords-Udvidelser s. o. S. 168 —69.

Forholdsordets Udvidelser stå foran og kunne være:

Biord,

f. Ex. *Jeg var nær ved Målet.* — *Huset ligger tæt ved Grænsen.* — *Han stod oppe på Altanen.*

Forholdsord,

f. Ex. *Sygdommen har varet fra før Påske.*

Forholdsled,

f. Ex. *Hans Seng står ved Siden af min.*

Anm. Som Udvidelse kan Forholdsordet stå:

a) foran „Styrelsen", såsom:

Navneord eller navneagtig brugte Ord,
f. Ex. *Efter Opfordring har jeg stillet mig. — For Exemplets Skyld er det nødvendigt at møde. — Slå ned for Fode! — Hun gik selv for Borde. — Har Du været til Alters? — Vi kom forbi Degnens* (nl. Bolig). — *Kæmp til det Yderste! — Jeg lever af at undervise.*

Bisætninger,

f. Ex. *Husk på, at han er syg.*

Tillægsord og Tillægsmåder,

f. Ex. *Loven erklærer denne Handling for strafbar. — Man anser ham for afsindig eller for besat af en ond Ånd.*

Stedord,

f. Ex. *Det er Noget for Dig, ham, hende....*

Biord,

f. Ex. *Har Du læst „Berlingeren« for igår? — Der var gaaet mange Aar, en seksten, sytten siden da* (H. Dr.).

Forholdsord,

f. E. *Vent til på Mandag.*

b) efter „Styrelsen",

f. Ex. *Gud oc then hellige kircke emod* (Povel Eliæ). — *Gå ikke min Dør forbi! — Jeg bliver Natten over. — Heller ikke vides det, hvad der egentlig er de tvende Cabinetter imellem* (Berl.). — *Går Verden dig imod? — Nu kom hun en saadan Institution nær* (Schandorf). — *Der var bleven drøftet adskillige Sager, Byen og Fiskeriet vedrørende* (H. Dr.). — *Det Idyllisk-Milde, som de grønne, uoverskuelige Marskenge give Ho, trods det brusende Havs og de fygende Sandklitters Nærhed, er Øen Langelig ganske blottet for* (Th. L.).

Mærk: *Det er en ny Måde at føre Krig på. — Her har Du et Digt at glæde Dig ved.*

Som Regel står Forholdsordet efter det henvisende Stedord *som*, f. Ex. *Det er en Mand, som Du kan stole på*, og tidt efter det henvisende og spørgende Biord *hvor*, f. Ex. *Den By, hvor man bôr i [hvori man bôr], skal man leve af og leve for. — Hvor kommer Du fra? [hvorfra kommer Du?]*

Anm. Forholdsord uden „Styrelse" blive betonede Biord, f. Ex. *Sid hos! — Det gør hverken til eller fra.*

Talord og Stedord

følge, forsåvidt de kunne stå enten som Navneord, Tillægsord eller som Biord, i alt Væsentligt, de for disse Taledele gældende Ordstillings-Regler og ville derfor ikke blive Genstand for særlig Omtale.

Bindeord:

a) Sideordnende Bindeord stå foran de Ord eller Sætninger, de tilknytte,
f. Ex. *Manden og Konen skændtes. — Du støber Kuglerne; men han skyder dem ud.*

b) Underordnende Bindeord indtage første Plads i deres Sætninger,
f. Ex. *Hvis jeg havde anet Faren, vilde jeg have taget yderligere Forholdsregler. — Jeg håber, at Du trôr mig på mit Ord.*

Kendeordene

stå foran de Navneord, som de udvide.

Medens Tillægsordenes bestemte Kendeord: *den, det, de,* sædvanlig står foran Navneordets Udvidelser forti!, f. Ex. *Den på sig selv alene stolende Mand befinder sig i en sørgelig Vildfarelse* o. s. v. [**dog**: . . . *en lignende Gerning over for Herrens det ny folk* (L Schrøder). — *Med dit Blods den dyre Vin* (Ps. 719). — *For din den haarde Død* (Ps. 641)], kan det ubestemte Kendeord: *en, et,* stå efter Navneordsudvidelserne: *hver, slig, sådan* (f. Ex. *Hver en Sangfugl blunder. — Sådan en Mand er nu han. — Slig en Nat har jeg aldrig oplevet*) og **skal** stå efter: *mangen (mangt), hvordan, hvilken, hvad for,* f. Ex. *Mangt et Eventyr har jeg oplevet på denne Rejse. — Hvad for en Ulykke er hændet?* o. s. v.

Er det Navneordet udvidende Tillægsord selv udvidet ved et af Biordene: *(alt)for, så,* eller *hvor,* kan, eller skal, Kendeordet stå efter Tillægsordet,

f. Ex. *Så stor en Hund har jeg aldrig før sét. — Hvor lang en Køretour agter Selskabet at foretage?*

Udråbsordene.

Udråbsordenes Plads i Sætningen er, som Følge af disse Ords Natur og Væsen, ubestemmelig.

Omsat Ordfølge (Inversion).

Fra den i det Foregående fremstillede sproglige Ordfølge kunne ske Afvigelser overalt, hvor man vil fremdrage Noget som for Tanken Væsentligt. Dette stilles da, uden Hensyn til dets sproglige Værdi, forrest i Sætningen og får derved en Tonevægt, som står i passende Forhold til dets Betydning som Led af hele Sammenhængen,
f. Ex. *Sit Fædreland skylder man Alt.* — *Sådanne Venner møder man ikke på Gaden.* — *Af Skade bliver man klog.* — *Ikke paastaae vi, at Skriften er Kilden til selve Christendommen* (Martensen).

Mærk: Grænsen mellem den omsatte Ordfølge, der fremhæver det for Tanken Væsentlige, og den omvendte, der sædvanlig henføres under sproglig Ordfølge, er i Øvrigt flydende; mulig turde denne være at betragte som et særligt Tilfælde af hin.

Anm. 1. I Tilfælde som: *Den tyngste Byrde på Vejen er en let Pung* og: *En let Pung er den tyngste Byrde på Vejen.* — *Min Levevej er Musikundervisning* og: *Musikundervisning er min Levevej* o. s. v. kan man komme i Tvivl om, hvilken Ordfølge der skal kaldes ligefrem, hvilken omsat.

Anm. 2. Særlig afvigende (fri) kan Ordfølgen være i Poesi, hvor Tankens Udtryk er bundet af en given Form. At opstille faste Regler for samme ligger udenfor vor Opgave og er vel heller ikke ganske let, eftersom den poetiske Ordfølge berôr dels på Indholdets Charakter, dels på vedkommende Digters større eller ringere Evne til med Frihed at røre sig indenfor Rhythmernes og Rimenes Bånd.

Anm. 3. Den omsatte Ordfølges Frihed er dog begrænset af Hensynet til Tydelighed. Som almindelig Regel kan gælde, at man nødig adskiller umiddelbart sammenhørende Ord, såsom: Navneordet fra sine, egentlig eller uegentlig, tillægsagtige Udvidelser, Tillægsordet fra sit fortil udvidende Biord, Udsagnsordets Navnemåde fra sit *at*, Forholdsordet fra sin Styrelse o. s. v.

Hos ældre danske Forfattere adskilles tidt Ord, der efter vor Sprogbrug sædvanlig betragtes som uadskillelige, f. Ex. *Verdzens forsmaaer kun lyst oc spiil* (Dor. Kom.). — *Fuld ilde har du hævnet Faders Død din* (Folkevise). — *Her finder du nu Faders Bane din* (ib.). — *Thii han er der icke mectig offuer* (Kr. P.).

— *Om tw haffuer* *ther* *lyst till* (Povel El.). — *Ther bedher jeg enthe* *om* (Br. III, 18,26). — *Sey thu mægh,* || *hwadh sted han mon pa wæræ* (Br. II, 70). — *Rantzov spurte mig . . .* *huem* *ieg her udi Riget* *med* *haffde corresponderet* (Jammersm.). — *Jeg vild gerne vere hindis N. til ords,* || *Om hendis N. er skønt til bords* (Ranch). — . . . *oc saa seer hand intet,* *om hand endskiønt* *mercker noget* (Jammerm.). — „*Stærkodder og Hyldetand døm' det for Spee,* || *at hjemme døe paa Bulster og Ble*" (Lyschander). — *Saa glemte ei Mama at daglig sige* (T. C. Bruun). — . . . *at lidt Veiledning faae, den kiære Siel* (id.). — *Og det er ilde,* || *at ikke kunne, naar man vilde* (Wessel). — *At siden vogte sig af alle Kræfter* (Baggesen). [I Svensk adskilles Navnemåden jævnlig fra *att*, f. Ex. *Knudsen föreslår att utan vidare genomföra denne regel*]. — *O intet for at takke* (Wessel). — *For det som nogle faae i den kun gjorde* (id.). — *Guds Engle de stige op og ned,* || *Hvor Herren som helst er inde* (Psalme).

Trykfejl og Tilføjelser.

Side 7, L. 10: *Drengen læser. — Vognen væltede*, læs: *Drengen læser. — Vognen vælte*de.

Side 7, L. 11: *Kongen leve. — Får bræge*, læs: *Kongen leve. — Får bræge.*

Til Side 10, Anm. 1: *Bedre, skjønnere maaskee,* || *Ak! men det er ikke de* (Øhl).

Side 11, L. 28—29: bestemt ere, læs: bestemtere.

Side 18, L. 13: *Hans*, læs: *Hans.*

Til Side 28, Anm. 4: *Enhver, som hører mine Lidelser at opregnes, stemmer i dermed* (Holb.) — *Aristomenes maatte da see sine Folk myrdes og adspredes* (Guldb.).

Til Side 33: *Nu kunde bemeldte Frøken Knop være vis paa, at hun vilde blive friet til i Morgen Klokken 2 præcis* („Sværmere"). — *Man ses ned paa af det betryggede Bourgeoisi, og til Gengæld bider man fra sig* (H. Dr.)

Til Side 43, Anm.: *Eller hvilken af tvende er bedre, den eene, som aldrig paafører nogen Skade, eller den anden, der ...?* (Eilschov).

Til Side 55, Anm. 3: *Hvorfor sultede de Tre,* || *Du gierne vilde vide* (Wessel).

Side 57, L. 17 f. n.: rimelig, læs: rimeligvis.
— 57, - 16 - n.: sȧ, læs: sá.
— 60, - 15 - n.: *mange ag*, læs: *mange Fag.*
— 78, - 11 - o.: *sȧ gjøre*, læs: *sȧ gøre.*
— 79, - 13 - n.: *beror*, læs: *berôr.*
— 84, - 15 - o.: *boet*, læs: *bôt.*
— 93, - 2 - o.: *Sammenligninger.*, læs: *Sammenligninger.*"
— 105, - 9 - o.: *lege* — læs: *lege.* —
— 120, - 14 - n.: *Husets* læs: *Husets,*
— 122, - 26 - o.: *Danmark.* læs: *Danmark;*

Side 123, L. 3—14. Rettere sȧledes: Efter Ejeformens Forhold til sit Styreord kan man fremdeles skelne mellem: Grundords-, Genstands-, Hensyns-, Handle- og Lide-Ejeform (s. de henholdsvise Exempler)

Side 133, Anm. 4: denne Anm. skal falde bort.

Side 154, L. 9 f. n.: coutrair, læs: contrair.

Til Side 157, Anm. 7: *Man skal tage sig svært i agt for, at ikke hele det nuværende Regime i Frankrig med den* (Parlamentarismen) *lider et lige saa uhyggeligt Nederlag* (Ntd.).

Side 158, L. 9: *n'empeche*, læs: *n'empêche.*